

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TARİHİ MALATYA- SİVAS YOL GÜZARGAHI ÜZERİNDE
BULUNAN TÜRK DEVRİ YAPILARI
(MALATYA-HEKİMHAN)**

**Hazırlayan
Esra KÖSEOĞLU AKCAN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT**

Yüksek Lisans Tezi

Nisan 2024, KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

TARİHİ MALATYA- SİVAS YOL GÜZARGAHI
ÜZERİNDE BULUNAN TÜRK DEVRİ YAPILARI
(MALATYA-HEKİMHAN)

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Esra KÖSEOĞLU AKCAN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT

Nisan 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Esra KÖSEOĞLU AKCAN

T.C.

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Sanat Tarihi

Program Adı :Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Tarihi Malatya – Sivas Yol Güzergâhı Üzerinde Bulunan Türk Devri Yapıları

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 108 sayfalık kısmına ilişkin 22/03./2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: **% 13'** dür.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim 22/03./2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT Öğrenci: Esra KÖSEOĞLU AKCAN

KILAVUZA UYGUNLUK

“Tarihi Malatya – Sivas Yol Güzergâhı Üzerinde Bulunan Türk Devri Yapıları ” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Esra KÖSEOĞLU AKCAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT

Sanat Tarihi ABD Başkanı

Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT danışmanlığında **Esra KÖSEOĞLU AKCAN** tarafından hazırlanan “**Tarihi Malatya – Sivas Yol Güzergâhı Üzerinde Bulunan Türk Devri Yapıları**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Sanat Tarihi** Anabilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

01/03/2024

JÜRİ:

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT**

Üye : **Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU**

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Burak Muhammet GÖKLER**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun .... /.../..... tarih ve..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... / .....

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Tez çalışmam süresince ilgi ve alakasını gördüğüm, değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Eyüp POLAT'a sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca bu alanda yetişmemi sağlayan, engin tecrübeleri ile çalışmama farklı bakış açısı kazandıran, maddi- manevi desteğini, ilgi ve alakasını hiç esirgemeyen değerli bölüm başkanımız, kıymetli hocam Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU' ya teşekkür, sevgi ve saygılarımı sunarım. Eğitimim boyunca destek ve yardımlarını gördüğüm aileme sonsuz teşekkür ederim. Sevgili eşim Ömer Faruk AKCAN'a, tez süresince göstermiş olduğu sonsuz anlayış, maddi ve manevi desteği, aldığı her kararda saygıyla arkamda durması ve varlığı ile beni her zaman cesaretlendirdiği için teşekkür ederim.

Tez süresince benden manevi desteğini, ilgi, alaka ve bilgisini esirgemeyen kıymetli dostum Hakan BARAN'a, değerli kardeşlerim Büşra KÖSEOĞLU ve Merve KÖSEOĞLU'na şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Hayatımın her aşamasında ve bu süreç boyunca sevgisiyle beni iyileştiren, psikolojik desteğini hiç esirgemeyen kadim dostum, can arkadaşım Beyza Nur Menekşe BOZKUT'a ve kıymetli yengem Merve KÖSEOĞLU'na teşekkür ederim. Arazi keşfi sırasında yardım ve desteğini hiç esirgemeyen canım halam Emine ÇOBAN'a teşekkür ederim. Arazi çalışmalarım aşamasında çizim ve plan konusunda elinden geleni yapan sevgili arkadaşım Mimar Mustafa YILDIRIM'a teşekkür ederim. Bu zorlu süreçte yardım ve desteğini esirgemeyen kıymetli arkadaşım Kübra KILIÇ'a teşekkür ederim. Tez kapsamında belge ve fotoğraflara erişimimde yardımcı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü, Hekimhan Belediyesi, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Karayolları 8. Bölge Müdürlüğü personeline müteşekkirim.

Esra KÖSEOĞLU AKCAN, Kayseri, 2024

TARİHİ MALATYA- SİVAS YOL GÜZARGAHI ÜZERİNDE BULUNAN TÜRK DEVRİ YAPILARI (MALATYA-HEKİMHAN)

Esra KÖSEOĞLU AKCAN

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2024
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT**

ÖZET

Tarihi bağlantı yolları çağlar boyunca insanların uygar bir seviyeye ulaşmasında etkin rol oynamıştır. Yalnızca ticari faaliyetleri ile sınırlandıramayacağımız tarihi yollar için Anadolu toprakları önemli bir merkez haline gelmiştir.

Çalışmamızda tarihi ipek yolunun geçmişteki öneminden bahsedilmiş olup Anadolu coğrafyasında ki önemi ve güzergâhları belirtilmiştir. Bu güzergâhlardan Malatya- Sivas bağlantı yolu, Malatya - Hekimhan arasındaki yol ağının tarihi süreç içerisindeki yeri ve söz konusu yol üzerinde bulunan Türk Devri yapılarına tesiri araştırmalarımız neticesinde Sanat Tarihi alanında bilimsel bir değerlendirmesinin yapılmadığı tespit edilmiş olup tarafımızca ele alınmıştır. Tarihi bir öneme sahip olan yol ağının Anadolu'da hangi dönemlerde etkin bir şekilde kullanıldığı ve tarihçesi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Çalışmada Malatya-Hekimhan arasında bulunan ve çalışmanın katalog bölümünü oluşturacak, farklı dönemlerde inşa edilmiş Türk Devri yapıları tespit edilmiş, günümüze ulaşan söz konusu yapıların saha çalışması ile birlikte fotoğrafları çekilmiş, yapıların ölçüleri alınıp planları çıkarılarak toplu bir şekilde çalışma konumuzu oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Yol, Menzil Yapıları, Malatya, Hekimhan.

HISTORY MALATYA-SIVAS CONNECTION WAY (MALATYA-HEKIMHAN)

Esra KÖSEOĞLU AKCAN

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, April 2024

Supervisor: Asst. Prof. Eyüp POLAT

ABSTRACT

Historical connection roads have played an active role in helping people reach a civilized level throughout the ages. Anatolian lands have become an important center for historical roads that we cannot limit only with commercial activities.

In our study, the importance of the historical silk road in the past has been mentioned and its importance and routes in Anatolian geography have been stated. Among these routes, the Malatya- Sivas connection road, the place of the road network between Malatya and Hekimhan in the historical process and its effect on the Turkish Period structures on the road in question have been determined that no scientific evaluation has been made in the field of Art History as a result of our research and have been handled by us. Detailed information is given about the periods in which the road network, which has a historical importance, was used effectively in Anatolia and its history. In the study, the Turkish Period structures built in different periods between Malatya-Hekimhan, which will constitute the catalog section of the study, were identified, the photographs of the buildings that have survived to the present day were taken together with the field work, the measurements of the buildings were taken and the plans were taken and collectively constituted our study subject.

Keywords: Historical Road, Range Buildings, Malatya, Hekimhan.

İÇİNDEKİLER

TARİHİ MALATYA- SİVAS YOL GÜZARGAHI ÜZERİNDE BULUNAN TÜRK DEVİRİ YAPILARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
KILAVUZA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR ve SİMGELER	xiii
HARİTALAR LİSTESİ.....	xiv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xv
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ YOL AĞLARI

1.1. Anadolu Sol Kol Güzergâhı	19
1.2. Anadolu Orta Kol Güzergâhı	20
1.3. Anadolu Sağ Kol Güzergâhı	21

İKİNCİ BÖLÜM

SİVAS-MALATYA TARİHİ YOL GÜZERĞÂHI

3.1. Malatya – Hekimhan Tarihi Yol Güzergâhı	25
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1. Camiler.....	30
3.1.1 Köprülü Mehmed Paşa Camii	30
3.1.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii	40
3.2 Hanlar	49

3.2.1. Taş Han:	49
3.3. Hamamlar	63
3.3.1. Köprülü Mehmed Paşa Hamamı:	63
3.4. Konaklar	66
3.4.1. Çatallar Konağı.....	66
3.4.2. Camcı Ömer Efendi Konağı	73
3.5. Çeşmeler.....	78
3.5.1. Yukarı Pınar Çeşmesi	78
3.5.2. Gariboğlu Çeşmesi	80
3.5.3. Gümüş Pınar Çeşmesi	82
3.5.4. Dutluk Pınar Çeşmesi	83
3.5.5. Kale Kapısı Çeşmesi	86
3.5.6. Höyük Deresi Köprüsü	88
3.5.7. Halil Rıfat Paşa Köprüsü	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. Camiler	91
4.1.1. Plan Özellikleri.....	91
4.1.1.1. Köprülü Mehmet Paşa Cami	91
4.1.1.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii	92
4.1.2. Malzeme Özellikleri	93
4.1.2.1. Köprülü Mehmet Paşa Cami	93
4.1.2.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii	94
4.1.3. Süsleme Özellikleri	94
4.1.3.1. Köprülü Mehmet Paşa Cami	94
4.1.3.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii	94
4.2. Hanlar	95
4.2.1. Plan Özellikleri	95
4.2.1.2. Hekim Han (Taşhan).....	95
4.2.2. Malzeme Özellikleri	96
4.2.2.1. Hekim Han (Taşhan).....	96
4.2.3. Süsleme Özellikleri	96

4.2.3.2. Hekim Han (Taşhan).....	96
4.3. Konaklar.....	97
4.3.1. Plan Özellikleri.....	97
4.3.1.1. Çatallar Konağı.....	97
4.3.1.2. Camcı Ömer Efendi Konağı.....	97
4.3.2. Malzeme Özellikleri.....	98
4.3.2.1. Çatallar Konağı.....	98
4.3.2.2. Camcı Ömer Efendi Konağı.....	98
4.3.3. Süsleme Özellikleri.....	99
4.3.3.1. Çatallar Konağı.....	99
4.3.3.2. Camcı Ömer Efendi Konağı.....	99
4.4. Hamklar.....	99
4.4.1. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı.....	99
4.4.2. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı.....	100
4.4.3. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı.....	100
4.5. Çeşmeler.....	100
4.5.1. Plan Özellikleri.....	100
4.5.1.1. Yukarı Pınar Çeşmesi.....	100
4.5.1.2. Gariboğlu Çeşmesi.....	101
4.5.1.3. Gümüş Pınar Çeşmesi.....	101
4.5.1.4. Dutluk Pınar Çeşmesi.....	101
4.5.1.5. Kale Kapısı Çeşmesi.....	101
4.5.2. Malzeme Özellikleri.....	102
4.5.2.1. Yukarı Pınar Çeşmesi.....	102
4.5.2.2. İmam Pınarı Çeşmesi.....	102
4.5.2.3. Gariboğlu Çeşmesi.....	102
4.5.2.4. Gümüş Pınar Çeşmesi.....	102
4.5.2.5. Dutluk Pınar Çeşmesi.....	102
4.5.2.6. Kale Kapısı Çeşmesi.....	102
4.5.3. Süsleme Özellikleri.....	103
4.5.3.1. Yukarı Pınar Çeşmesi.....	103
4.5.3.2. Gariboğlu Çeşmesi.....	103
4.5.3.3. Gümüş Pınar Çeşmesi.....	103

4.5.3.5. Dutluk Pınar Çeşmesi	103
4.5.3.6. Kale Kapısı Çeşmesi.....	103
4.6. Köprüler	103
4.6.1. Plan Özellikleri.....	103
4.6.1.2. Halil Rıfat Paşa Köprüsü	103
4.6.1.3. Höyük Deresi Köprüsü	104
4.6.2. Malzeme Özellikleri.....	104
4.6.2.1. Halil Rıfat Paşa Köprüsü	104
4.6.2.2. Höyük Deresi Köprüsü	104
4.6.3. Süsleme Özellikleri	104
4.6.3.1. Halil Rıfat Paşa Köprüsü	104
4.6.3.2. Höyük Deresi Köprüsü	105
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	109

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Anabilim Dalı
Bkz	: Bakınız
BOH	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
ÇEV	: Çeviri
h	: Harita
H	: Hicri
HRT	: Haritalar
KM	: Kilometre
m	: Metre
M	: Miladi
MÖ	: Milattan Önce
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu
YY	: Yüzyıl

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1.	Doğu Roma (Bizans) Dönemi Yollarını Gösteren Harita	8
Harita 1.2.	Tarihi İpek Yolu Haritası	9
Harita 1.3.	İpek Yolu Karayolu Ulaşım Güzargahı.....	10
Harita 1.4.	1075-1155 yıllarında Selçuklu Dönemi Anadolu coğrafyasında mevcut Beylikler ve Devletler.....	12
Harita 1.5.	1220-1237 yılları, Alâeddîn Keykubâd Devri'nde Anadolu Sınırları.....	13
Harita 1.6.	Anadolu Selçuklu Dönemi'nde kervan ve kervansaray güzergâhlarını	17
Harita 1.7.	Osmanlı Döneminde Anadolu'nun Önemli Yolları	22
Harita 1.8.	Osmanlı Döneminde Anadolu'nun Önemli Yol Ağları	22
Harita 2.1.	IV. Sultan Murat'ın Revan Seferi Gidiş ve Dönüşü Takip Ettiği Yol	25
Harita 2.2.	Malatya – Sivas Yol Haritası	25

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 2.1.	Hekimhan'ın kuzeybatıdan, Yücekaya Dağı üzerinden görünümü.....	28
Fotoğraf 2.2.	Hekimhan'ın Konumu.....	29
Fotoğraf 2.3.	Hekimhan'ın Lokasyon Haritası	29
Fotoğraf 3.1.	Köprülü Mehmet Paşa camii kuzey batı görünümü	32
Fotoğraf 3.2.	H.1072/ M. 1661 Tarihli İnşa Kitabesi.....	33
Fotoğraf 3.3.	Dış mekânda kubbenin oturduğu sekizgen kasnak	34
Fotoğraf 3.4.	Batı cephe ve alt üst konumlanmış pencereler	34
Fotoğraf 3.5.	Kuzeybatı cephe yönünde yapıya bitişik minare.....	35
Fotoğraf 3.6.	Köprülü Mehmet Paşa Camii, kuzeydoğudan görünüm ve kuzeyden harim kısma giriş.....	36
Fotoğraf 3.7.	Avlunun kuzey duvarında bulunan, günümüzde var olmayan kitabe ...	36
Fotoğraf 3.8.	Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Doğu Cephesi.....	37
Fotoğraf 3.9.	Güney cephede mihrabın iki yanına konumlanmış pencereler	37
Fotoğraf 3.10.	Güney cephede bulunan mihrap	38
Fotoğraf 3.11.	Harimin güneybatısında duvara bitişik konumlanmış minber	39
Fotoğraf 3.12.	Batı duvarı	39
Fotoğraf 3.13.	Kuzey cephede kapının iki yanına konumlanmış pencereler	40
Fotoğraf 3.14.	Fethiye- Uzun Hasan Camii genel görünüş.....	42
Fotoğraf 3.15.	Kuzey cepheden görünüm ve sekizgen kasnaklı kubbe	42
Fotoğraf 3.16.	Kuzey cephede bulunan giriş kapısı.....	43
Fotoğraf 3.17.	Fethiye-Uzun Hasan Camii inşa kitabesi	43
Fotoğraf 3.18.	Fethiye-Uzun Hasan Camii inşa kitabesi	44
Fotoğraf 3.19.	Doğu cepheden görünüş	45
Fotoğraf 3.20.	Güney cepheden görünüş	45
Fotoğraf 3.21.	Caminin mihrabı.....	46
Fotoğraf 3.22.	Minber alınlığında bulunan geometrik bezemeler	46
Fotoğraf 3.23.	Mihrabın eski hali,1995	47
Fotoğraf 3.24.	Caminin minberi.....	48
Fotoğraf 3.25.	Batı cepheden görünüş	48
Fotoğraf 3.26.	Kuzey cepheden görünüş	49
Fotoğraf 3.27.	Hekim Han genel görünüş.....	52

Fotoğraf 3.28. Güney cephede bulunan giriş kapısı.....	52
Fotoğraf 3.29. Hekim Hanı'nın (Taş Han) güney cephe avlu portalindeki Selçuklu dönemine ait inşa kitabesi	53
Fotoğraf 3.30. Giriş eyvanda bulunan sivri kemerli nişler, doğu duvarında mevcut olan çatıya çıkışı sağlayan merdiven ve eyvan biçimli mekân, batı duvarda yalnızca eyvan biçimli mekân.	54
Fotoğraf 3.31. Avlunun doğu cephesinde bulunan mekânlar	54
Fotoğraf 3.32. Avlunun doğu cephesinde bulunan mekânlar ve sonradan açılan kapı.....	55
Fotoğraf 3.34. Avlunun doğu kanadının restorasyon öncesi durumu	56
Fotoğraf 3.35. 17. Yüzyılda yapılan tamiratta avluda bulunan bir mekana yapılan ocak	56
Fotoğraf 3.36. Güney cephede yer alan eyvanlar ve barınak girişi.....	57
Fotoğraf 3.37. Güney cephenin onarım öncesi hali	57
Fotoğraf 3.38. Barınak girişi.....	58
Fotoğraf 3.39. Barınak giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe	59
Fotoğraf 3.40. Osmanlı Dönemi onarım kitabesinin metni	60
Fotoğraf 3.41. Barınağın orta sahını	61
Fotoğraf 3.42. Orta sahında bulunan ocak ve pencere açıklığı	61
Fotoğraf 3.43. Batı sahınından kuzeye bakış	62
Fotoğraf 3.44. Barınağın batı cephesinin restorasyon öncesi hali	62
Fotoğraf 3.45. Batı cephesinde bulunan payandalar	63
Fotoğraf 3.46. Hamam güneydoğudan genel görünüş	65
Fotoğraf 3.47. Hamamın restorasyon öncesi hali, 1994	65
Fotoğraf 3.48. Kuzey cephede bulunan giriş kapısı.....	66
Fotoğraf 3.49. Kuzey cepheden görünüm.....	67
Fotoğraf 3.50. Orijinalinde ahşap olan kapı ev sahipleri tarafından çelik kapı ile değiştirilmiştir	68
Fotoğraf 3.51. Konağın çatısı ve köşk odası	69
Fotoğraf 3.52. Konağın sofa bölümü	69
Fotoğraf 3.53. Sofanın doğu ve batısında bulunan oda girişleri ve devamında mutfak, lavabo ve banyonun bulunduğu koridor	70
Fotoğraf 3.54. Konağın mevcut mutfağı.....	70

Fotoğraf 3.55.	Sofanın batısında bulunan oda	71
Fotoğraf 3.56.	Üst katta bulunan sofadan görünüm.....	71
Fotoğraf 3.57.	Üst katta ki sofanın batısında bulunan oda	72
Fotoğraf 3.58.	Üst katta ki sofanın doğusunda bulunan oda.....	72
Fotoğraf 3.59.	Camcı Ömer Efendi Konağı.....	75
Fotoğraf 3.60.	Konağa giriş kapısı.....	75
Fotoğraf 3.61.	Yapı inşa kitabesi	76
Fotoğraf 3.62.	Yapı güney cephesi birinci katında yer alan pencere detayı	76
Fotoğraf 3.63.	Yapı güneydoğu cephesi doğu duvarı	77
Fotoğraf 3.64.	Yapı batı cephesi	77
Fotoğraf 3.65.	Yapının merdiveni ve bahçeye açılan kapısı.....	78
Fotoğraf 3.66.	Yukarı Pınar Çeşmesi Cephe Çizimi ve Görünümü.....	79
Fotoğraf 3.67.	Yukarı Pınar Çeşme Kitabesi	80
Fotoğraf 3.68.	Garipoğlu Çeşmesi Cephe Çizim ve Görünümü	82
Fotoğraf 3.69.	Garipoğlu Çeşme Kitabesi	82
Fotoğraf 3.70.	Gümüş Pınar Çeşmesi Cephe Çizim ve Görünümü	83
Fotoğraf 3.71.	Dutluk Pınar Çeşmesi Çizimi ve Cephe Görünümü.....	85
Fotoğraf 3.72.	Dutluk Pınar Çeşme Kitabesi	86
Fotoğraf 3.73.	Kale Kapısı Çeşmesi Cephe Görünümü.....	87
Fotoğraf 3.74.	Höyük Deresi Köprüsü Cephe Görünüş ve Çizimi	88
Fotoğraf 3.75.	Höyük Deresi Köprüsü Cephe Görünümü	88
Fotoğraf 3.76.	Halil Rıfat Paşa Köprüsü Cephe Görünüş ve Çizimi	89
Fotoğraf 3.77.	Halil Rıfat Paşa Köprüsü Cephe Görünümü	90

PLANLAR LİSTESİ

Plan 3.1. Köprülü Mehmet Paşa Cami Planı	33
Plan 3.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii Planı	41
Plan 3.3. Hekim Han Planı	51
Plan 3.4. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Planı	64
Plan 3.5. Çatallar Konağı orijinal planı	68
Plan 3.6. Camcı Ömer Efendi Konağı Planı	74
Plan 3.7. Yukarı Pınar Çeşme Planı	79
Plan 3.8. Garipoğlu Çeşme Planı.....	81
Plan 3.9. Gümüş Pınar Çeşme Planı	83
Plan 3.10. Dutluk Pınar Çeşme Planı	85
Plan 3.11. Kale Kapısı Çeşme Planı	87

GİRİŞ

Yol, insanların çeşitli gereksinimlerinin bir yerden başka bir yere taşınmasını sağlayan zaman içerisinde ülkeler arası sosyal ve iktisadi ilişkilere olanak sağlayan arazi şeritleridir. İnsanlık tarihi boyunca ulaşımın en temel unsurları arasında yer almış olup tarihi kültür aktarımında mühim bir etkiye sahiptir. Tarihi bağlantı yolları üzerinde farklı medeniyetler ve toplumlar birbirini tanıma fırsatı yakalamış ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler harmanlanarak uygarlaşma sürecine geçiş de önemli bir köprü görevi görmüştür. Anadolu coğrafi ve jeopolitik konumu gereği tarihin ilk çağlarından bu yana enternasyonal ulaşımında etkin bir role sahip olmuş mühim ticaret yollarının kilit mevki konumunu oluşturmuştur. Çağlar boyunca birçok millete farklı dönemlerde ev sahipliği yapan Anadolu siyasi, askeri, ticari ve göç yolları olmak üzere pek çok önemli yolları bir arada ihtiva etmiştir.

Alaeddin Keykubat, devletin zenginliği, ordunun daha hızlı ve verimli hareket edebilmesi maksadı ile Karadeniz ve Akdeniz'i birleştirerek Anadolu'nun kuzeyi ile güneyini, doğusu ile batısını ana hatlarıyla bağlayıp üç ayrı yol güzergâhı oluşturmuştur. Selçuklu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne miras kalan tarihi bağlantı yollarını Osmanlı 19. yüzyıla kadar ticaret, ibadet ve askeri amaçlar için kullanmıştır. Bu yollar, sol kol; İstanbul, Bursa, Eskişehir üzerinden Ankara, Amasya, Tokat, Sivas, Erzincan, Erzurum, Tebriz ile sonlanmış. Orta kol üzerinden Sivas' a kadar aynı güzergâh takip edilip Sivas' şehri geçildikten sonra Malatya, Diyarbakır güzergâhından Bağdat'a ulaşıp Musul-Kerkük- Bağdat bağlantısı sağlanmıştır. Sağ kol ise aynı zamanda hac yolu olduğundan Osmanlı padişahlarının, sadrazamlarının en çok yapı inşa ettirmek istediği yol güzergâhı olmuş, Konya üzerinden Karaman, Hatay, Halep, Hama, Humus, Şam, Mekke, Medine ve Cidde'ye kadar uzanmıştır.

Tarihi yollar daima fonksiyonel yapıya sahip olmuştur. Bu yollar üzerinde, kentler arası uzak yollarda kervanların güvenle konaklaması için büyük hanlar yaptırılmıştır. İnşa

edilen kervansaraylar yalnızca ticaret maksatlı değil aynı zamanda kervansaray yaptıran kimselerin prestij yapıları da olmuştur.

Tarihi Malatya- Hekimhan bağlantı yolu Anadolu'nun orta-kol güzergâhında bulunmaktadır. Bu yol güzergâhı, Roma, Bizans, Selçuklu Devletleri başta olmak üzere çeşitli dönemlerde ticari, askeri ve haberleşme bakımından ciddi önem arz etmiştir. Asya kıtasında çeşitli bölgelere yapılan seferlerde ordunun temel yol ağı olarak görülmüştür. Hasan Çelebi, Hekimhan ve Malatya güzergâhındaki yerleşim birimleri zaman zaman atıl bırakılsa da Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın imar ve iskân faaliyetleri neticesinde dar ve mühim geçit mevkilerinde derbentler ve yerleşim birimleri kurulmuştur.

Araştırmanın Tanımı, Amacı, Önemi ve Sınırları

Tarihi Malatya-Sivas yol güzergâhı üzerinde bulunan Türk Devri Yapıları adlı araştırmada, Malatya- Sivas tarihi bağlantı yolu tanıtılmış, Malatya-Hekimhan arasındaki yol güzergâhı tarihi belgeler, saha araştırmaları ışında tespit edilmiş ve bu yol üzerinde bulunan Türk Devri yapıları saha çalışması neticesinde belirlenmiştir. Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde söz konusu tarihi yolun daha önce toplu bir şekilde incelenmediği tespit edilmiştir.

Çalışma Yöntemi

Yapılan çalışmada, ilk etapta konu ile ilgili literatür taraması tamamlanarak çalışma ile ilgili yapılmış olan yayınlar belirlenmiştir. Tarihi bir öneme sahip olan yol ağının Anadolu sınırları içerisinde hangi dönemlerde etkin bir şekilde kullanıldığı ve tarihçesi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Çalışma kapsamında bulunan Tarihi Malatya – Sivas yol güzergâhı Malatya – Hekimhan sınırları tespit edilmiş olup Malatya-Hekimhan güzergâhı üzerinde bulunan ve çalışmanın katalog bölümünü oluşturan, farklı dönemlerde inşa edilmiş Türk Devri yapıları belirlenmiştir. Günümüze ulaşan söz konusu yapıların saha çalışması ile birlikte fotoğrafları çekilerek, yapıların ölçüleri alınıp planları çıkartılıp toplu bir şekilde çalışma konumuzu oluşturmuştur. Değerlendirme bölümünde yapıların birbirleriyle malzemesi, süslemesi, planları ve yapıldıkları dönemsal dönüşümleri hakkında karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmamız

sonuç, kaynakça, fotoğraflar, fotoğraf listesi, çizimler ve çizim listesi ile sonlandırılmıştır.

Konu ile İlgili Kaynaklar

Çağdaş Kaynaklar

Kitabeler

Kitabeler, tarihe tanıklık eden en güvenilir belgelerdir. Döneminin ekonomik, siyasi, ilmi ve kültürel yapısının gelecek dönemlere aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Sanat Tarihi araştırmalarında yapının künyesi niteliği taşıyan kitabeler inşa banisini, geçirdiği onarımları, dönemini ve o döneme sirayet eden üslup anlayışını ihtiva eden birinci el başvuru kaynaklarıdır.

İncelemiş olduğumuz mimari yapılarda, kitabelerin çoğunun büyük oranda tahribata uğrayıp bir kısmının çok az okunabildiği bir kısmının ise günümüze dahi gelemediği tespit edilmiştir. Bunun en temel sebepleri arasında, tarihi ipek yolunun bir dönem sonra önemini yitirmesinden kaynaklı yapıların kullanım dışı kalıp bakım ve onarımlarına yeteri önemin gösterilmemiş olması ve çeşitli doğal afetler, bazı duyarsız vatandaşlar tarafından bilinçli yapılan tahribatlar gösterilebilmektedir.

İncelenen yapılarda bulunan mevcut kitabelerin tamamı Osmanlıca yazılmış olup yalnızca Hekim Han'ında (Taşhan) Osmanlıcanın yanı sıra Ermenice ve Süryanice yazıtlarda mevcuttur. Kitabesi günümüze ulaşabilen yapılardan en erken tarihlisi 1210-1219 yıllarına ait Hekim Han'ı (Taşhan) olmuş bunun devamında ise 1660 tarihli Dutluk Pınarı Çeşmesi bulunmaktadır. En geç tarihli kitabe ise 1908-1910 yıllarına ait Camcı Ömer Efendi Konağı'na ait kitabedir.

Vakfiyeler

Vakıf (vakf) kelimesinin sözlük anlamı; alıkoymak, durmak, durdurmak olarak belirtilmiştir. Vakıf kelimesinin terim anlamı ise “ kişi veya kişilerin sahip oldukları mülk ve mallarını dini, ekonomik ve çeşitli hayır işlerinde kullanılması maksadıyla edebi tahsisi sonucu kurulan ve İslam medeniyetinin önemli faktörlerinden birini

meydana getiren hayır kurumlarıdır.¹ Vakfiyeler, kitabeler kadar önemli ve bilgi açısından oldukça zengin birinci el kaynaklardır. Besmele ile başlayan vakfiyeler genel anlamda, Allah'a hamd (hamdele), Hz. Muhammed'e salat ve selam (salvele) ile giriş bölümleri oluşturulur. Bu bölümde genellikle vakıf kurucusunun ve anne – babasının isimleri bunun yanı sıra ikamet ettikleri mahalle ve kişinin makamına yer verilir. Vakıf kurucusu, devlet erkânının da görev alan mühim bir makam veya eşraftan varsıl bir kişi ise, padişah, sultan, sadrazam, vezir, paşa ve vakıf kurucusunun tanıtıldığı bu bölüm de edebi üslup kullanılır. Arapça başlayan Hamdele, Salvelenin ardından statü ve vakfedilen mal/para paralelinde Âyet, Hadis, Farsça yahut yine Arapça olarak vecize ve methiyeler detaylı bir biçimde dizilerek vâkıf tanıtılır.² Vakfiyenin kuruluşunda vakfedilen para ve malın miktarı, bunlardan kimlerin nasıl faydalanacağı, hizmetin ne şekilde sürdürüleceği, kimlerin hangi görevleri alacağı, ücretlerin ödenme şekli, vakfi yönetecek mütevellilerin ve denetleyecek kişilerin nasıl seçileceği gibi konular izah edilir. Bu şart ve hükümlerin tamamı, hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde yazılır ve vakfın aslına uygun olup olmadığı, Hanefi mezhebi imamlarının fikirleri doğrultusunda hükme varılır. Vakfın sonsuza kadar ayakta kalması için şartlara uyan kişilere dua; kuralları bozup vakfi hasara uğratanlara beddua edilerek tarihlendirme yapılır ve kadı onayı için huzurda bulunan kişilerin künyeleri verilerek belge sona erdirilir.

Çalışma kapsamında yararlanılan H.1070- M.1660 tarihli Köprülü Mehmet Paşa Vakfiye kayıtları, çalışma alanını oluşturan Hekimhan tarihi yol ağı üzerinde yapılan bayındırlık faaliyetleri neticesinde onarım ve inşa edilen yapılar hakkında detaylı bilgi sağlamıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Önemli evrak ve belgelerin saklandığı arşivler sanatı doğrudan etkileyen, dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik durumu hakkında bilgi alabileceğimiz kaynaklardır. Konuyla ilgili Sivas- Malatya arasında yer alan tarihi ipek yolunun güzergâhlarının

¹ Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012) 42: 475-479.

² "Vakıf ve Arşivcilik", (Erişim Tarihi 07.03.2024), <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/vakif-kayitlar-arsivi/vakif-kayitlar-arsivi>.

tespiti aşamasında Başbakanlık Osman Arşivi'n de yer alan haritalardan faydalanılmıştır.³

Çağdaş Kaynaklar

Osmanlı döneminde Anadolu yol ağının tespitinde üç ana kaynak belirlenmiştir. Bunlardan ilki ruznamelerdir. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in Topkapı sarayı müzesi kütüphanelerinde yapmış olduğu araştırma ışığında Revan seferi hakkında kronolojik ve askeri bir ruzname bulunmuş ve bu ruznamenin bir özeti çıkararak bilim dünyasına sunulmuştur. Bu eser de Revan Seferi gidiş ve dönüş yolunda Anadolu menzil ve sefer yol güzergâhları hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilir. ⁴

Hacı Kalfa (Kâtip Çelebi)'nin Cihannüma'sın da 1630 yılında Hüsrev Paşa'nın önderliğinde Hamedan ve Bağdat Seferi'ne katılan Kâtip Çelebi, Cihannüma adlı eserinde bu seferle alakalı uğradığı şehir ve bölgelerin yanı sıra fethedilen şehir, menzil ve kaleler ile alakalı bilgi vermektedir.⁵

Evliya Çelebi Seyahatnamesi eserin III. ve IV. ciltlerinde Sivas- Malatya arasında yer alan tarihi ipek yolu üzerinde Melek Ahmet Paşa ile beraber yapmış olduğu yolculuğu anlatan Çelebi, yol üzerinde gördüğü yapıların tanımlamasını yapmıştır. Bu yol ağı üzerinde yer alan askeri olaylara değinmiş, derbentler ve ipek yol ağı hakkında bilgiler vermiştir.⁶

Günümüz Yayınları

Anadolu bağlantı yolları üzerine günümüzde yapılmış bir takım çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan ilk bahsedilmesi gereken Rıza Bozkurt tarafından etraflıca ele alınan "Osmanlı İmparatorluğunda Kollar Ulak ve İaşe Menzilleri" isimli çalışmadır.⁷ Bozkurt Osmanlı yol teşkilatını haberleşme ve menzil çerçevesinde değerlendirmiştir. Benzer bir

---

³ B.O.A. HRT.h./2511..

⁴ A. Süheyl Ünver, *Dördüncü Sultan Murat'ın Revan Seferi Kronolojisi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953)

⁵ Kâtip Çelebi, *Kitab-ı Cihannüma-li Kâtip Çelebi Cilt II: Giriş Kâtip Çelebi ve Cihannüma: Dizin* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013)

⁶ Evliya ÇELEBİ, *Seyahatname, III-IV*, çev. Seyit Ali KAHRAMAN (İstanbul: Yedi Tepe Yayınları,2023)

⁷ Rıza Bozkurt, *Osmanlı İmparatorluğunda Kollar Ulak ve İaşe Menzilleri*, (Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı,1966)

çalışma Yusuf Halaçoğlu tarafından hazırlanmış olan Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller) isimli çalışma olmuştur. Osmanlı menzil teşkilatını ve ana güzergâhları ele alan sistemli bir çalışmadır.⁸ Bir diğer çalışma ise Franz Taeschner tarafında hazırlanan “Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı” isimli kaynaktır.⁹

Orhan Cezmi Tuncer tarafından hazırlanan “Anadolu Kervan Yolları”¹⁰ adlı kitapta kervan yolları ve üzerindeki konaklama yapıları üzerine bilgiler ihtiva etmektedir. Yazar kıtaları birbirine bağlayan önemli tarihi yollar üzerinde de durmuştur. Ümit Ekin tarafından hazırlanan “XVII- XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulaşım ve İletim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma” isimli doktora tezinde 16. Yüzyıl ila 19 yüzyıl arasında Osmanlı İmparatorluğu’nda ulaşım ve taşımacılığın nasıl yapıldığına dair bilgiler içermektedir. Bu çalışma da Osmanlı yol sistemi ele alınmış ve ana yol güzergâhları ortaya konulmuştur.¹¹ İsmail Aytaç tarafından hazırlanan “ Malatya ve Yöresindeki Türk- İslam Dönemi Yapıları” isimli bir doktora tezinde Malatya kervan yolları üzerinde bulunan kervansaraylar ele alınmıştır.¹²

---

⁸ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, (Ankara: PTT Genel Müdürlüğü,2002.)

⁹ Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, çev., Nilüfer Epçeli (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010)

¹⁰ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*,(Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,2007.)

¹¹ Ümit Ekin, “XVII- XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulaşım ve İletim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi,2002.)

¹² İsmail Aytaç, “Malatya ve Yöresindeki Türk- İslam Dönemi Yapıları”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, 1998.)

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ YOL AĞLARI

*Evrende iki büyük yol vardır; Gökyüzünde Saman Yolu, Yeryüzünde İpek Yolu*¹³

Kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz, batıda Ege denizi, kuzeybatıda Marmara denizine sahip dağlık bir yarımada olan Anadolu coğrafi ve jeopolitik konumu gereği tarihin ilk çağlarından bu yana enternasyonal ulaşımında etkin bir role sahip olmuş mühim ticaret yollarının kilit mevki konumunu oluşturmuştur. Çağlar boyunca birçok millete farklı dönemlerde ev sahipliği yapan Anadolu siyasi, askeri, ticari ve göç yolları olmak üzere pek çok önemli yolları bir arada ihtiva etmiştir. Bunlardan en önemlileri; Hitit döneminde (M.Ö.1800-1200) Mısır ve Asur imparatorluklarıyla askeri ve ticari amaç ile kurulmuş olan Hitit- Asur ticaret yoludur. Bir diğeri, Pers imparatorluğunun M.Ö. 494 yılında batı Anadolu sahillerine egemen olması ile Sardes'ten Efes'e uzanan meşhur Kral Yolu'dur¹⁴. Anadolu'nun Roma yönetimine girmesi ile Anadolu yol şebekeleri açısından da yeni bir çağın başlangıcı söz konusu olmuş, Bizans Yolu ve Roma Yolu olarak nitelendirebileceğimiz ticari ve askeri¹⁵ yol ağı zaman içinde İpek Yolu ile bütünleşmiştir.

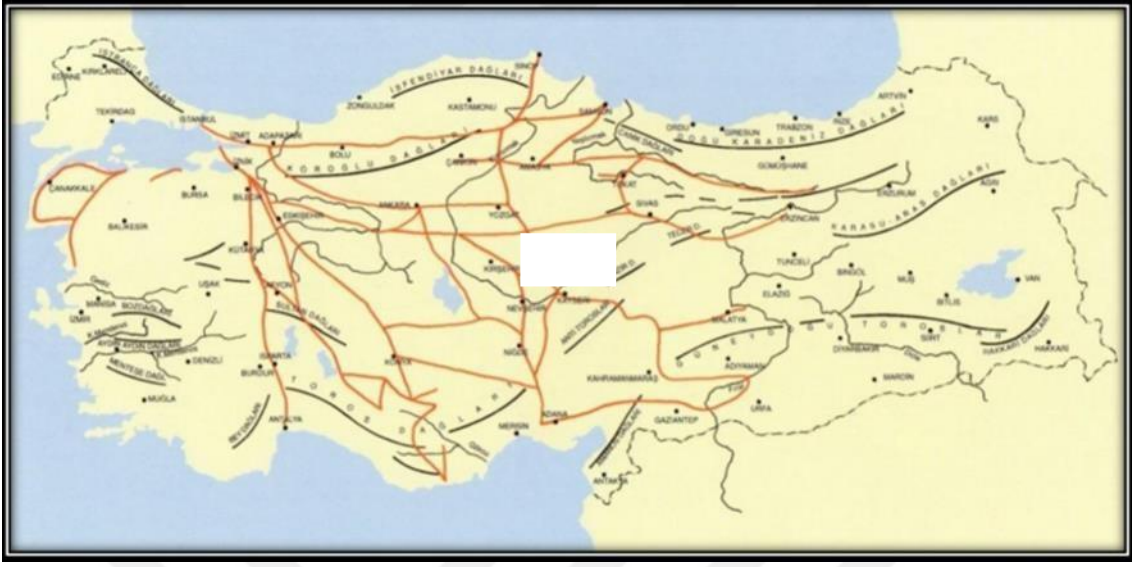
---

¹³ Özbek Atasözü.

¹⁴ Süha Göney, *Büyük Menderes Bölgesi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975), 574- 577.

¹⁵ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kervan Yolları*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007), 50-60.

Harita 1.1. Doğu Roma (Bizans) Dönemi Yollarını Gösteren Harita.¹⁶

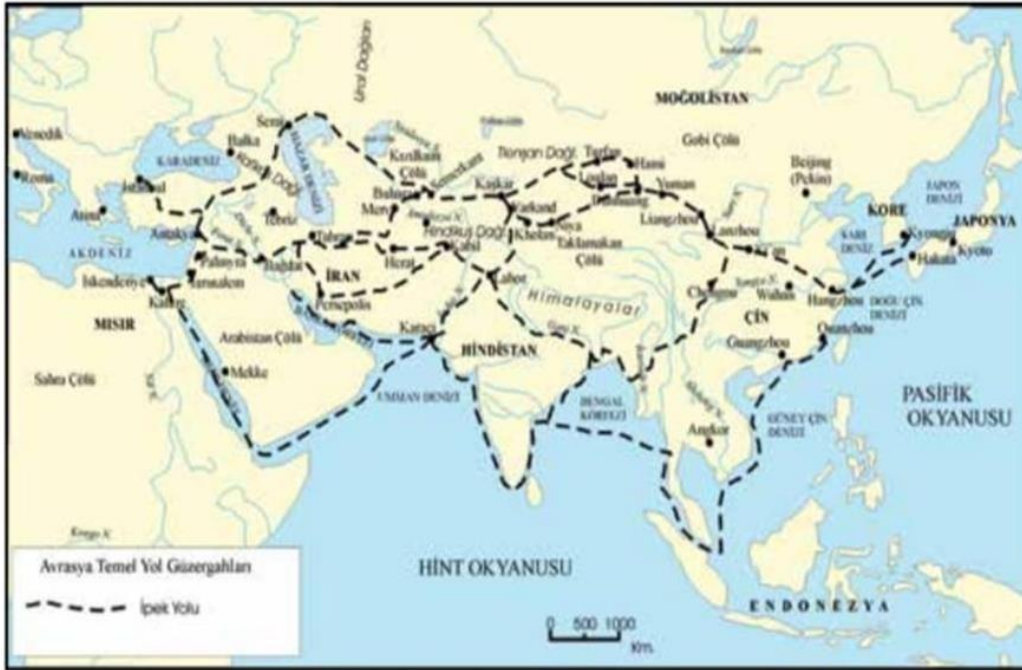

Çin'den başlayarak batı ülkelerine kadar uzanan, iki bin yıllık başat bir kervan yolu olan İpek Yolu, kuş uçuşu 7500 kilometre olup toplamda 10.000 kilometre uzunluğundadır.¹⁷(Harita 2) Bu ticaret yolunun çağlar boyunca, insanlar ve kıtalar arasında kozmopolitik ilişkiler kurmasını sağlayan oldukça uzun ve önemli bir etkileşim yolu olduğu aşikârdır.

¹⁶ Cengiz Bektaş, *Selçuklu Kervansarayları*, (İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları,1999),160.

¹⁷ Sven Hedin, *İpek Yolu*, çev. Ahmet Arpad (Milliyet Yayınları,1974),228.

Harita 1.2. Tarihi İpek Yolu Haritası ¹⁸

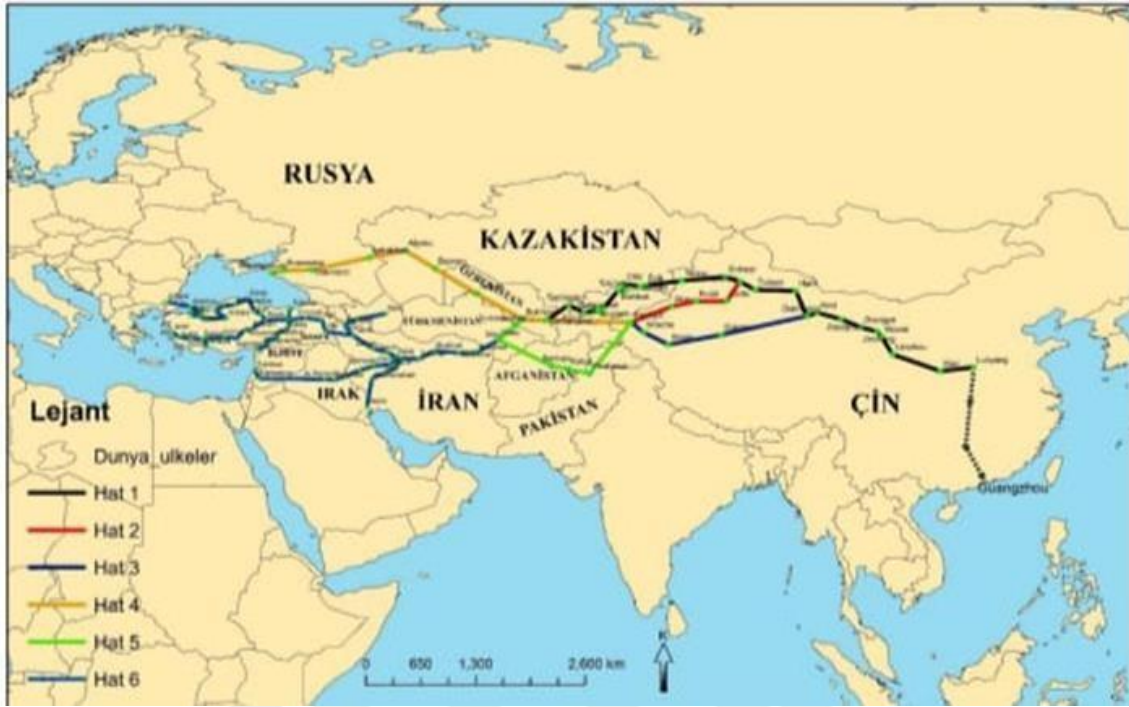

Dünyayı bir ağ gibi saran ipek yolu, dönemin coğrafi ve siyasi şartlarına göre birçok alternatif yol ağları ortaya çıkarmıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar İpek Yolu'nun temelde üç büyük bağlantı yolundan oluştuğunu göstermektedir. Bu yolların ikisini kara yolu birini ise deniz yolu oluşturmaktadır. Özellikle kara yolları oldukça çeşitli tali yollara ayrılmıştır. İlk ipek yolunun, yıllar boyunca Çin ile Batı dünyası arasında ki en eski ve en uzun tek bağlantı yolu olduğu düşünülmüştür. Çin'in başkenti Gansu eyaletinden başlayarak Tarım havzalarının kuzeyinden devam edip Pamir Dağ geçitlerine ulaşmış, buradan Afganistan'a vararak İran platosu üzerinden Suriye ve hemen ardından Anadolu topraklarından Doğu Akdeniz sahillerine ulaşmıştır. ¹⁹ (Harita 3) Kullanılan en eski güzergâh olan bu güzergâhta Anadolu'nun ipek yolu kara ulaşım ağında doğu ile batıyı birleştiren bir tampon bölge olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁸ Valerie Hansen, *İpek Yolu*, çev. İlker Topal, (İstanbul: Nora Yayınları,2012),31.

¹⁹ Helmut Uhlig, *İpek Yolu*, çev. Alev Kırım, (İstanbul: Okyanus Yayınları,2000),65-66.

Harita 1.3. İpek Yolu Karayolu Ulaşım Güzargahı²⁰

İpek yolu kervanlarının Avrupa'ya ulaşması ancak Anadolu ve Akdeniz vasıtasıyla mümkün kılınıbiliyordu. Ticaretin doğudan-batıya doğru yön kazanmasının akabinde Anadolu kilit bölge haline gelerek bu güzergâh üzerindeki stratejik önemi sağlamlaştırmıştır. Anadolu'nun bu stratejik önemini verimli bir şekilde değerlendirebilmek bu topraklara sahip olan otoritenin siyasi yeteneği, gücü ve hedeflerine bağlı olmuştur. Doğu, batı, kuzey, güney ticaret yolları Anadolu'dan geçmekte olup pek çok millet bu topraklara özellikle Akdeniz ve Karadeniz başta olmak üzere İstanbul – Antakya - Sinop gibi sahile kıyısı olan şehirlere hâkim olup ticarete aktif rol oynamayı hedeflemişlerdir. İpek Yolu, Anadolu topraklarında ki en ihtişamlı günlerini, Anadolu Selçuklu Devleti'nin zirveye ulaştığı 1176/1237 yıllarında yaşamıştır. Dandanakan Savaşı (1040) ile Gaznelilere karşı zafer kazanıp kurulan Büyük Selçuklu devleti, fetih planlarını batıya çevirmiştir. Selçuklu, Anadolu topraklarına hâkim olan Bizans ordusuna karşı menfi bir tutum içerisine girmiş, Anadolu topraklarında istila ve fetih hareketlerine hızla başlamıştır. Bizans ordusu, Türk fetihlerini durdurmaya çalışsa da bu durum karşısında başarısız olmuş, Konya

²⁰ Taşkın Deniz, "Yeni Umutlar Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*,1/34 (2016):201.

başta olmak üzere birçok şehir ve kasabayı Selçuklu Devleti hâkimiyetine bırakmak durumunda kalmıştır.

Anadolu uzun bir dönem, Hıristiyan ve Müslüman topluluklar arasında milletlerarası bir köprü görevi üstlenerek dünya ticaret yollarına açılmış ancak Bizans hâkimiyetinde ki Anadolu'da iktisadi ve ticari anlamda olumsuz durumlar baş göstermiştir. Bizans Devleti'nin Anadolu topraklarında izlemiş olduğu yanlış ekonomik politikaların halkın ağır vergiler altında ezilmesine, alınan vergilerin çoğunun devletin hazinesine girmemesi, siyasi - askeri akınlara karşı mücadelenin yetersiz kalması, sarayda ki ihtişamlı yaşam ve liyakatsizliğin büyük oranda artması gibi durumlar içtimai huzursuzluğun vuku bulmasına neden olmuştur.²¹ Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da yapmış olduğu en önemli fetih, hiç şüphesiz 26 Ağustos 1071 Malazgirt Muharebesi'dir. Bizans kumandanı Romanos Diogenes'e karşı Selçuklu sultanı Alparslan'ın zaferle taçlandığı bu savaş neticesinde Türklerin Anadolu hâkimiyeti kolaylaşmış, zorlu bir mücadele ile karşılaşmadan Anadolu içlerine girip kısa zamanda hâkimiyetlerini Marmara ve Ege kıyılarına kadar ilerletebilmişlerdir.

Süleyman Şah, 1076 yılında İznik'i fethederek Büyük Selçuklu Devleti ile ilintili olan Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuş, Anadolu Türklerini siyasi bir teşkilat altında toplamayı hedeflemiştir. Anadolu'da sükûnet ve adaleti sağlayıp azınlıkları da bünyesine çekerek Bizans'ın Anadolu'daki otoritesini önemli ölçüde azaltmıştır. İznik ve İzmit'i ele geçirip hemen ardından İstanbul boğazının Anadolu sahilini topraklarına katmıştır. Süleyman Şah fetihlerine devam ederek Adana, Tarsus, Kilikya şehirlerine egemen olmuş, 1084 yılında bir hayli vergi getiren ve epey mühim ticaret noktalarından biri olan Antakya'yı fethetmiştir.²² 1096 yılında Haçlı seferlerinin başlaması ile Selçuklu devletinin ülkede sağladığı huzur ve ticari güven ortamı darbe almış, henüz başlatılmış olan Akdeniz ticareti durağan bir sürece girmiş, milletlerarası ticari faaliyetler durma noktasına gelmiştir.²³ I. Kılıç Arslan'ın tahta çıkması ile Anadolu'daki

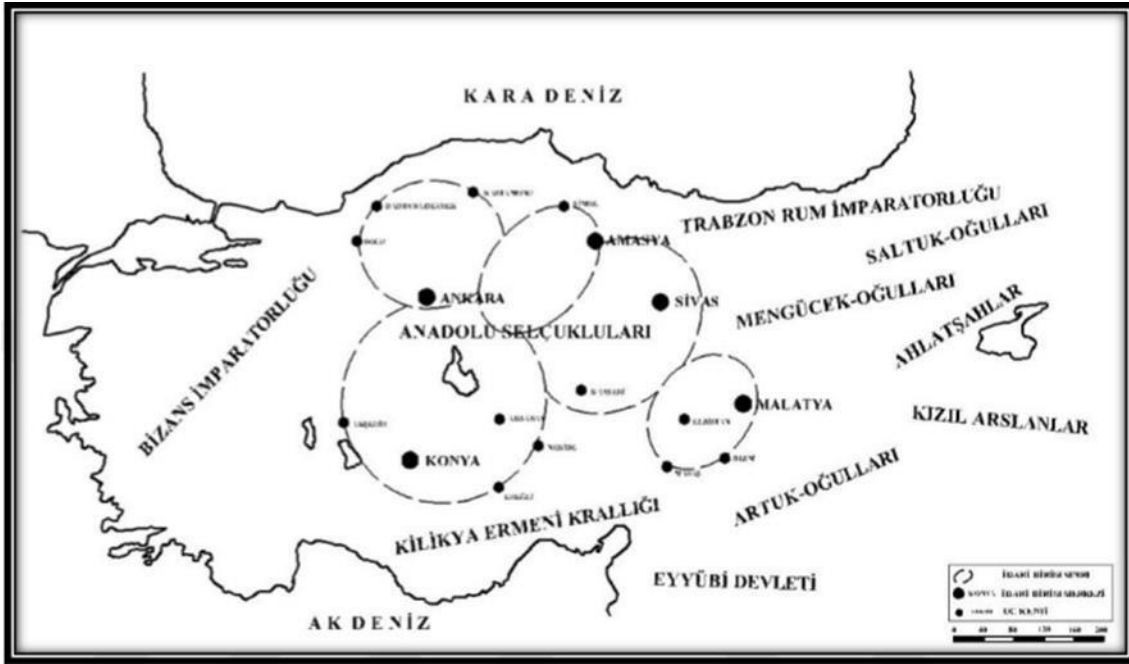
²¹ Georgi Ostrogorsk, *Bizans Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 403.

²² Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıçtan 1086'ya Kadar*,(Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988),2.

²³ Osman Turan, *Türkiye Selçuklularına Ait Resmi Vesikalar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1958), 121.

tefessüh ortamı tashih edilmiş, Türk siyasi birliği otorite gücü ile sağlanmıştır.²⁴ Anadolu'ya gelen ilk Haçlı ordusunu Drakon vadisinde pusuya düşürerek tamamına yakını öldürmüştür. Devam eden Haçlı seferlerine karşı Türk beylikleri ile siyasi birlik sağlayarak 1100 ve 1101 yıllarında ard arda Anadolu'ya akınlar düzenleyen Haçlı ordusunu ortadan kaldırmıştır.

Harita 1.4. 1075-1155 yıllarında Selçuklu Dönemi Anadolu coğrafyasında mevcut Beylikler ve Devletler.²⁵

II. Kılıç Arslan'ın Miryokefalon Muharebesi'nde (17 Eylül 1176) başarı elde etmesi neticesinde Selçuklu Devleti siyasi birliğin temelini atarak iç ve dış güvenliği sağlamış dolayısıyla Anadolu'da Türk akınları hız kesmeden devam etmiştir. 1206 yılında İznik ve civarında Theodoros Laskari'in, Trabzon'da ise Komnenosların hâkimiyet kurması üzerine, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Asya'dan Karadeniz ve Avrupa üzerindeki ticari uzantısı sarsılmıştır.²⁶ Anadolu'nun sahil kıyılarında ticari hayatı sürdürebilmek için yapılan anlaşmalar çeşitli sebeplerden dolayı ekarte edilmekteydi. Selçuklu Devleti ülkenin siyasi ve ekonomik statüsünü yükseltmek, refah seviyesini tezyid etmek amacı

²⁴ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu 1995), 15.

²⁵ Koray Özcan, "Ortaçağda Anadolu'nun İdarî Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdarî Birimleri", *Coğrafi Bilimler Dergisi*,3/1 (2005) :73-99.

²⁶ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, çev. Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş,(Ankara: Paragraf Yayınları,2005),142.

ile fetih politikalarını, Anadolu'nun ticari önem taşıyan bölgelerinde gerçekleştirmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda, 5 Mart 1207 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı fethi ile Anadolu Selçuklu Devlet'i yalnızca bir kara devleti olmaktan çıkıp denizlere açılmış dolayısıyla Avrupalı devletler ile ticari ilişkilerde bulunup iktisadi ve siyasi yönden güç kazanmıştır.²⁷ I. Keykâvus'un 1214 yılında Karadeniz'in en önemli ticaret limanı konumundaki Sinop'u fethetmesi, Frankların eline geçen, önemli liman şehirlerinden olan Antalya'yı geri alması, Ermeni ve Trabzon krallıklarının vergiye bağlanması, 1224 yılında I. Alâeddin Keykubad'ın Kırım'a düzenlemiş olduğu Suğdak seferinde elde etmiş olduğu başarı Karadeniz ticaretinin güveni sağlandı.

Harita 1.5. 1220-1237 yılları, Alâeddîn Keykubâd Devri'nde Anadolu Sınırları²⁸

Selçuklu sultanlarının Karadeniz ve Akdeniz limanlarına hâkimiyeti ile beraber, Anadolu ticaretin kilit noktası haline gelmiştir. Selçuklu Devleti, ticareti ülkenin temel ekonomik prensibi olarak görmüş, karada haydutların ve tehdit oluşturan komşu ülkelerin, denizlerde ise korsanların saldırılarına uğrayan tüccarların verebileceği tüm zararları devlet hazinesinden karşılayarak ilk sigortacılık sistemini uygulamış, Anadolu

²⁷ Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Hükümdarı Büyük Alaeddin Keykubat ve Anadolu Savunması", *Belleten*, 3/205,(1988):1539-1545.

²⁸ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Tarihi (1220- 1237)*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2003), 590- 598.

için ticari gelişmeleri sekteye uğratabacak faktörleri engellemiş olup iktisadi ve medeni yükselme devri başlatılmıştır.²⁹

Anadolu Selçuklu Devleti, en etkin dönemlerinde (1176-1237) Anadolu'da İpek Yolu ülkenin dört bir yanına dağılmış, ticaret oldukça parlak bir dönem yaşamıştır. Tüccarların menfaatlerini muhafaza edebilmek amacıyla şehirler de konsolosluklar açılmıştır. O dönemlerde Avrupa ülkelerinin ticari faaliyetleri kaleden kaleye yapılırken, Anadolu topraklarında ticaretin yollarda, kervansaraylarda yapılması, bu ticaret yolları üzerinde 200'e yakın kervansarayın varlığını doğurdu. Kervansarayların aralarındaki mesafe ise deve yürüyüşüyle 7-8 saat, yani 35-40 km olmuştur. Kimi bölgelerde bu mesafenin daha da azaldığı bilinmektedir. Sivas'la Kayseri arasında 24 kervansaray bulunması bu duruma örnek teşkil etmektedir.³⁰

İpek Yolu, Anadolu'da üç koldan ilerlemekteydi; Güney kol; Cizre, Hasankeyf güzergâhında ilerlerken, Orta kol; Doğubayazıt, Erzurum, Erzincan, Sivas kuzeyde de Kars, Trabzon yolundan ilerlemekteydi. Anadolu Selçukluları döneminde kuzeyden giden kol Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Sinop ve Kastamonu güzergâhından Karadeniz'de limanlara³¹ ulaşmaktaydı. Karadeniz liman kentlerinden en mühimi olan Trabzon limanı, ipek yolu ticaretinde oldukça verimli bir rol oynamıştır. Karadeniz sahillerinden başlayıp Değirmendere vadisi ve Zigana geçidini geride bırakıp Harşit vadisine inerek Gümüşhane'ye varılan yolda Vuvuk geçidini aşır Çoruh havzasına ulaşılmış hemen akabinde Kop Dağı geçidinden Yukarı Fırat havzasına ve Erzurum'a ulaşılarak İran' a kadar ilerleyen yol³² Trabzon limanının önemini ortaya koymaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'ni Erzurum- Aşkale, Bayburt üzerinden Trabzon limanına ulaştırılmıştır.³³ Milletlerarası transit bir liman olan Trabzon limanı, Suriye'den gelen ürünlerin, Kafkasya ve Rusya'ya denizyolu vasıtasıyla aktarılmasında önemli bir

---

²⁹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003), 356.

³⁰ Hakkı Acun, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Dizisi, 2007), 15.

³¹ Gökçe Günel, "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu", *Kekibeç Dergisi*, 1/29 (2010):139-142.

³² Saliha Koday, "Trabzon Limanı", *Türk Coğrafya Dergisi*, 1/34 (1999):488.

³³ Hayati Doğanay, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları,2011), 653-655.

etkiye sahip olmuştur.³⁴ Sinop ve Samsun limanları da ticarete aktif roller oynamıştır. Özellikle Samsun limanı, Ortaçağ zamanından beri denizyolu vasıtasıyla gelen ürünleri Samsun – Amasya – Tokat – Sivas – Diyarbakır – Urfa - İskenderun rotalarını takiben iç kesimlere, iç kesimlerden aynı rotayı izleyerek gelen ürünler ise Samsun limanı aracılığıyla İstanbul başta olmak üzere diğer bölgelere taşınmıştır. ³⁵Çağlar boyunca ticari hüviyetini koruyan İstanbul'dan ise ürünler Avrupa ülkelerine nakledilmekteydi.

Güney kol ise Bitlis - Malatya – Kayseri – Kırşehir – Konya – Isparta - Antalya istikametinden Akdeniz kıyılarına ulaşmaktaydı.³⁶ Akdeniz kıyılarında bulunan Antalya ve Alanya limanları tarih boyunca ticaretin seyrine mühim etkiler katan limanlar niteliğinde olmuştur.³⁷ Bilhassa Selçuklu devleti yönetiminde verimliliği artırılıp ön planda tutulmuştur. Selçuklu devleti, bu limanlar vasıtasıyla çıkış noktası Erzurum olan Erzincan – Sivas - Aksaray güzergâhını izleyerek başkent Konya güzergâhından Akdeniz kıyısına erişmiştir³⁸. Güney kolun en uç noktası ise bugün Denizli'ye bağlı Akhan ilçesidir. Akhan'dan çıkan kervanlar 20-30 kilometrenin ardından Menderes Nehri'ne, bu nehirden de Ege sahillerine erişiyorlardı. İpek Yolu, Anadolu Selçuklu çağında doğu, batı, kuzey, güney yönünde Anadolu'yu hiçbir ülkenin sahip olmadığı etki ve hâkimiyet sahalarına sahip olup, doğuda Erzurum – Sivas - Kayseri ve Konya'da birleşip kuzeyde Sinop, güneyde Antalya'ya kadar uzanırdı.³⁹

Çin'den başlayarak İran üzerinden Anadolu'ya geçen yol güzergâhları ve merkezleri şu şekildedir;⁴⁰

1) **a.** Tebriz, Bargiri, Erciş, Malazgirt, Hınıs, Erzurum, Tercan, Erzincan, Sivas, Şarkışla, Kayseri, Aksaray, Konya, Adana, Ayaş.

³⁴ Şehabeddin Tekindağ, “Trabzon”, İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1979), 1: 456.

³⁵ Doğanay, *Türkiye Ekonomik*, 656.

³⁶ Gökçe Günel, “Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu”, *Kebikeç*, 29/29 (2010): 160.

³⁷ Besime Darkot, “*Antalya*” İslam Ansiklopedisi (İstanbul: MEB Yayınları, 1978),460.

³⁸ Cavit Orhan Tütengil, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye Karayolları*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1961),15.

³⁹ Gökçe Günel, “Anadolu Selçuklu”, 162.

⁴⁰ Kemal Özergin, “Anadolu Selçuklular Çağında Anadolu Yolları” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi,1959), 210.

b. Tebriz, Nahcivan, İğdır, Pasinler, Erzurum, Tercan, Erzincan, Sivas, Şarkışla, Kayseri, Aksaray, Konya, Adana, Ayaş.

2) Tebriz, Erzurum, Sivas, Kayseri, Aksaray, Konya, Antalya, Alanya.

3) **a.** Tebriz, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon.

b. Tebriz, Erzurum, Erzincan, Trabzon.

4) Tebriz, Erzincan, Zara, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Sinop.

5) Tebriz, Sivas, Yozgat, Yerköy, Kırşehir veya Yahşihan üzerinden, Ankara, İstanbul.

Bağdat üzerinden Malatya ve Sivas güzergâhından devam ederek güneye, kuzeye ve batıya bağlanan ana yol güzergâhları ve merkezler şu seyirdedir;⁴¹

6) **a.** Bağdat, Musul, Mardin, Amid, Ergani, Gölcük, Harput, İzollu (Kale), Malatya, Ankara.

b. Bağdat, Harput, Pertek, Çemişkezek, Eğin, Divriği, Zara veya Buzbel dağlarını geçerek Sivas.

7) Sinop, Kastamonu, Çankırı, Ankara, Konya, Beyşehir, Seydişehir, Antalya, Alanya.

8) Samsun, Havza, Merzifon, Amasya, Aksaray, Konya, Ayas, Amasya.

9) Trabzon ve Samsun'dan, Sivas, Konya, Beyşehir veya Gelendost'dan, Burdur, Denizli, Alaşehir, Foça, İzmir, Efes.

10) **a.** Trabzon, Sivas, Malatya, Bağdat.

b. Trabzon, Sivas, Malatya, Antep, Halep.

11) **a.** Sinop, Vezirköprü, Amasya veyahut

b. Sinop, Vezirköprü, Samsun, Amasya, Sivas, Malatya, Bağdat veya Halep.

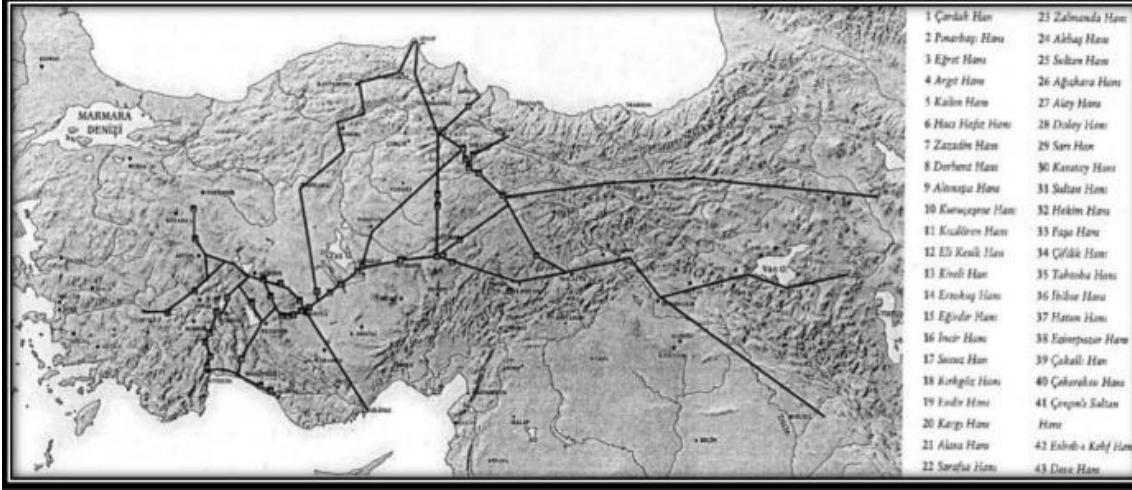
⁴¹ Kemal Özerin, "Anadolu Selçuklular", 110.

12) Halep, Gaziantep, Göynük, Elbistan, Kayseri, Hacıbektaş, Kırşehir, Lalahan, Ankara, Afyon, Kütahya, İstanbul.

13) Antalya, Burdur veya Denizli üzerinden Dinar, Afyon, İstanbul.

14) Ayas, Konya, Lâdik, Ilgın, Akşehir, Çay, Afyon, Kütahya, İstanbul.

Harita 1.6. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde kervan ve kervansaray güzergâhlarını⁴²

Selçuklu Devleti ipek dokumacılığı için gerekli olan ham maddeyi ilk etapta Çin'den temin etmekteydi. Nitekim 1270 yılında Moğol Devleti'nin tahakkümleri neticesinde İran ipeğine yönelim başlamış olup Hazar denizinin güney bölgelerinden temin edilmiştir. Bu durum Osmanlı devletine de tevarüs etmiştir.⁴³ Osmanlı devlet yöneticileri de Selçukluların ipek yolu üzerindeki ticari politikalarını benimseyip geliştirmek istemişler zira ipek yolunun ticari öneminin farkındalardır. Selçukluların inşa etmiş oldukları kervansarayları korumuş bu minvalde devam etmişlerdir.⁴⁴ Ticaret kervanlarının güvenliği önemsenmiş olup vakıf, han, kervansaray, zaviye ve menziller inşa ettirilmiştir.⁴⁵ Tüm bunların yanı sıra Osmanlı Devleti köprü, kuyu, çeşme ve

⁴² Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 459.

⁴³ Bkz: Ahmet Aytaç, "Osmanlı Dönemi'nde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/13 (2015): 11

⁴⁴ Orhan Koloğlu, "Ulaşım ve Haberleşme," *Osmanlı Uygarlığı*, 1/1 (2002): 442-455.

⁴⁵ Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, 10/39 (1946): 471-496.

mescitleri anayol üzerine inşa edip dağ geçitleri, ıssız kavşaklar başta olmak üzere pek çok noktada güvenliği sağlamak amacıyla derbentler görevlendirmiştir.⁴⁶

Osmanlı Devleti'nin ipek yolu egemenliğini sağlayabilmesi için Hazar Denizi'nin kuzey ve güney kolunu kontrol altına alması gerekmektedir. Bu açıdan en önemli teşebbüs Fatih Sultan Mehmet devrinde (1451-1481) gerçekleşmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u (1453), Amasra'yı (1460), önemli liman şehirlerinden Sinop ve Trabzon'u fethetmesi (1461) ile doğu sınırlarını ve Karadeniz kıyılarını kontrol altına almış, 11 Ağustos 1473 Karamanoğulları'nın siyasi etkinliğini zayıflatarak, Akkoyunlu Devletine karşı yapılan Otlukbeli Savaşı, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu ve ticaret güzergâhı üzerindeki egemenliğinin güçlenmesini sağlamıştır.⁴⁷ Haziran 1475'te Gedik Ahmet Paşa himayesinde Kırım'ı fethederek Karadeniz' i tamamen bir Türk gölü haline getirip ipek yolu ticaretini güçlendiren⁴⁸ Fatih Sultan Mehmet bu başarılı fetihleri ile İpek yolunun Karadeniz'e bağlanan kollarını orta ve doğu Anadolu bölgelerini kontrol altına almıştır.

II. Bayezid döneminde (1481-1512) Boğdan Seferi ile Kili (15 Temmuz 1484) ve Akkırman (4 Ağustos) kaleleri fethedilmiş böylece ipek yolu üzerinden gelen ürünlerin Tuna Nehri'ni geçerek Avrupa ülkelerine ulaşımını sağlayan önemli bir kilit nokta olmuş, Osmanlı Devleti'nin ipek yolu üzerindeki kontrolü de artmıştır.

Bu konuda ki bir diğer önemli gelişme ise Yavuz Sultan Selim döneminde(1512 –1520) gerçekleşmiştir. Çaldıran Savaşı (23 Ağustos 1514) ile Safevileri yenen Yavuz, ipek yolunun Bursa - Tebriz hattının güvenli bir şekilde Osmanlı egemenliğine dâhil etmiştir.⁴⁹Bunun yanı sıra Yavuz Sultan Selim'in Memlûkler'e karşı kazanmış olduğu Mercidâbık Savaşı (1516) Osmanlı Devleti'ne Suriye, Lübnan ve Filistin'in egemenliği

⁴⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı* (İstanbul: Eren Yayınları,1990),120.

⁴⁷ Erhan Afyoncu, "Otlukbeli Savaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 34: 4-6.

⁴⁸ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1999),271./Yücel Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Keefe -1475-1600* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları,2014),13.

⁴⁹ Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi" , *Tarih Dergisi*, 1/22 (1968): 48-78.

kazandırmış netice itibarıyla Suriye sahilinde ki Lazkiye kıyılarında hâkimiyet sağlayan Osmanlı, ipek yolunun bir kolunu daha bünyesinde dâhil etmiştir.⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin ipek yolu üzerindeki hâkimiyetini sağlayan diğer önemli askeri ve siyasi etkiler arasında, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u 1522 yılında fethetmesi, 1548-1549 yıllarında gerçekleştirmiş olduğu İran seferleri ve II. Selim'in 1571 yılında Kıbrıs'ın fethi önemli rol oynamıştır. Osmanlı döneminde Anadolu topraklarında ipek yolu ticareti için kullanılmış olan çeşitli yollar söz konusu olmuştur.⁵¹ Sonuç itibari ile Osmanlı Devleti, Selçukludan miras kalan bu ticari ve askeri yolların hâkimiyetini büyük oranda sağlayıp iyileştirme politikası izlemiştir. Bu bağlamda yollar, Anadolu toprakları ve Rumeli topraklarında sağ kol, sol kol ve orta kol olmak üzere üç kola ayrılmış ayrıca bunlara bağlı tali yollar şeklinde sistemleştirilmiştir.

1.1. Anadolu Sol Kol Güzergâhı

Yol tertibatları, tarihin her evresinde yalnızca iktisadi bağlamda önem arz etmemiş, askeri ve sosyal bağlamda da etkin bir role sahip olmuştur. Ticarî ve ekonomik faaliyetler, ordu sevkiyatı, merkez ile taşra arasındaki idari birimlerle iletişimin sağlanması gibi konularda, düzenli olarak işleyen yol şebekeleri büyük önem arz etmektedir.⁵² Bu açıdan Osmanlı Devleti de büyük oranda kendisine Selçuklu Devleti'nden miras kalan yolları tamir ettirip memleketin dört bir tarafına ulaşan bir yol şebekesi kurmuştur.⁵³ Selçuklu ve Beylikler döneminde devletin savaş politikasına yön veren unsurlardan biri olan ticaret yolları, XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla birlikte Anadolu siyasi birliğini tamamlamış, bunun sonucunda merkezini ülkenin her bölgesine bağlayan, güçlü bir şekilde işleyen yol şebekesi sistemleştirilmişti. Askeri, içtimai ve iktisadi bağlamda mühim yollar aktifleştirilerek güvenlikleri sağlanmış ve yolcuların birtakım ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla

⁵⁰ Selâhattin Tansel, "Yavuz Sultan Selim", (Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1969), 118-146. / Mehmet Cavid Baysun, "MerciDâbık Muhârebesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29 (Ankara: TDV Yayınları, 2004):174-176.

⁵¹ Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı. I-II.* çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2010)

⁵² İzzet Sak, Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/16 (2004): 179- 221.

⁵³ Yusuf Hallaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu,2021),160-167.

menzilhaneler, kaleler ve kervansaraylar gibi mimari yapılar inşa edilmişti. Osmanlı Devleti, kervansaraylara, yol ve geçitlere güvenliği sağlayabilmek adına yolların bakım ve onarımında çalışmak, ıssız yerleri şehirleştirmek amacıyla derbent teşkilatı kurmuş, ibadet, savaş ve ticaret gibi pek çok alanda kullanılan yolları himayesi altına güvenle işlemesini sağlamıştır.

Anadolu'da sol kol, Üsküdar'dan başlayıp Gebze – İznik – Bolu – Tosya – Merzifon - Ladik (Gölçeli) - Sonisa (Uluköy) – Niksar – Tilemse (Yolkaya) – Hacı Murad (Murat Kalesi) – Koyulhisar - (1843'ten sonra) Karahisar-ı Şarki – Şiran – Kelkit (Çiftlik) – Karakulak – Aşkale üzerinden – Erzurum'a devam etmekte. Buradan, Kars'a giden yol; Hasan Kal'a (Pasinler) – Mecengerd – Kara Hamza üzerinden Kars'a ulaşır. Erzurum'dan Tebriz'e giden yol ise; Mecengerd menziline ayrılarak Veli Baba – Mollo Süleyman – Yoncalı – Diyadin üzerinden Bayezid'e; Erzurum Ahışa yönü ise Kızılkilise – Eğil – Oltu – Nik – Göle – Ardahan – Sekr ve ve Ahışa olarak devam etmekte.⁵⁴ Bunun yanı sıra sol kol üzerinden; Erzurum – Bayburt – Gümüşhane güzergâhından Trabzon Bolat Han'a bir güzergâhın da kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁵

Bu yol ağı üzerinde resmi haberleşmeyi ve ordunun ulaşımını en iyi şekilde sağlamak için yol ağıyla örtüşen yaygın bir menzil teşkilatı kurulmuştu.⁵⁶ Osmanlı ordusu özellikle İran'a yapmış olduğu seferler de genel olarak Anadolu sağ kol güzergâhını kullanmış. Eskişehir'den Konya'ya buradan ise Ereğli'ye ulaşılmıştır. Hemen ardından Sivas'tan Erzurum'a geçilerek Erzurum üzerinden İran ve Tebriz'e ulaşılmıştır.

1.2. Anadolu Orta Kol Güzergâhı

Anadolu bağlantı yolları arasında yer alan sol ve orta kol güzergâhları kimi zaman aynı yolu takip etmekte kimi zaman ortak bir noktada kesişip ayrılmaktadır. Anadolu orta kol güzergâhı da Merzifon'a kadar sol kol güzergâhını takip etmiş Merzifon'dan sonra orta kol Amasya'dan devam edip Turhal – Tokat – Sivas - Deliklitaş - Kangal - Hasan Çelebi - Hasan Patrik - Malatya – Harput – Diyarbakır – Nusaybin - Musul ve Kerkük üzerinden Bağdat' a ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra İznikmid (İzmit) – Sapanca – Geyve

⁵⁴ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Yol Ağı*, 116-122.

⁵⁵ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, (Ankara: PTT Genel Müdürlüğü, 2002.), 50-95.

⁵⁶ Bkz. İbrahim Harekat, *Berid*, (Erişim Tarihi 20.10.2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/berid>.

– Taraklı – Torbalı – Göynük – Nallıhan – Beypazarı – Ayaş istikametinden Ankara’ ya ulaşım söz konusudur. Buradan ayrılan bir kol da Yahşihan – Kırşehir – Kayseri güzergâhına gitmekte olup bir diğer kol ise Kalecik – Osmancık güzergâhını takip ederek Merzifon’dan devam eder.⁵⁷XVI. yüzyılda Sivas’tan ayrılan yol Yeniil - Zamantı – Kayseri - Nevşehir güzergâhında ilerleyerek, Niğde üzerinden Ereğli’ye ulaşarak Anadolu’nun Orta Kolu’nu Sağ Kolu’na bağlamaktadır. Aynı şekilde Sivas’tan ayrılan bir diğer kol ise Divriği, Eğin, Erzincan güzergâhını takip ederek Erzurum’a ulaşmaktadır. Dolayısıyla Anadolu Orta Kol güzergâhı her iki ana kola bağlantısı bulunan oldukça mühim bir yol olduğu düşünülmektedir.⁵⁸

1.3. Anadolu Sağ Kol Güzergâhı

Anadolu topraklarında, “ Ulu Yol”, Hac Yolu” olarak nitelendirilen sağ kol güzergâhı; Üsküdar – Gebze – Eskişehir – Akşehir - Konya –Adana - Antakya yolunu takiben Halep üzerinden Şam’ a buradan da Mekke - Medine ve Mısır şehrine ulaşılmaktaydı. İstanbul’u, Suriye üzerinden Mekke ve Medine’ye bağlanan birden fazla amaca hizmet eden bu yol üzerinde ulaklar için menzilhaneler, sürre alaylarının⁵⁹ ve hac kabilelerinin güvenle seyahat edebilmeleri amacıyla hac menzilleri inşa edilmiştir. Hac kafileleri ve sürre alayı yolculuğa başlamadan önce başkent İstanbul’dan taşra yöneticilerine fermanlar gönderilir, başta güvenlik olmak üzere çeşitli ihtiyaçların sağlanması talep edilirdi. Bu talep karşısında lojistik bir sistem geliştirilip hac menzilleri üzerine inşa edilen hanlar, kervansaraylar ve derbentler sayesinde yolcuların konaklama, iye, alışveriş ve binek hayvanı gibi ihtiyaçları karşılanır ve güvenle seyahat edebilmeleri için bir sonraki menzile ulaşana dek kafileye eşlik eden görevliler ayin edilirdi.⁶⁰

⁵⁷ Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Yol Ağı*, 224-232.

⁵⁸ Cemal Çetin, *Ulak Yol Durak, Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhaneler (1690-1750))*, (İstanbul: Hikmet Yayınları,2013),96.

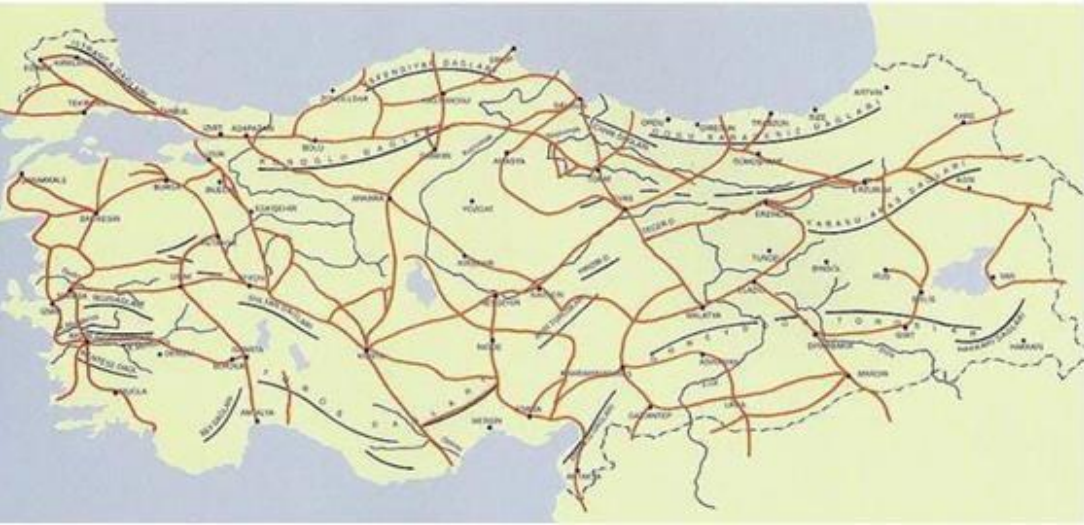
⁵⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nda Surre Emîni adıyla bilinen bir kurumun İstanbul’dan Mekke ve Medine’ye yardım ve armağanlarını götürmüş olan topluluğudur.

⁶⁰ M. Hanefi Bostan, “Osmanlı Devleti’nde Yol ve Haberleşme Sistemi”, *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, 1/82, (1993): 63-67.

Harita 1.7. Osmanlı Döneminde Anadolu'nun Önemli Yolları⁶¹

Harita 1.8. Osmanlı Döneminde Anadolu'nun Önemli Yol Ağları⁶²

⁶¹ Cengiz Bektaş, *Selçuklu Kervansarayları*, (İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları,1999),37-46.

⁶² Bektaş, *Selçuklu Kervansarayları*, 37-46.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVAS-MALATYA TARİHİ YOL GÜZERGÂHI

Osmanlı Devleti sistemleşmiş yol ağı göz önüne alındığında canlılığını yıllar boyu koruyan en uzun ana rota, İznikmid - Bağdat arasında uzanan Anadolu Orta Kol güzergâhıdır. Başlangıç mevki Üsküdar olan bu yol, bir sonraki menzil noktası olan Gebze'den ayrılmaktadır. Üsküdar'a 18 saat (105 km), Gebze'ye ise 9 saat (51 km) mesafede olan İznikmid, Anadolu Orta Kol'un çıkış noktasıdır. İznikmid'den başlayan yol Bolu, Koçhisar, Tosya, Osmancık, Merzifon, Amasya, Turhal, Kangal, Sivas, Malatya, Diyarbakir, Mardin, Nusaybin, Musul, Erbil, Kerkük güzergâhından Bağdat'a ulaşım sağlanmıştır.⁶³

Osmanlı yol ağının Orta Kol güzergâhında yer alan Malatya ile Sivas arasında bulunan tarihi ipek yolu, Sivas Menzilhanesi'nden başlayıp Ulaş Karyesi Menzilhânesi, Kangal Menzilhânesi, Alacahan Menzilhânesi, Hasançelebi Menzilhânesi, Hekimhan Menzilhanesi ve Hasanpatrik Menzilhânesi geçilerek Malatya Menzilhânesi'ne ulaşılmıştır. Doğu ile batı arasında ulaşımın yanı sıra ticaret ve haberleşmeyi de sağlamıştır. Bu güzergâhın tarihin ilk dönemlerinden itibaren gerek ticari gerek ise askeri bağlamda aktif rol oynadığını Evliya Çelebi başta olmak üzere farklı kaynaklarda da bahsi geçmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, 1065 tarihinde Melek Ahmet Paşa öncülüğünde Üsküdar'dan Van istikametine gidilirken bu yolun kullanıldığından bahsedilmektedir. Alacahan'ı geçip Hasan Çelebi'ye gelen Evliya Çelebi buradan Çökeç köyüne geçip bir müddet dinlendikten sonra Hekimhan, Hasan Badrak (Fethiye Köyü) güzergâhından Malatya'ya vardıklarından bahsetmiştir.⁶⁴ Bu yol ağı Roma, Selçuklu, Osmanlı devirlerin de askeri ve ticari amaçlar için kullanılmıştır. Osmanlılar

⁶³ Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım*, 55.

⁶⁴ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001),4 / 10-11.

döneminde bu güzergâh doğu seferi için ordunun temel ulaşım ağını oluşturmuştur. Sultan IV. Murad'ın, ordusu ile Revan ve Bağdat seferlerinde Anadolu orta kol güzergâhının kullandığı bilinmektedir. Bağdat seferinde, Halep'e kadar sağ kol kullanılmaktayken Halep'in ardından Diyarbakır'a geçilerek orta kol güzergâhından devam edilmiştir. Revan seferi dönüş yolunda da orta kol güzergâhı kullanılmıştır. (Harita 9) Osmanlı ordusu, Revan dönüşü sırasında Murad suyu menziline geçerek Malatya menziline ulaşmış, 5 saat sonra Tokmak Suyu adlı nehirden 25 gözlü köprü kullanılarak⁶⁵ Hasan Batrik menziline varılmıştır. Kesik köprü menzili geçilip Hekimhanı menziline ulaşarak 5 saat süren yolculuğun ardından Hasan Çelebi menziline, takiben yine 5 saat sonra Alacahisar (Alacahan) derbendine vardığından bahsedilmektedir.⁶⁶

Bu bilgiler doğrultusunda yapılan arşiv taramaları ve saha çalışmaları neticesinde Malatya'dan Sivas'a uzanan yol güzergâhının tespiti şu şekildeydi; Eski Malatya'dan başlayan yol Karlık mevkiini takiben Çingene Hanı'nı geçip Tokma Çayı üzerinde konumlanan Kırkgöz Köprüsü'ne ulaşır. Bu mevkiden sonra Yazıhan'a ulaşıp Hasan Badrik (Fethiye Köyü) mevkiine varılır, Gök Yokuş (Çemnik Yokuşu) geçildikten sonra Hekimhan'a akabinde Kuruçay mevkii geçilip Hasan Çelebiye uzanan yol Alacahisar (Alacahan), üzerinden Sivas'a ulaşmaktaydı. (Harita 10)

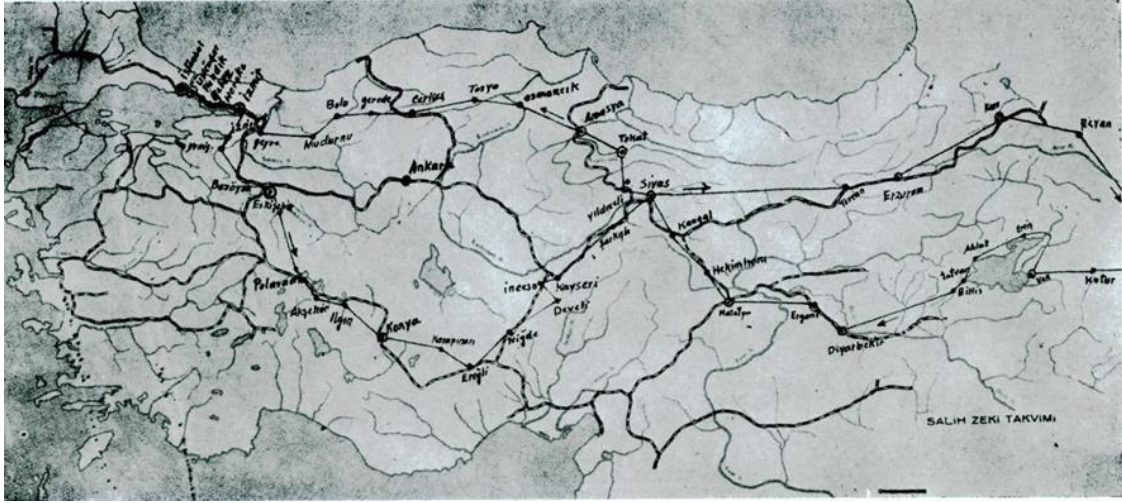
Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Malatya- Sivas yol güzergâhı üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde bir takım değişiklikler söz konusu olmuştur. 1973 yılında Sivas Taşlıdere-Ulaş yolunun yapımı ve Çayırağzı Köprüsü'nün inşası ile Eski Malatya yolu ana güzergâh olmaktan çıkarılıp 1977 yılına kadar tali yol güzergâhı olarak kullanılırken 1983 yılında tamamen yol ağından çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu yol güzergâhı zaman içerisinde eski önemini yitirmiştir.⁶⁷

⁶⁵ Halil Sahillioğlu, "IV. Murat'ın Bağdat Seferi Menzilnamesi", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 2/3-4 (1965): 16.

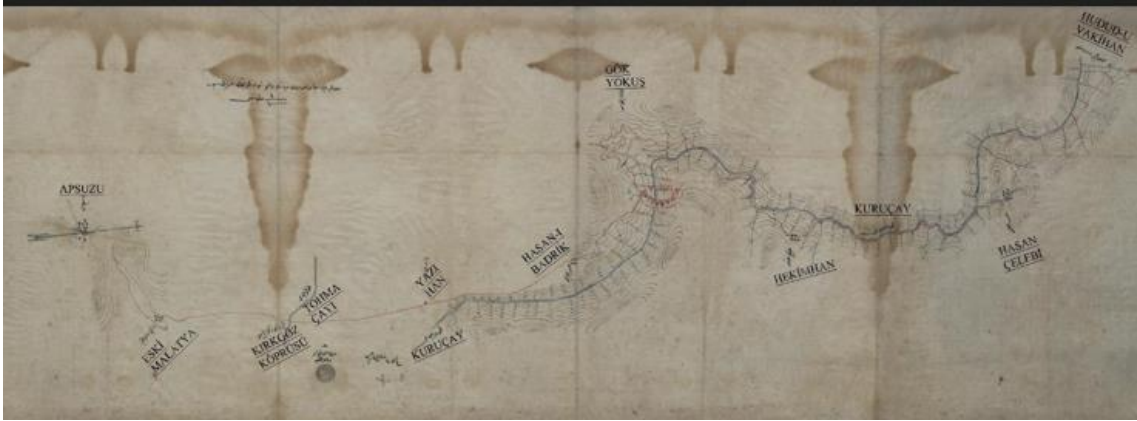
⁶⁶ Süleyman Polat, IV. Sultân Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâmesi, Hazırlayan. Yunus Zeyrek, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 42- 43.

⁶⁷ Sultan Murat Topçu, "Halil Rıfat Paşa'nın Sivas-Hasan Çelebi Yol Güzergâhı Üzerindeki Bayındırlık Faaliyetleri", *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13/23 (2019): 774.

Harita 2.1. IV. Sultan Murat'ın Revan Seferi Gidiş ve Dönüşü Takip Ettiği Yol ⁶⁸

Harita 2.2. Malatya – Sivas Yol Haritası ⁶⁹

2.1. Malatya – Hekimhan Tarihi Yol Güzergâhı

Anadolu coğrafyasında doğu ile batı arasındaki ticaret ve haberleşmenin sağlandığı orta kol güzergâhı eski çağlardan beri önemini korumuştur. Geçmiş M.Ö.550 yıllarına dayanan bu ulaşım ağı Kral Yolu olarak da bilinmektedir⁷⁰. Asurlar, Persler, Hititler gibi uygarlıklara hizmet eden bu ulaşım ağı Efes – İzmir'den başlayarak Lidya başkenti Sard, Hitit başkenti Boğazkale ve Kapadokya'yı geçerek Hekimhan, Malatya, Diyarbakır, Mardin topraklarından İran'a ulaşmıştır.⁷¹ Bu güzergâh tarihin hiçbir

⁶⁸ Süheyl Ünver, "Dördüncü Sultan Murad'ın Revan Seferi Kronolojisi", *Belleten*, 16/64 (1952): 576.

⁶⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA) *Haritalar*, h./2511.

⁷⁰ W. Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960), 32.

⁷¹ Zeki Boyraz, "Hekimhan'ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1997), 21-25.

evresinde önemini kaybetmemiş Selçuklular, Memlukler ve Osmanlı İmparatorlularında da çeşitli sebepler için kullanılmış dönem dönem atıl konuma düşse dahi önemini ve canlılığını koruyabilmiştir.

Hekimhan'ın kuruluşu ve ilk yerleşmenin ne zaman başladığına dair kesin bir tarihe sahip olunmama ile beraber ilçede inşa edilmiş yapıların incelenmesi neticesinde bazı bulgular elde edilmiştir. Hekimhan'ın yerleşim birimi olmasının temel sebebi Kral Yolu, İpek Yolu gibi ticarete yön veren yol güzergâhı üzerinde bulunmasıdır. Bu güzergâh aktif bir şekilde kullanıldığından dolayı 1218 yılında fonksiyonel bir han inşa edilmiştir. Hanın kitabesinin Selçuklu sülüsü ile yazılmış bölümde yer verilen bilgilere göre, Malatya Valisi görevine tayin edilen, I. Gıyasettin Keyhüsrev'in oğlu Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzettin Keykavus'un (1219-1237) destek ve teşviki neticesinde Malatyalı ünlü Doktor Ebu Salim bin Ebu'l Hasan El-Malatî tarafından inşa edilmiştir. İlerleyen zamanlarda bu kişinin hekimliğini vurgulamak için söz konusu yapıya çevre ahalisi "Han-ı Hekim" demeye başlanmış ve ilçe adını buradan almıştır.⁷² Taş Han adı ile günümüze kadar ulaşabilen yapı mevcut kitabeleri ile ilçenin kuruluşu ve gelişimi hakkında kesin bilgiler ihtiva etmektedir.

Sivas – Malatya tarihi yol ağını birbirine bağlayan Hekimhan bazı zamanlarda, eşkıya saldırıları, savaşlar, zorlu hava şartları ve kıtlık gibi sebepler neticesinde terk edilip ıssızlaşmıştır. Hekimhan, 1560 tarihli tahrir defterlerinde Malatya Sancağı'na bağlı Kozludere Köyü'nün bir mezrası olarak kaydedilmiştir. Mezradan elde edilen 400 akçelik vergi geliri, padişah hassı olarak tahsis edilmiştir. Yakın civarda yer alan Hasan Badrik Köyü'nün halkı, tahrir öncesinden başlamak üzere üç yıl boyunca eşkıyalar tarafından uğradıkları zulümlere dayanamayıp kaçmışlardır. Bunun sonucunda köy boşalmış ve viran bir duruma gelmiştir. Etrafında başka konak yeri kalmadığı için kış aylarında gelip geçen yolcular, azığı getirisin harap köyde yatıp, yaz aylarında bölgenin tenhalaşmasından dolayı çeşitli zorluklara maruz kalmışlardır. Tüm bu sorunlara çözüm

---

⁷² Ertuğrul Özkan, "Hekim Hanı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998),17:159-160.

getirmek amacıyla Avarız-ı Divaniye⁷³ ve Tekalif-i Örfiyye'den⁷⁴ muaf tutulan halk, tekrar köylerine yerleşmiştir.⁷⁵

Hekimhan'ın yeniden canlılığını ve önemini kazanması Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın iskân ve imar faaliyetleri neticesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı devletinin XVII. Yüzyılına unutulmaz bir etki bırakan, devlet adamlarından biri hiç şüphesiz Köprülü Mehmet Paşa olmuştur. Köprülü Mehmet Paşa devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış bunun yanı sıra en tanınmış baniler arasında yer alarak bani kişiliği ile de ön plana çıkmıştır. Paşa'nın imar faaliyetleri doğum yeri olan Köprü Kasabası'nda (Samsun-Vezirköprü) başlamış ve zamanla devletin birçok bölgesine yayılmıştır. Bu imar faaliyetleri kapsamında yer alan özellikle Malatya-Hekimhan ve Cısır-i Şuğur'daki külliye, diğer bölgelerdeki külliye gibi yalnızca hayır amacı gözetilerek inşa edilmemiştir⁷⁶. Bahsi geçen bu bölgeler önemli bağlantı yolları üzerinde yer almaktadır, bu nedenle yapılan imar faaliyetlerinin temel amacı önemli ticaret yollarının korunması ve güvenliğinin sağlanması olmuştur.⁷⁷ Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiye kayıtları incelendiğinde, bahsi geçen bölgedeki imar faaliyetlerine, 1070/1660 tarihli ilk vakfiye kayıtlarında rastlanmamakla beraber, 1071/1661 tarihli vakfiyesinde yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Hekimhan'da bulunan Köprülü Mehmet Paşa Camii'nin kuzey giriş kapısının üzerindeki mevcut kitabeden, Osmanlı döneminde tahakkuk eden yapılanmanın 1071/1660 yılında başladığını, 1072/1661 tarihinde sona erdiğini öğrenmekteyiz.⁷⁸ Bu yapılanma geniş kapsamlı olup harap olmuş tüm yapıların onarımı söz konusudur. Köprülü, Hekimhan'da; palanka, cami, han, bir değirmen, iki ambar, on dükkân ile beraber bir ekmek fırını inşa ettirmiştir. Bunun yanı sıra bu yapıların muntazam işleyebilmesi için çeşitli görevliler tayin etmiş ve Malatya sancağında

⁷³ Osmanlı Devleti'nde, olağanüstü zamanlarda tebaaya yüklenen bedeni, mali ve aynı bir vergidir. Avarız-ı divaniye adı ile de anılan bu vergi, devlet masraflarının memleket nüfusuna tevzi ve taksimi sonucunda ortaya çıkmıştır.

⁷⁴ Devletin daim veya olağanüstü ihtiyaçlarının karşılanması için hükümdarın emriyle işlerlik kazanan ve tarh edilen vergilerdir

⁷⁵ Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, 1983), 199, 217, 218.

⁷⁶ Sultan Murat Topçu, "XVII. Yüzyıl İkinci Yarısında Etkin Bir Bani Ailesi: Köprülüler", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010), 85-93.

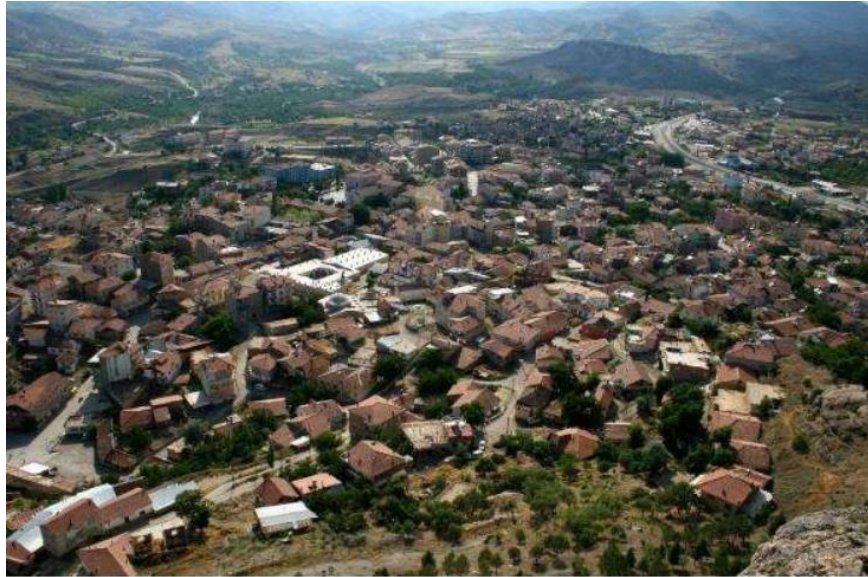
⁷⁷ İmar faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Topçu, "Halil Rıfat Paşa'nın", 774.

⁷⁸ Nurşen Özkul Fındık, "Köprülü Mehmet Paşa Camii", *Vakıflar Dergisi*, 1/39, (2013): 99.

Akçadağ nahiyesine bağlı on köy, dokuz mezranın tüm gelirleri söz konusu yapıların ve tayin edilen görevlilerin masraflarını karşılama üzere vakfedilmiştir.⁷⁹

Köprülü'nün inşa ettirmiş olduğu Cami ve Han günümüze kadar ulaşabilmiş fakat Palankadan günümüze herhangi bir kalıntı gelememiştir. Genel olarak toprak ve taştan inşa edilen, herhangi bir tehde karşı savunma sağlayabilmek adına oluşturulan palankaların günümüze ulaşamaması olağan bir haldir. Paşa burada o dönemde Anadolu'da yaşanan iç huzursuzluk, haydut saldırılarının önüne geçip güvenli bir ticaret ortamı oluşturmak istemiştir. Nitekim Hekimhan'ın bir yerleşim ve iskân yeri olmasını sağlan en önemli etken Anadolu Orta Kol güzergâhında yer alan tarihi bağlantı yollarının keşişim merkezi olması ve Osmanlı'nın büyük devlet adamlarından Köprülü Mehmet Paşa'nın, yolların imarına verdiği destek ve önem büyük oranda katkı sağlamıştır. M.1218 tarihli Hekimhan'ının (Taş Han) 1660 tarihinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından onarılması ve Paşa'nın buraya bir cami inşa etmesi, Hekimhan'daki ilk yerleşim çekirdeğini oluşturmaktadır. Bugünkü Köprülü Mehmet Paşa Mahallesi, Hekimhan'da kurulan ilk mahalledir.⁸⁰

Fotoğraf 2.1. Hekimhan'ın kuzeybatıdan, Yücekaya Dağı üzerinden görünümü

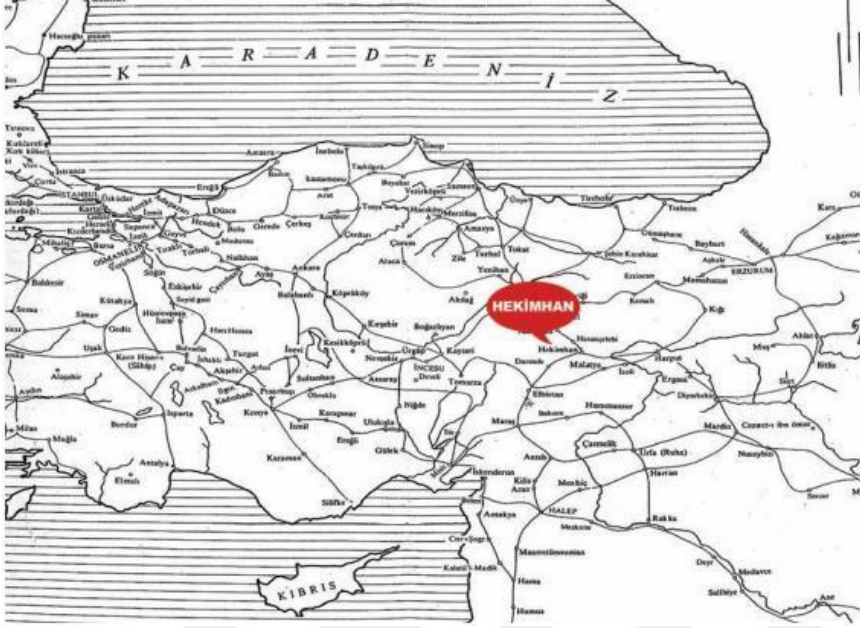

Kaynak: (Yaşar Baş,2018)

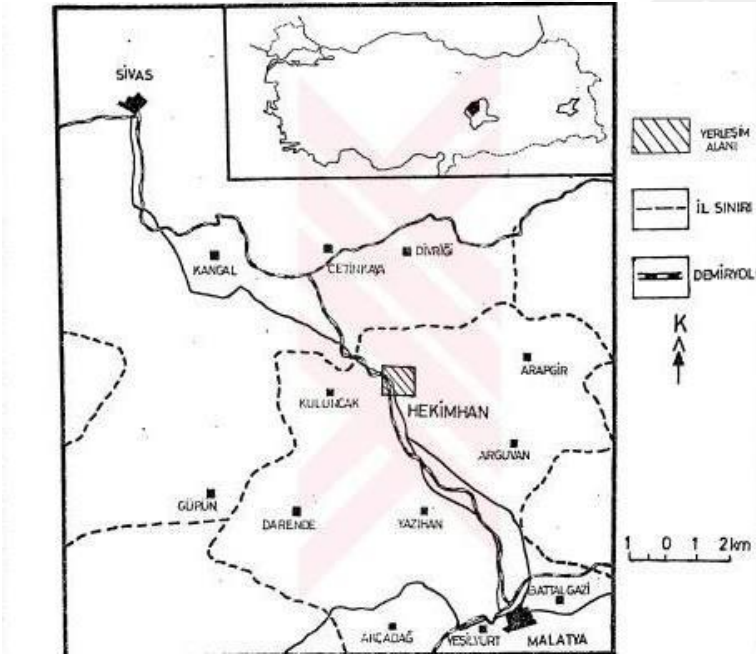
⁷⁹ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, 3/2446, varak, 14b-15a

⁸⁰ Zeki Boyraz, "Hekimhan'ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1, (1996):65.

Fotoğraf 2.2. Hekimhan'ın Konumu ⁸¹

Fotoğraf 2.3. Hekimhan'ın Lokasyon Haritası ⁸²

⁸¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990), 25.

⁸² Zeki Boyraz , ‘‘Hekimhan’ın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları’’,2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG

3.1. Camiler

3.1.1 Köprülü Mehmed Paşa Camii

Yapı Hekimhan ilçe merkezinde Köprülü Mehmet Paşa mahallesinde bulunmaktadır. Taşhan (Hekim Hanı) ve Taşhan'a bitişik hamamın doğusunda yer alan cami güneye eğilim bir arazi üzerinde konumlanmıştır. (Fotoğraf 4) Yapının, harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe (Fotoğraf 5) ve vakfiye kaydına göre H.1072/ M.1661 yılında inşa edilmiş olup Köprülü Mehmet Paşa vakfındaki kayıtlarda “ Köprülü Mehmet Paşa Camii “ olarak geçmektedir.⁸³ Yapının mimarlığını Mimar Hasan Ağa yapmıştır. Yapı, doğu-batı yönünde uzanmakta olup harim ve önünde yer alan beş bölümlü son cemaat mahallinden oluşan dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir. (Plan 1) Camide harimin üzeri sekizgen kasnağa oturtulmuş (Fotoğraf 6) olup doğu-batı yönünde iki yanan doğru sivri kemerli tonozla genişletilmiştir. Cepheler genel olarak benzer özellikler taşıyıp masif taş kullanımı söz konusudur. Tüm cephelerde pencere mevcut olup doğu - batı cephelerde alt ve üst olmak üzere toplam iki pencere mevcut iken(Fotoğraf 7) güney cephede statik sorunlardan dolayı, yalnızca yapının içinde mihrabın sağına ve soluna yerleştirilmiş birer adet dikdörtgen pencere mevcuttur. Batı cephede, kuzeybatıda cepheye bitişik bir şekilde konumlanmış minare aynı zamanda cephede bir payanda görevine sahiptir. (Fotoğraf 8) Avlu ve son cemaat mahalli kuzey cephede yer almaktadır. Revaklı ve beş küçük kubbe ile kapatılan son cemaat mahalli iki basamaklı merdiven ile çıkılan bir yükselti üzerine konumlandırılmıştır. Revak kemerleri sivri olup yuvarlak mermer sütunlar üzerine oturmaktadır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre, son cemaat

⁸³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter 580, Sayfa 127, Sıra 77' de kayıtlı Vezir-i Azam Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi.

yerinin karşısındaki duvarda 24 x 39 cm. boyutlarında ve onarım ile ilgili iki satırlık günümüzde mevcut olmayan bir kitabenin varlığı söz konusudur.⁸⁴ (Fotoğraf 10) Harime giriş kuzey cephede yer alan basık kemerli bir kapıdan sağlanmaktadır. Harimin üzeri merkezi bir kubbe ile örtülmüş olup doğu ve batı yönde sivri tonozlarla genişletilmiştir. (Fotoğraf 11) Harimin aydınlatılması, güney ve kuzey cephe de yer alan ikişer adet dikdörtgen forma sahip pencereler, batı ve doğu cephesinin alt kısmında dikdörtgen formlu, üst kısımdakiler ise yuvarlak formlu kemerlere sahip ikişer adet pencere ile sağlanmaktadır. (Fotoğraf 12) Harimin güney cephesini ortalamayan mihrap düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Bezemesiz ve sade bir görünüme sahip olan mihrabın kavsara kemeri üzerinde bulunan dikdörtgen levha yenidir. (Fotoğraf 13) Harimin güneybatısında duvara bitişik olan minber, oldukça düzgün kesme taştan inşa edilmiş, süpürelük, aynalık, korkuluk, kapı, geçit ve köşk bölümlerine sahiptir.(Fotoğraf 12)

Kültür Bakanlığı Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 13.03.1992 tarihli ve 1138 sayılı kanunnamesi ile Köprülü Mehmed Paşa Caminin onarımına karar verilmiştir. Onarım kararında doğu - batı cephelerde taş kaplamalara sadece derz, sıva ve yeni badana yapılması talep edilmiştir. Bu konu ile alakalı en önemli husus ise çalışmalar sırasında kalem işi süslemelere zarar verilmemesinin talep edilmiş olmasıdır. Oysa bugün cami içinde hiçbir kalem işi süslemeye rastlanmamaktadır. 1990 yılında yapıyı inceleyen Nurşen Özkul Fındık, yapının kuzey ve güney duvarlarının üst seviyelerinde, pandantiflerde daireler içinde Allah ve dört halifenin isimlerinin yazılı olduğunu ve firuze zemin üzerine siyah renkle geç dönem eklemeleri olduğunu aynı şekilde mihrap üzerindeki dikdörtgen panoda da bir ayetin göze çarptığını belirtmektedir.⁸⁵

Köprülü Mehmed Paşa Vakfiyesinde yer alan bilgilere göre, camii yapımının akabinde, imamına 20 akçe yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştır. Sabah namazının ardından Yasin-i Şerif, Öğle namazının ardından Amenerresulü, İkinci namazının ardından Nebe suresi, akşam namazını müteakip Mülk suresi okuması karşılığında 5 akçe alacağı kaydedilmiştir. Salih ve fazıl bir kimsenin hitabet görevini yerine getirmesi karşılığında 8 akçe yevmiye belirlenmiştir. İki müezzinin, ezan ve salât-u selâm okuması için

⁸⁴ İsmail Aytaç, *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri II*, (İstanbul: Malatya Kitaplığı,2013), 232.

⁸⁵ Nurşen Özkul Fındık, "Köprülü Mehmet Paşa Cami", *Vakıflar Dergisi*, 1/39 (2013): 94.

yevmiye 5 akçe, Cuma namazlarından önce cami mahfilinde tecvitli Kuran okuyacak 2 kişiye günlük 2 akçe, 1 kayyıma 5 akçe, bir ferraşa 4 akçe, cami, han ve palankanın onarımlarını yapacak kişilere 8 akçe yevmiye verilmiştir. Camiye konulan 2 Mushaf'ın eskimesi durumunda yerine yenilerinin konulması; sergi için her yıl 360 akçelik hasır alınması, yakıt olarak kullanılmak üzere günlük 2 akçe bedelinde iç yağı ve her yıl için 360 akçelik balmumu satın alınması gibi konular da vakfiyenin şartlarına eklenmiştir.⁸⁶

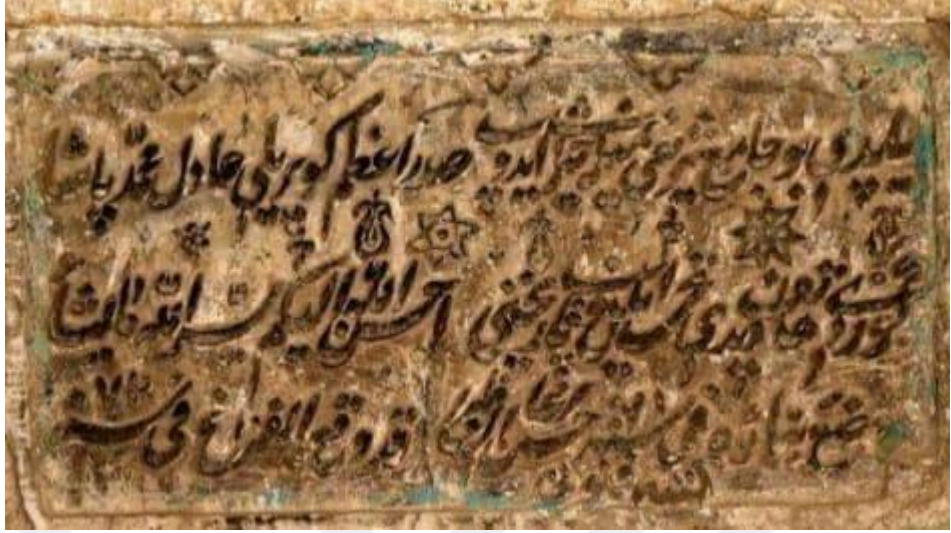
Fotoğraf 3.1. Köprülü Mehmet Paşa cami kuzey batı görünümü

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

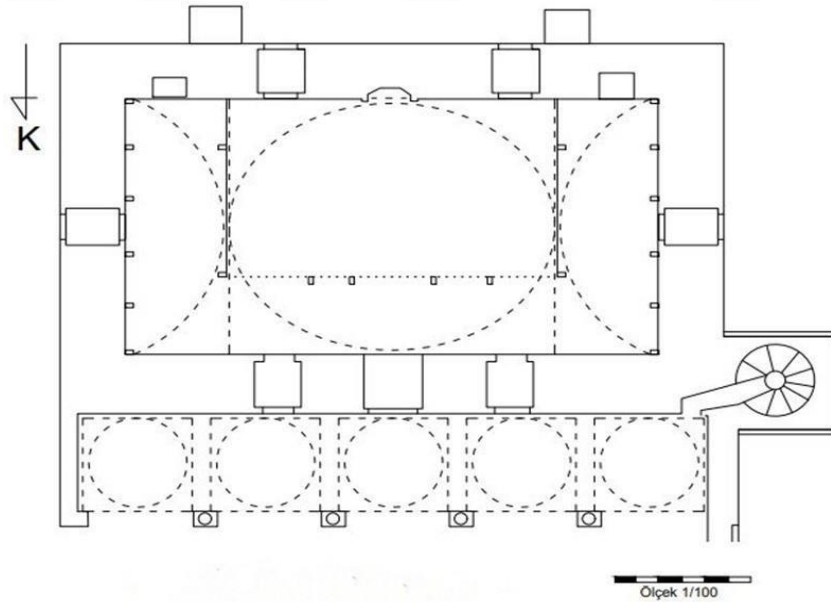
⁸⁶ Yaşar Baş, "Köprülü Mehmed Paşa Külliyesi", *Türk Çalışmaları Dergisi*, 11/16 (2016): 28.

Fotoğraf 3.2. H.1072/ M. 1661 Tarihli İnşa Kitabesi

Okunuşu: Yaptı bu camii Şerif-i yümnile hayr-i şedd edüp/ Sadrazam Köprülü ..... Muhammed Paşa Gördü latif dedi tamir eyleyüp tarihini/“Ahsenallahü iley-kum yeser Allahu ma’sa Vadva bina fi sene 71 Hasan Ağa Nazır /Kebehü /Kad vaka'al ferah fi sene 72.⁸⁷

Plan 3.1. Köprülü Mehmet Paşa Camii Planı (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden işlenerek,2016)

⁸⁷ Topçu, “XVII. Yüzyıl”, 87.

Fotoğraf 3.3. Dış mekânda kubbenin oturduğu sekizgen kasnak

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.4. Batı cephe ve alt üst konumlanmış pencereler

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.5. Kuzeybatı cephe yönünde yapıya bitişik minare

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.6. Köprülü Mehmet Paşa Camii, kuzeydoğudan görünüm ve kuzeyden harim kısma giriş.

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.7. Avlunun kuzey duvarında bulunan, günümüzde var olmayan kitabe.

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Okunuşu: Sahibü'l-Hayrât ve'l-Hasenât, Zâbit-ı Dâî İsmâîl Ağa. Sene. 1185 (M 1171)⁸⁸

Fotoğraf 3.8. Köprülü Mehmet Paşa Camisi Harim Doğu Cephesi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.9. Güney cephede mihrabın iki yanına konumlanmış pencereler

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

⁸⁸ İsmail Aytaç, *Malatya Türk-İslam*, 232.

Fotoğraf 3.10. Güney cephede bulunan mihrap

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.11. Harimin güneybatısında duvara bitişik konumlanmış minber

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.12. Batı duvarı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.13. Kuzey cephede kapının iki yanına konumlanmış pencereler

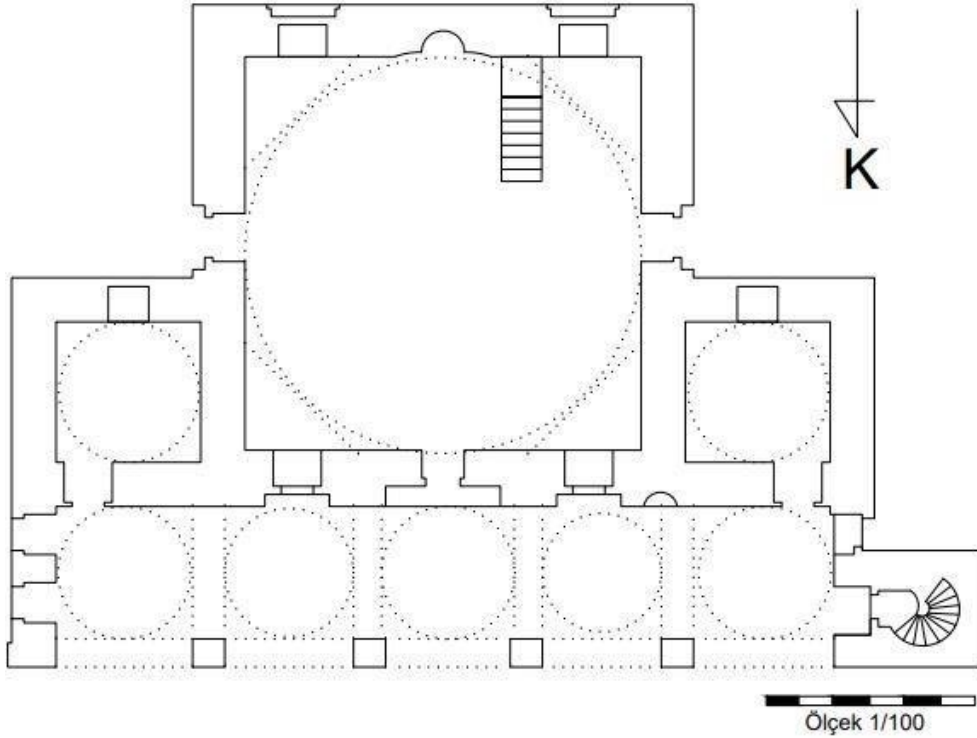
Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.1.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii

Cami Yazıhan ilçesi Fethiye (Hasan Badrik) köyünde yer almaktadır. Caminin inşa kitabesine göre, Miladi 1566 yılında Malatya Beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Caminin harim kısmı tek kubbe ile örtülmüş olup harimin doğu ve batısına bitişik kubbeli birer mekân mevcuttur. Cami plan özelliği olarak zaviyeli camiler grubuna girmektedir. (Plan 2) Cami plan özelliği ile Malatya ve çevresindeki Klasik Osmanlı Dönemi'nin en mühim yapılarındandır. Kuzeybatı köşede yapıya ait tek minare bulunmaktadır. (Fotoğraf 17) Son cemaat mahalli kuzey cephede olup üzeri beş adet kubbe ile kapatılmıştır. (Fotoğraf 18) Yapıya kuzey cepheden oldukça sade bir kapı ile girilmektedir. Yapının üç satırlık inşa kitabesi giriş kapısının hemen üzerinde yer almaktadır. (Fotoğraf 19-20-21) Kare bir mekândan oluşan harimi içerden köşelerde sivri kenarlı tromplar dışardan ise sekizgen kasmağa oturan bir kubbe kapatmaktadır. Yapıda sivri kemerli alınlıklara sahip dışardan lentolu içerden ise basık kemerli olmak üzere toplamda altı adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğu cephede bir adet, (Fotoğraf 22) güney cephede iki adet, (Fotoğraf 23) batı cephesinde bir adet, (Fotoğraf 28) kuzey cephede iki adet pencere bulunmaktadır. (Fotoğraf 29) Güney cephede,

kesme taş malzemeden yapılmış olan mihrap günümüzde hüviyetini kaybetmiş olup iki bordürün içerisinde üç dilimli kemere sahip sütuncelerin altında mukarnaslı kavsarası yer almaktadır.(Fotoğraf 24) Mihrabın dış bordüründe basit geometrik şekiller, alınlığında ise altı-dokuz köşeli yıldız işlemleri mevcuttur.(Fotoğraf 25-26) Restorasyon öncesi mihrap nişinde güzel yazı örnekleri, sütuncelerde ise sıra ile sarı ve lacivert renkleri bulunmaktaymış fakat yapılan restorasyon sonrasında yapı bu süslemelerini kaybetmiştir. (Fotoğraf 28) 1970 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından birtakım kesme taşlar yenilenmiş olup kubbeler ve minare külahı betonlanmıştır, korkulukları ise betondan yapılmıştır.⁸⁹ Minberin hemen yanında sekiz basamaklı, bir geçidi bulunan tamamen kesme taştan yapılmış mihrap bulunmaktadır.(Fotoğraf 27)Yapı 2004 yılında Malatya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. İsmail Aytaç tarafından 21.05.1992 ve 15.09.1995 tarihlerinde incelenmiş olup son cemaat mahallinin üst örtüsünün mevcut olmadığı tespit edilmiştir.

Plan 3.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii Planı

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden işlenerek,2016)

⁸⁹ İsmail Aytaç, *Malatya Türk-İslam*, 284.

Fotoğraf 3.14. Fethiye- Uzun Hasan Camii genel görünüş

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.15. Kuzey cepheden görünüm ve sekizgen kasnaklı kubbe

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.16. Kuzey cephede bulunan giriş kapısı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.17. Fethiye-Uzun Hasan Cami inşa kitabesi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.18. Fethiye-Uzun Hasan Cami inşa kitabesi

Kaynak: (İsmail Aytaç,1963)

Okunuşu: 1. Hateme bina-ı haza'l buk'a-k 'üş-şerifu's-sultan 2. Ül-fuzatü'l- mücahidin es- Sultan Süleyman bin Selim Han eftah Allahü fethan mübina ve 3. İanehu evnen beligan lisahibü'l hayrat emirü'l- ümeraül-kiram Mustafa Paşa bin Abdüsselam. Fi sene erbaa ve sebina ve tiş'ami'e.

Türkçesi: Bu şanlı ve şerefli, yapısı yüksek olan hayır eserinin inşası,gaziler ve mücahitler sultanı, Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman'ın günlerinde ki Allah ona hayırlı fetihler açsın; hayır sahibi, yüksek beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa'nın açık yardımları ile hitam buldu. Sene 974 (M. 1566).⁹⁰

⁹⁰ Aytaç, *Malatya Türk-İslam*, 281.

Fotoğraf 3.19. Doğu cepheden görünüş

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.20. Güney cepheden görünüş

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.21. Caminin mihrabı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.22. Minber alınığında bulunan geometrik bezemeler

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.23. Mihrabın eski hali,1995

Kaynak: (İsmail Aytaç,1963)

Fotoğraf 3.24. Caminin minberi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.25. Batı cepheden görünüş

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.26. Kuzey cepheden görünüş

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.2. Hanlar

3.2.1. Taş Han

Hekimhan'da bulunan ve ilçeye adını veren kervansaray halk arasında Taşhan olarak bilinmektedir. Avlu ve barınak kısmından oluşan han güney kuzey doğrultuda inşa edilmiş olup Selçuklu sultan hanları geleneğine mensuptur.(Fotoğraf 30) Han, avlulu ve revaklı yapı grubuna girmektedir. (Plan 3) Yapıya giriş güney cepheden basık kemerli taş kapıdan geçilerek sağlanmaktadır. (Fotoğraf 31) Yapının farklı dillerde yazılmış iki inşa kitabesi mevcuttur. Kitabelerden biri güneyde bulunan giriş kapısı üzerinde yer almaktadır. Bu üç satırlık Selçuklu dönemi kitabesi nesih hat ile Arapça yazılmış olup son satırı okunamamaktadır. (Fotoğraf 32) Yapının girişinde yer alan eyvanda art arda iki sivri kemerli niş mevcut olup giriş de bulunan eyvanın doğu duvarında çatıya çıkışı sağlayan merdiven ve eyvan biçimli bir mekân yer alırken, batı duvarında yalnızca eyvan biçimli bir mekân söz konusudur. (Fotoğraf 33) Avlunun doğu ve batı cephelerine karşılıklı, tonozla örtülü basık kemerli mekânlar yerleştirilmiş, batı kanadına sonradan

açılan bir giriş yapılmıştır. (Fotoğraf 34-35-36) Farklı boyutlara sahip bu mekânların önü yakın zamanda camekânla kapatılmış ve günümüzde; lavabo, kırtasiye, butik, çay ocağı olarak kullanılmaktadır. 17. Yüzyılda Köprülü Mehmet Paşa tarafından yapılan onarımlar sırasında barınak ve avluda bulunan bazı mekânlara ocak eklenmiştir. (Fotoğraf 37) Kuzey- güney doğrultuda dikdörtgen bir yapıya sahip barınak avludan daha dar tutulmuştur. (Fotoğraf 38) Barınağa güney cephede yer alan üç eyvandan orta eyvana yapılan sade basık kemerli bir kapı ile giriş yapılmaktadır. (Fotoğraf 39) Kemerin üzerinde üç dilde yazılmış içerikleri aynı anlama sahip yazıtlar, ortada Arapça, solda Ermenice, sağda ise Süryanice olarak kaleme alınmıştır. (Fotoğraf 40) Bu kitabelere istinaden kervansaray, H.615/ M. 1218 yılında Malatyalı Hekim Hasan oğlu Salim tarafından yapılmıştır. Avlu giriş kapısı üzerinde bulunan kitabeyi incelediğimizde; avlu ve etrafında bulunan mekânlar Alâeddin Keykubat döneminde barınaktan hemen sonra inşa edilmiştir. Kervansarayın M. 1660 yılında Osmanlı Dönemi'nde onarım gördüğüne dair üç satırlık Arapça kitabesi de bulunmaktadır. (Fotoğraf 41) Barınak kısmı birbirine sivri kemerle bağlanmış beş adet kalın ayakla üç sahına ayrılmıştır. Bu sahinlerin üzeri beşik tonoz ile kapatılmıştır. Orta sahin yan sahinlerden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. (Fotoğraf 42) Barınağın kuzey duvarın orta sahininde seki üzerinde bir adet ocak ve ocağın hemen üzerinde bir adet pencere bulunmaktadır. (Fotoğraf 43) Han daha çok fonksiyonel özelliği ile ön plana çıkmış, süsleme unsurlarına fazla yer verilmemiştir. Tamamıyla kesme taş malzemedен inşa edilmiştir. Yapının batı dış cephesinde kare şeklinde üç adet payanda yer almaktadır. (Fotoğraf 45-46)

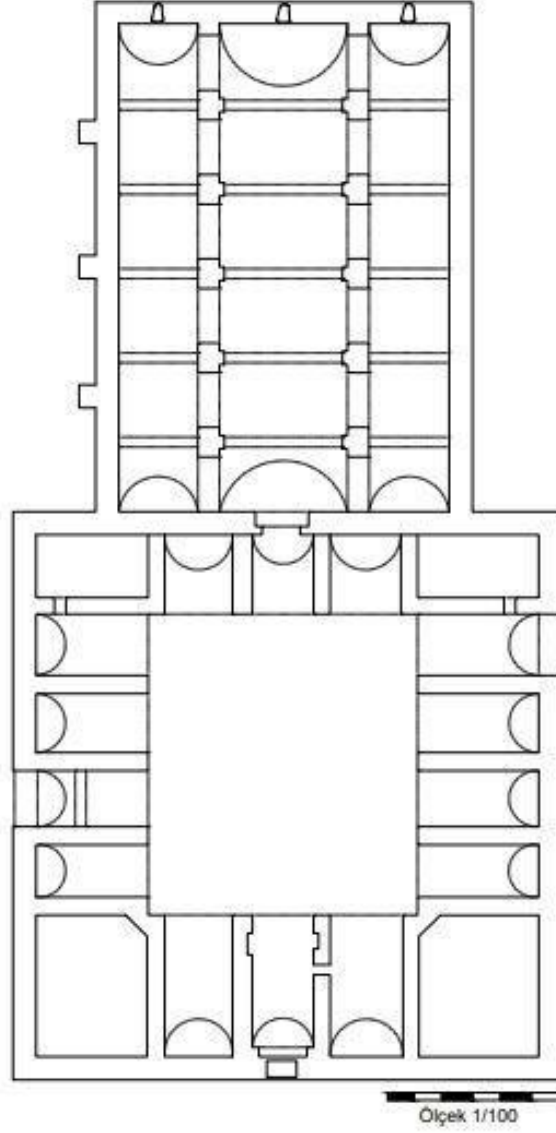
Hekim Han'ı Hekimhan kalesinin menzil hanesi olarak kullanılmış olup önceleri Türkmen yaylağı içinde, geçilmesi zor, oldukça riskli, dik bir geçitte, yerleşik hayattan uzak, eski bir han olarak inşa edilmiştir. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın bu mevkide gerçekleştirdiği bayındırlık faaliyetleri kapsamında bu yapıyı diğer yapıların inşası sırasında onarılıp üzerlerine mütevelliler tayin ederek bir iskân oluşturmuştur.⁹¹Köprülü Mehmet Paşa Vakfi kayıtları da bu bilgileri doğrulamaktadır. Vakfiye kayıtlarına göre cami ve hisar inşa edilirken han ise ciddi bir onarıma tabi tutulmuştur, ayrıca cami görevlileri ve aldıkları ücretler hakkında da bilgi verilmiştir.⁹²

---

⁹¹ Çelebi, Seyahatname, 5.

⁹² VGMA, 580,127.

Plan 3.3. Hekim Han Planı

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden işlenerek, 2016)

Fotoğraf 3.27. Hekim Han genel görünüş

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 3.28. Güney cephede bulunan giriş kapısı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.29. Hekim Hanı'nın (Taş Han) güney cephe avlu portalindeki Selçuklu dönemine ait inşa kitabesi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Kitabenin Arapçası:

1. Er-ribâtu'l-Mübârek fî eyyâmi devleti
2. Es-Sultâni'l-Muazzam Alai'd-dünya ve'd-dîn Keykubâd bin Keyhüsrev
3. El-Meliki'l-Âdil.....⁹³

Kitabenin Türkçesi:

Bu mübarek ribat; büyük sultan, din ve dünyanın şereflişi Keyhüsrev'in oğlu Keykubat'ın saltanat günlerinde yapıldı.⁹⁴

---

⁹³ Baş, "Köprülü Mehmed", 10.

⁹⁴ Aytaç, *Malatya Türk-İslam*, 59.

Fotoğraf 3.30. Giriş eyvanda bulunan sivri kemerli nişler, doğu duvarında mevcut olan çatıya çıkışı sağlayan merdiven ve eyvan biçimli mekân, batı duvarda yalnızca eyvan biçimli mekân.

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.31. Avlunun doğu cephesinde bulunan mekânlar

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.32. Avlunun doğu cephesinde bulunan mekânlar ve sonradan açılan kapı.

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.33. Avlunun restorasyon öncesi durumu

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 3.34. Avlunun doğu kanadının restorasyon öncesi durumu

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 3.35. 17. Yüzyılda yapılan tamiratta avluda bulunan bir mekana yapılan ocak

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.36. Güney cephede yer alan eyvanlar ve barınak girişi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.37. Güney cephenin onarım öncesi hali

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 3.38. Barınak girişı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.39. Barınak giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Arapça Yazıtın Türkçesi:

Büyük sultan şahların şahı, zafer kazanan, halkın ve dünya sultanlarının emini, dünya ve dinin saygı duyulanı, karaların ve denizlerin meliki, din ve dünyanın şereflişi, İslam'ın ve Müslümanların yardımcısı, sultanların ve meliklerin tacı, yüce Selçuklunun şanı, fetih babası Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev oğlu Keykavus'un, müminlerin emirinin burhanının (Allah zaferlerini güçlendirsin) saltanatları zamanında Allahu Teâla'nın Rahmetine muhtaç, zayıf kul Malatyalı Hekim Hasan Şemmas oğlu Salim 615 senesi aylarında bu yapının yapılmasını emretti.

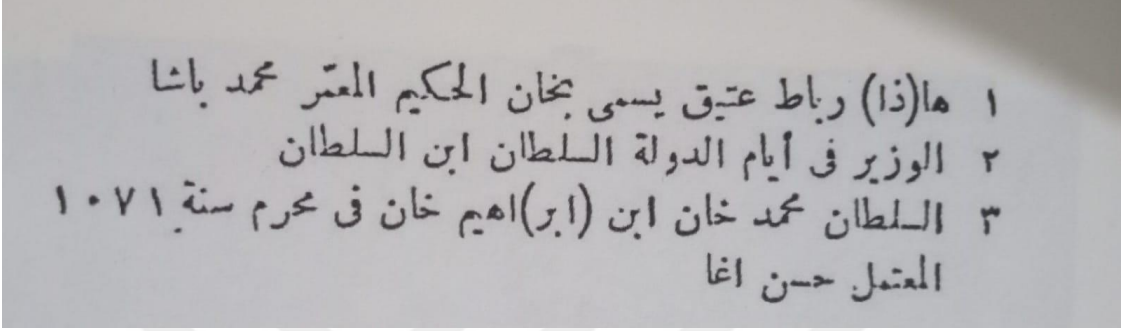
Süryanice Yazıtın Türkçesi:

Bu han 1530 yılının 1 Eylül'ünde doktor ve din adamı Malatyalı Ebu Hasan oğlu, doktor ve din adamı Ebu Salim tarafından tamamlanmıştır. O, bu hanı hayırlı oğlu Hasan'ın geçimini sağlaması için O'na olan sevgisinin bir hediyesi olarak ve bütün rahmetli ölmüşleri için yaptırdı. Bu yazıtı kim okursa onlar için bir dua okusun.

Ermenice Yazıtın Türkçesi:

Ermeni takvimiyle 667 yılında bu hanı büyük yardımlarla yaptırdım. Buraya girip konaklayanlara inayet olsun ve şunu unutmasın: Yerin ve göğün Tanrı'sı, Malatyalı Hekim Ebu Hasan'ın oğlu Büyük başhekim Ebu Salim'e inayet etsin.

Fotoğraf 3.40. Osmanlı Dönemi onarım kitabesinin metni

Kaynak: (İsmail Aytaç)

Türkçesi:

Bu han, al-hekim adında eski bir ribattır. Sultan İbrahim Han oğlu Sultan Mehmet Han zamanında, büyük vezir Mehmed Paşa onarttı. 1071 (M.1660) senesinin muharrem ayı, onaran Hasan Ağa.⁹⁵

⁹⁵ Aytaç, *Malatya Türk-İslam*, 65.

Fotoğraf 3.41. Barınağın orta sahını

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.42. Orta sahında bulunan ocak ve pencere açıklığı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.43. Batı sahinından kuzeye bakış

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.44. Barınağın batı cephesinin restorasyon öncesi hali

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 3.45. Batı cephesinde bulunan payandalar

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.3. Hamamlar

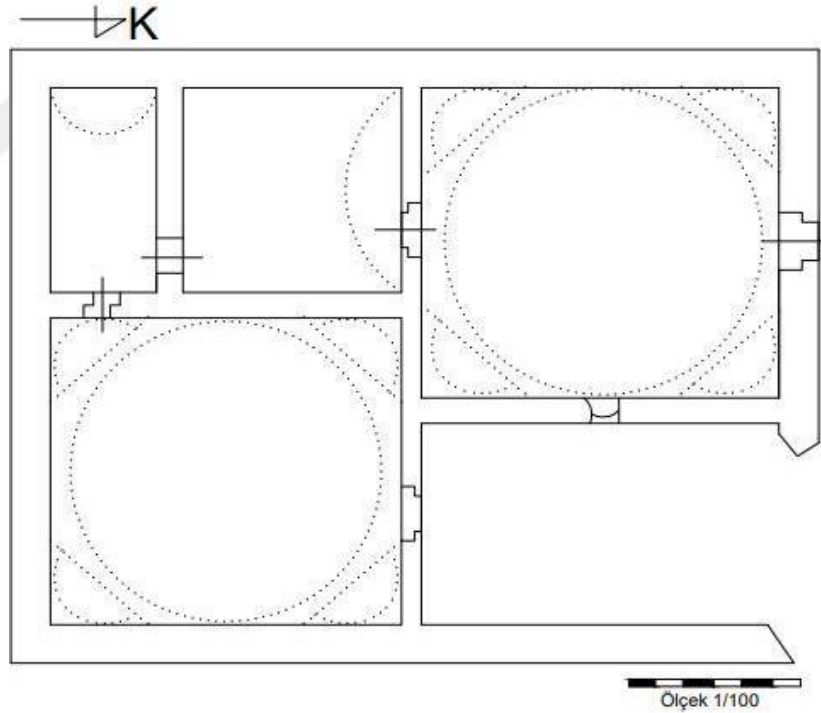
3.3.1. Köprülü Mehmed Paşa Hamamı:

Yapı Hekimhan ilçe merkezinde yer almaktadır. Taş Han'ın doğu duvarına bitişik güney-kuzey doğrultuda inşa edilmiştir.(Fotoğraf 47-48) Hamamın doğusunda ise Köprülü Mehmed Paşa Cami konumlanmıştır. Hamam, kare sıcaklıklı, tek halvetli plan tipine sahiptir. (Plan 4) Hekim Han'ın hamamı olduğundan dolayı genel plan tipolojilerine sahip değildir. Yapının girişi kuzey cephededir.(Fotoğraf 49) Girişin güney kısmında, kare planlı, kubbe ile örtülü, kubbede yer alan fil gözü pencerelerle aydınlatılmış soyunmalık bölümü, hemen ardından güneybatı yönünde üstü beşik tonoz ile örtülü iki mekânlı ılıklik gelmektedir. Ilıklığın kuzeyinde ise kubbe ile örtülü sıcaklık birimi yer almaktadır. Sıcaklık biriminin kuzeydoğu bitişiğinde odunluk birimi inşa edilmiştir. Yapının odunluk birimi günümüze ulaşamamıştır. Hamam, 2006 yılında Malatya

Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarım geçirmiştir.⁹⁶ Malatya ve çevresinde bulunan en eski hamam olması yapıya ayrı bir önem katmaktadır.

Yapının inşa ve onarım kitabesi bulunmamaktadır. Yapının tarih tespiti için seyahatnameler ve vakıf kayıtları incelenmiştir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde tenhalaşmış olan Hekimhan kasabasını canlandırmak amacıyla Köprülü Mehmet Paşa tarafından cami, hamam ve yüz dükkânın yapılmış olduğunu bu yapıların kasabanın ilerlemesinde büyük rol oynadığını anlatmıştır.⁹⁷ Köprülü Mehmet Paşa'nın 1660 tarihli ilgili vakfiyesinde de, Hekim Hanı'na (Taşhan) yapılan onarımlardan bahsederken hamam ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.⁹⁸ Hamamın mevcut ve sağlam olmasından kaynaklı vakfiye ve dönem kaynaklarında herhangi bir bilgi verilmediği düşünülmektedir bundan dolayı yapı, kuvvetle muhtemel 17. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir.

Plan 3.4. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı Planı

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden işlenerek,2016)

⁹⁶ Aytaç, *Malatya Türk-İslam*, 237.

⁹⁷ Çelebi, *Seyahatname*, 11.

⁹⁸ VGMA, 580,127.

Fotoğraf 3.46. Hamam güneydoğudan genel görünüş

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.47. Hamamın restorasyon öncesi hali, 1994

Kaynak: (İsmail Aytaç)

Fotoğraf 3.48. Kuzey cephede bulunan giriş kapısı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.4. Konaklar

3.4.1.Çatallar Konağı

Hekimhan ilçesi Taşbaşı mahallesinde bahçe içerisinde yer almaktadır. Konak, zemin + kat ve köşk odalı şekilde yapılmıştır. (Resim 48) Yapıya giriş kuzey cephede orijinal olmayan beyaz kapı ile sağlanmaktadır. (Fotoğraf 49) Yapının kuzey cephesi pencereler ve kapı dışında özgünlüğünü korumuş olup güney cephesi özgünlüğünü kaybetmiştir. Zaman içerisinde ev sahipleri tarafından muhtelif yer ve zamanlarda yapılan tadilatlar neticesinde yapının planında değişiklikler söz konusu olmuştur.(Plan 5) Kıрма çatılı, üzeri oluklu kiremit ile kaplı olan yapı kuzey cephenin ortasında mevcut olan geniş konsollar ile desteklenmekte olup dışa taşkın balkon ve köşk odasına sahiptir. (Fotoğraf 50) Yapının giriş kapısı sofaya açılmakta, sofanın doğu ve batısında birer oda (Fotoğraf 51-52) ve doğu duvarına bitişik demir korkuluklu, ahşap basamaklı bir merdiven bulunmakta olup sofanın hemen karşısında koridor yer almaktadır. Koridor geçilerek tuvalet, banyo ve mutfığa ulaşılmaktadır. Bu birimlerin zemin ve duvarları ev sahipleri

tarafından fayans ile kaplanmış, orijinalliğini kaybetmişlerdir. (Resim 53) Aynı şekilde sofanın doğu ve batısında bulunan odalar da herhangi bir dönem özelliğine sahip olmayıp tavanı kontrplak ile zemini ise parke ile kaplanmıştır. (Fotoğraf 54) Ev sahibinin beyanına göre yapının güney cephesi 1990'lı yıllarda yıkılmış olup bugün mevcut değildir. Girişin doğusunda bulunan merdiven ile üst kata çıkılmaktadır. Düz tavanlı üst kat sofasında iki oda ve bir balkon bulunmaktadır. (Fotoğraf 55) Sofanın doğusunda yer alan odanın tavanı ahşap işçilikli, balıksırtı bezemeleri ile süslenmiş, sofanın batısında yer alan oda ise ahşap bir düz tavana sahiptir ancak günümüzde sofa ve odaların tavanları alçı pan ile kaplanıp zeminleri parke ile döşenmiştir. Yapının kuzey- güney doğrultuda uzanmış olan köşk odasına ise girişi günümüze ulaşamayan güney cepheden sağlanmaktadır. Günümüz hali ile dikdörtgen planlı olan konakta, Anadolu coğrafyasında sıkça görülen ahşap çatki üzerine kerpiç dolgu malzeme kullanılmış ve doğu cephesi toprak sıvadan inşa edilmiştir. Köşk oda ise alaturka kiremit ile örtülmüştür. Yapı 2010 yılında Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir.

Fotoğraf 3.49. Kuzey cepheden görünüm

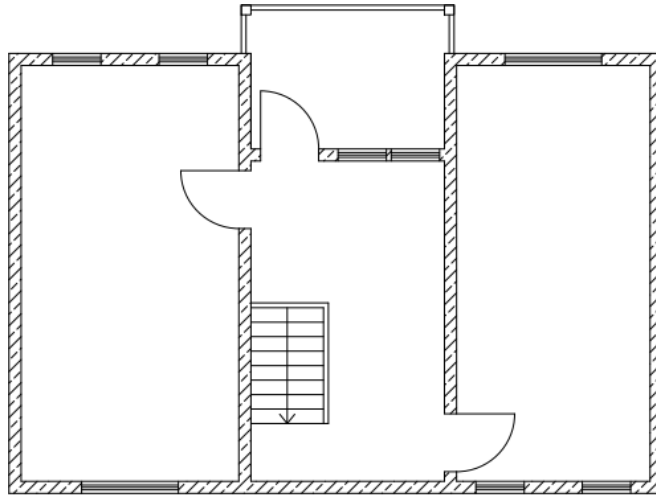
Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.50. Orijinalinde ahşap olan kapı ev sahipleri tarafından çelik kapı ile değiştirilmiştir

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Plan 3.5. Çatallar Konağı orijinal planı

ölçek 1/100

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğünden İşlenerek, 2018)

Fotoğraf 3.51. Konağın çatısı ve köşk odası

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.52. Konağın sofa bölümü

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.53. Sofanın doğu ve batısında bulunan oda girişleri ve devamında mutfak, lavabo ve banyonun bulunduğu koridor

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.54. Konağın mevcut mutfağı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.55. Sofanın batısında bulunan oda

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.56. Üst katta bulunan sofadan görünüm

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.57. Üst katta ki sofanın batısında bulunan oda

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.58. Üst katta ki sofanın doğusunda bulunan oda

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

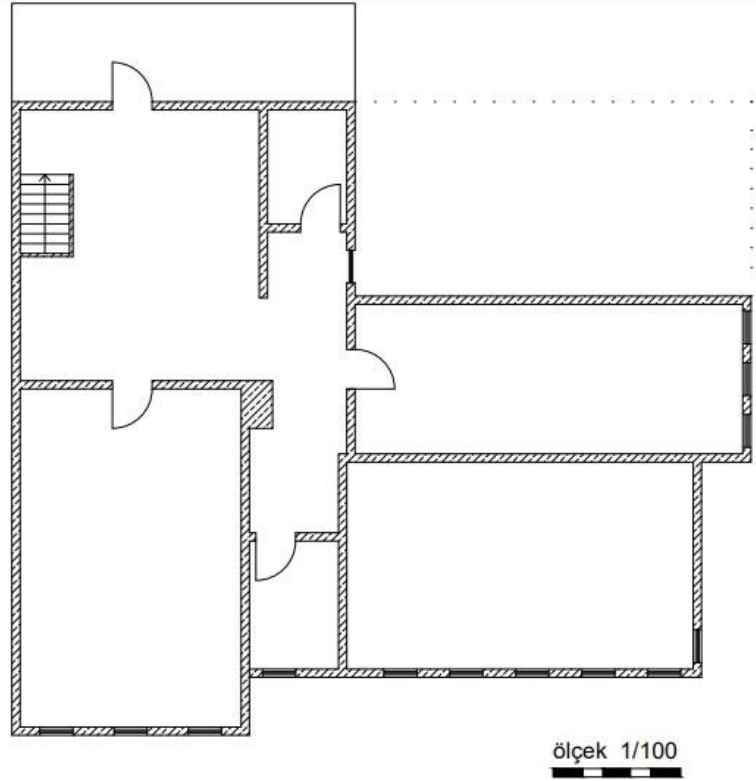
3.4.2.Camcı Ömer Efendi Konağı

Yapı Malatya'nın Hekimhan ilçesi Fatih mahallesinde yer almaktadır. Geleneksel üslupta zemin+ 1 kattan inşa edilmiş olan yapı, iç sofalı plan tipine girmektedir.(Plan6) Yapı, kuzeybatı-güneydoğu yönüne uzanmaktadırZemin katı ahşap hatıl arası kesme ve moloz taşlardan oluşurken bir üst katı, ahşap çatkı arası kerpiç dolgu ve üzeri saman ile karışık çamur sıvalıdır. (Fotoğraf 58) Yapıya giriş güney cepheden sağlanmaktadır. (Fotoğraf 59) Giriş kapısı üzerinde dört satırlık inşa kitabesi yer almaktadır. (Fotoğraf 60) Taş kitabe “ Açıldıkça kapının cismi ada, Yarabi bir hakkı sureti inne fetahha 1325-1327” şeklindedir. Yapıyı H. 1325-1327 / M. 1908-1910 yılları arasında Hüseyin Ağa'nın babası Nedim Ağa yaptırmıştır. Müftülük yapan Nedim Ağa Sultan Reşat'ın cülus törenine katılmıştır. Osmanlı zamanında müftüler kasabanın idari işlerini bu yapı içerisinde yürütmüşlerdir. Güney cephede yer alan kademelenme dikkat çekicidir. Yapının birinci katı profilli konsollarla desteklenen çıkma kadar yapıdan taşıntı yapmış olup giriş kısmı hizasında yine bir çıkma yaparak cephede kademeli bir hareketlilik oluşturmuştur. Yapının güney cephesinin zemin katında kapının sağında altı üstlü olmak üzere altı adet kare formlu pencere yer alırken kapının solunda tek sıra üç adet kare formlu pencereler yer almaktadır. Zemin kat pencerelerinde herhangi bir süs unsuru bulunmamaktadır, kuvvetle muhtemel bu katta yer alan birimler kiler, ambar, tandır gibi fonksiyonlara sahip birimlerdi. Birinci katta ise on yedi adet dikdörtgen formlu dekoratif demir korkuluklu pençeler yer almaktadır. (Fotoğraf 61) Yapının doğu cephesinin ortasında bulunan bir kat hizasında konsolla desteklenen bir çıkma mevcut olup doğu cephesinde dikdörtgen formlu dekoratif demir korkuluklu dört adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden ortada yer alanı diğerlerine oranla daha yüksek yapılmış olup ahşap kemerlidir. (Fotoğraf 62) Yapının batı cephesinde herhangi bir süsleme ve kademelenme söz konusu olmayıp iki adet altta küçük kare formlu demir korkuluklu, iki adet üstte büyük kare formlu demir korkuluklu olmak üzere toplamda dört adet pencere mevcuttur. (Fotoğraf 63) Saçakları geniş tutulmuş olan yapı, saçak altında yer alan düz ahşap saçak altı yapıdan çıkan üst döşeme kirişler ile güçlendirilmiştir. Yapının üzeri alaturka kiremit ile kaplanmış ve kırma çatıya sahiptir.

Yapıya giriş güney cephede yer alan çift kanatlı demir kapı ile sağlanmaktadır. Giriş kapısının üzerinde tam ortada kare formlu ahşap profilli dikeyden ve yataydan bir sıra

demir çubuk geçilmiş elips formlu aydınlık penceresi yer almaktadır. Pencerenin kare formlu ahşap profilli üst kısmında sağ ve sol köşelerinde ajurlu ay ve yıldız motifleri yer alırken alt kısmında sağ ve sol köşelerde dekoratif bezemeler yer almaktadır. Pencerenin alt kısmının orta hizasında ise Ayyıldız motifi işlenmiştir. (Fotoğraf 64) Pencerenin solunda ahşap çerçeve içerisinde taş üzerine nakşedilmiş yapım kitabesi yer almaktadır. Giriş kapısından geçilerek giriş tavanlı avlu birimine ulaşılmaktadır. Avlunun doğusunda iki, batısında da iki mekân yer almaktadır. Bu mekânlar kuvvetle muhtemel ambar, kiler gibi muhtelif fonksiyonlarda kullanılmıştır. Giriş kapısının hemen karşısında bahçeye açılan çift kanatlı ahşap kapı ve üst kata çıkmak için kullanılan ahşap merdiven yer almaktadır. Ahşap korkuluk basamaklardan oluşan merdiven alınlığı at nalı formu ile başlayıp kare form ile son bulmuştur. Bu alınlığın üzerine mavi ve kırmızı renklerde yıldız ve ay motifleri işlenmiştir. (Fotoğraf 64) Geç Osmanlı dönemi yapısı olan konak 2010 yılında Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescillenmiştir.

Plan 3.6. Camcı Ömer Efendi Konağı Planı

Kaynak: (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden işlenerek,2018)

Fotoğraf 3.59. Camcı Ömer Efendi Konağı

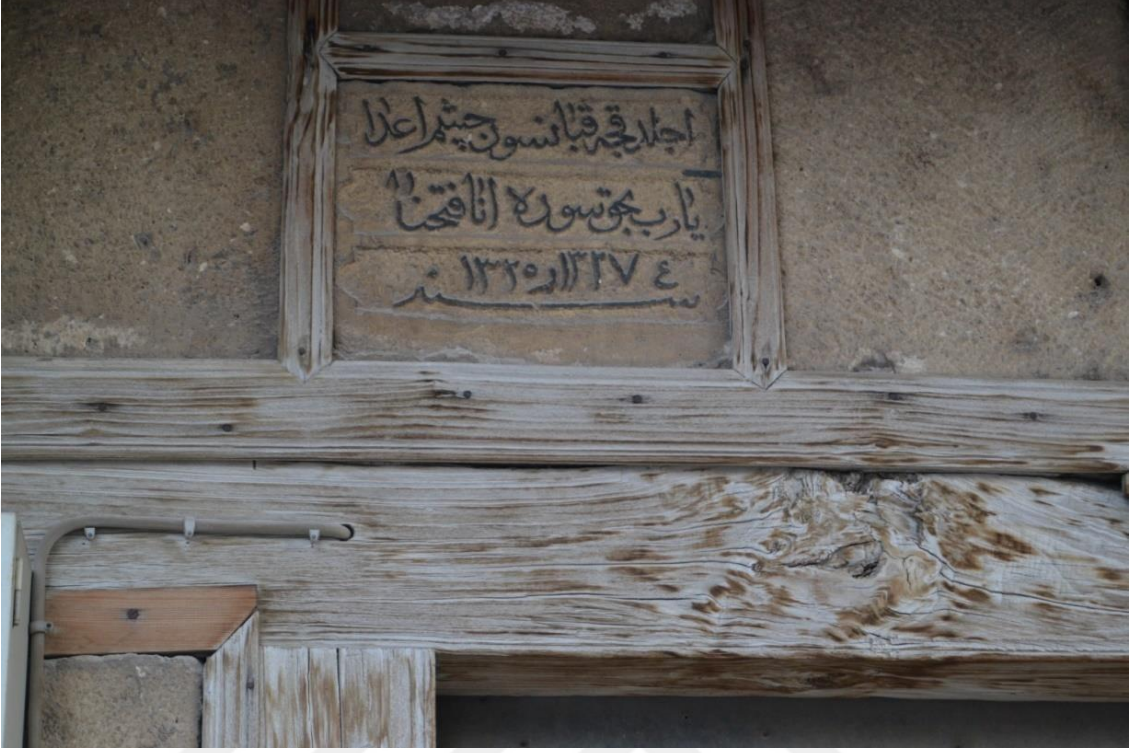
Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.60. Konağa giriş kapısı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.61. Yapı inşa kitabesi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.62. Yapı güney cephesi birinci katında yer alan pencere detayı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.63. Yapı güneydoğu cephesi doğu duvarı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.64. Yapı batı cephesi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.65. Yapının merdiveni ve bahçeye açılan kapısı

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

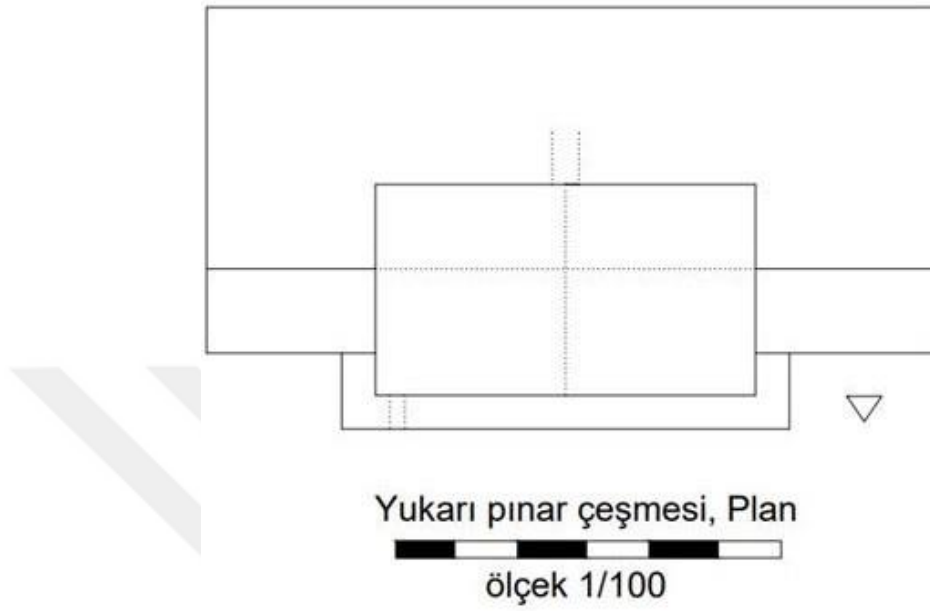
3.5. Çeşmeler

3.5.1. Yukarı Pınar Çeşmesi

Hekimhan ilçe merkezinde İnönü Caddesi Şehit Fethi Akyüz mahallesinde güneydoğudan kuzey batı istikametine doğru meyilli bir alanda yer almaktadır. Tek cephe, bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. (Plan 7) Dikey dikdörtgen forma sahip çeşme düz damlı, sivri kemerli, kesme taştan inşa edilmiştir. Çeşme nişinin sivri kemeri kesme taş ayaklar üzerine oturmaktadır. (Fotoğraf 65) Çeşmenin batı ve doğu kemer ayaklarının önüne yerleştirilen dinlenme sekileri bugün yol yapımı sırasında oluşan kotun altında kaldığı görülmektedir. Yapının dikdörtgen forma sahip teknesi bulunmakta olup bir kısmı yol ile bütünleşmiş durumdadır. Çeşmenin sivri kemeri üzerinde dört satırlık inşa kitabesi yer almaktadır. Bu kitabeğe göre yapı Miladi 1803 yılında inşa edilmiştir. Taşa oyularak yazılan kitabedeki ifadeler şu şekildedir; " ....zuhrun neydi bu hasreden oldu İçeler cam duttular ellerinde birkaç fırlatsın aşk olan rehberi Şad olundu ervah geçen teşnelere veşrebu ..... elhamdülillah tarihle sene 1218

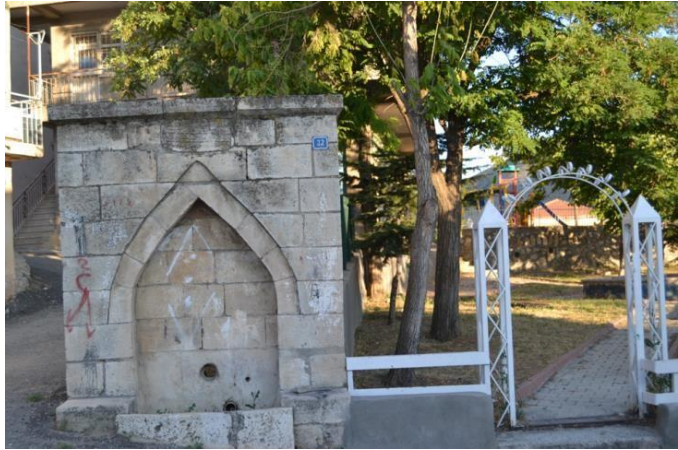
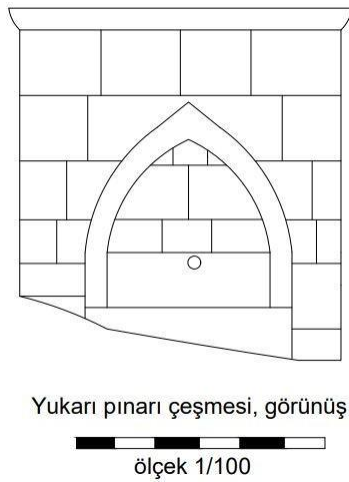
(M.1803) tezyin etti 5 C (Cemaziyelahir)."⁹⁹ Yüzü doğuya çevrilmiş olarak yapılan çeşme yol yapımı sırasında 5 metre ileriye taşınarak yüzü kuzey yönüne çevrilmiştir.

Plan 3.7. Yukarı Pınar Çeşme Planı

Kaynak: (Özkul Fındık'tan İşlenerek, 2016).

Fotoğraf 3.66. Yukarı Pınar Çeşmesi Cephe Çizimi ve Görünümü

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

⁹⁹ Nurşen Özkul Fındık, "Hekimhan Çeşmeleri", *Sanat Dergisi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi*, 9 (23 Ağustos 2010): 105.

Fotoğraf 3.67. Yukarı Pınar Çeşme Kitabesi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.5.2. Gariboğlu Çeşmesi

Hekimhan ilçe merkezi Çarşı Mahallesi, Kaya apartmanı önünde yer almaktadır. Tek cepheli bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. (Plan 2) Çeşme dikeyde dikdörtgen forma sahiptir. Düzgün kesme taştan inşa edilen yapı düz damlı sivri kemerlidir. Sivri kemerli niş etrafı profilli silmeler ile süslenmiş olup blok ayaklar üzerine oturmaktadır. Sivri kemerin doğusunda altı satırlık taşa işlenmiş büyük oranda tahribata uğramış, okunması oldukça zor bir kitabe bulunmaktadır. Çeşme kitabesine göre Miladi 1862 yılında inşa edilmiştir. Çeşmenin kitabesi okunduğu kadarıyla şu şekildedir;

"..... onda yad eyledi

.....Muhammed adı ile yad eyledi

.....zadenin lütfu inayeti ile ezdiyat eyledi

.....ile bu alemi yad eyledi

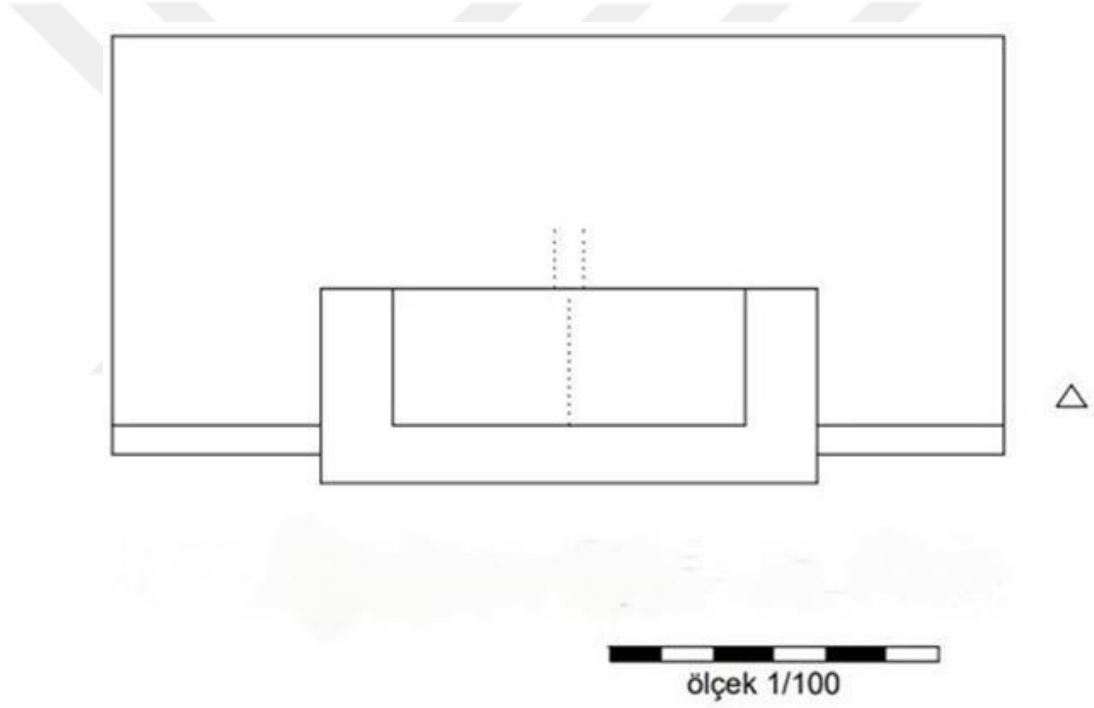
.....revnak-ı sudura yad eyledi

Halled Allahu.... kabra hu sene 1279"¹⁰⁰

¹⁰⁰ Fındık, "Hekimhan Çeşmeleri", 4.

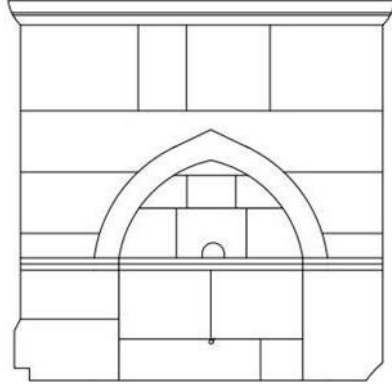
Sivri kemerin batı köşesinde yine oldukça tahribata uğramış, kazıma tekniği kullanarak yapılmış bir adet rozet motifi yer alırken tam ortasında ise aynı teknikle geometrik ve bitkisel süslemeler yapılmıştır. Niş içerisinde tam orta ekseninde profilli silmelerin üzerinde bir adet tas nişi yerleştirilmiş olup aynı hizanın tam ortasında ise biri günümüz de yapılmış diğeri çeşmenin orijinal oluşu olmak üzere iki adet daire formunda su lüleleri mevcuttur. Yapının bir adet teknesi mevcut imiş fakat yapılan yol çalışması neticesinde kot farkından dolayı yolun altında kalmıştır. Yapının doğu ve batı cephelerinde birer adet dinlenme sekileri mevcut olup doğu cephedeki seki yol altında kalmıştır.

Plan 3.8. Garipoğlu Çeşme Planı

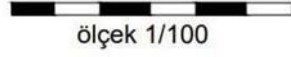

Kaynak: (Özkuş Fındık'tan İşlenerek, 2016)

Fotoğraf 3.68. Garipoğlu Çeşmesi Cephe Çizim ve Görünümü

Garipoğlu çeşmesi, görünüş

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.69. Garipoğlu Çeşme Kitabesi

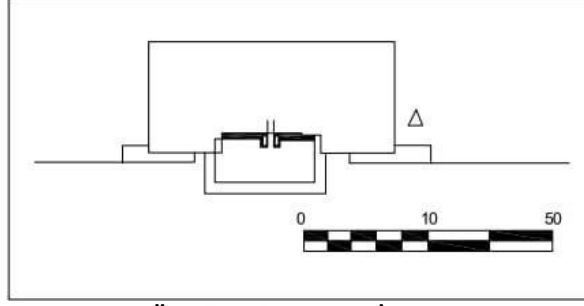
Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.5.3. Gümüş Pınar Çeşmesi

Hekimhan ilçesi Gümüş Pınarı mahallesinde yer almaktadır. Tek cepheli bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir.(Plan 3) Dikdörtgen forma sahip olan çeşmenin üst örtüsü üç kademeli bir sanduka görünümünde olup kesme taştan inşa edilmiştir. Çeşme sivri kemerli olup niş kemeri üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabe yerinden söküldüğü

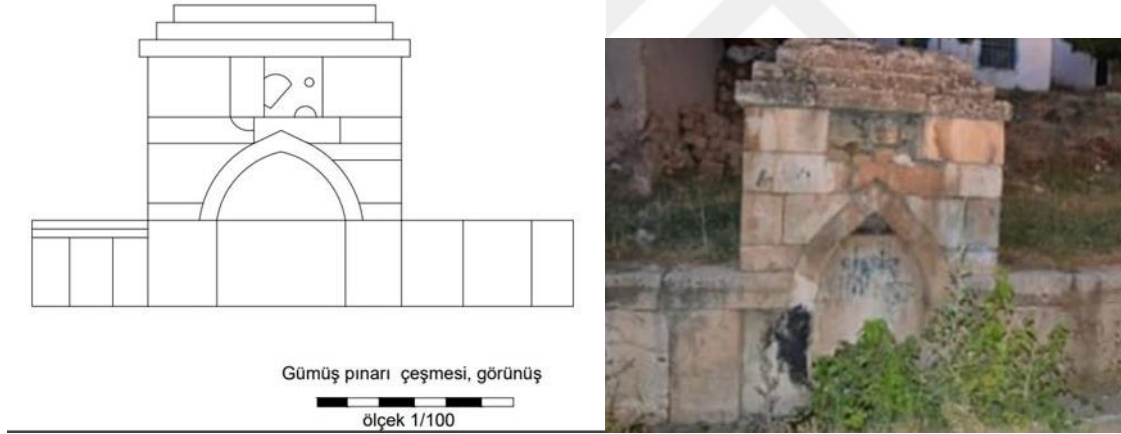
için yapım tarihi ve banisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Hareketli bir cepheye sahip olan yapının cephe kompozisyonunda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

Plan 3.9. Gümüş Pınar Çeşme Planı

Kaynak: (Özkul Fındık'tan İşlenerek, 2016)

Fotoğraf 3.70. Gümüş Pınar Çeşmesi Cephe Çizim ve Görünümü

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.5.4. Dutluk Pınar Çeşmesi

Hekimhan'da yer alan çeşmeler arasında en eski kitabeye sahip çeşme eski Malatya-Hekimhan yol ağı üzerinde Gafle Gediği mevkinde yer almakta olup ana yolun batısında yol seviyesinin altında kalan arazi üzerine, dut ağacı yanında konumlanmaktadır. Doğu- batı yönünde uzanmış yapın ön cephesi doğuya dönüktür.

Düzgün kesme taştan inşa edilmiş olan çeşme, tek cepheli bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. (Plan 4) Yatayda dikdörtgen forma sahip olan çeşme basık kemerlidir ve kemerin hemen üzerinde dört satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır.

"1071 'de yaptırdı çeşmeyi Hasan Ağa

1155 tamir eyledi Salih Ağa

.... olup Osman ...iken

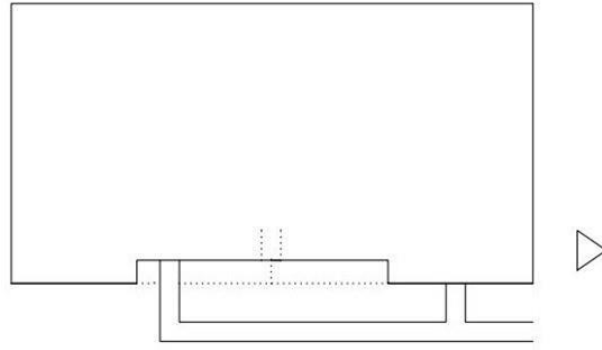
.....iken ... İsmail"¹⁰¹

Kitabeye göre çeşmenin Miladi 1660 tarihinde Hasan Ağa yaptırmış olup Salih Ağa tarafından Miladi 1742 tarihinde onarılmıştır. Çeşmede iki adet dinlenme taşı inşa edilmiştir. Güneydoğu yönündeki dinlenme taşı yapının önünde yer alan onarım sırasında yapılan teknenin altında kalmıştır. Kuzeydoğu yönündeki tekne taşı ise kısmen mevcuttur. Tekne tamamen beton sıva ile yenilenecek orijinalliğini kaybetmiştir. Yapı süsleme ve bezeme açısından oldukça yalın bir görünüme sahiptir. Düz dam ile sonlanan yapı oldukça atıl bırakılmış üst kısımda yer alan kesme taşlar dökülmeye başlamıştır. Çeşmenin cephesine boyalar ile yazı yazılarak tahribata uğramış, yazıların bir kısmını kapatmak için yapılmış badana işlemi çeşmenin orijinal cephe görünümünü kaybetmesine neden olmuştur.

---

¹⁰¹ Fındık, "Hekimhan Çeşmeleri" 7.

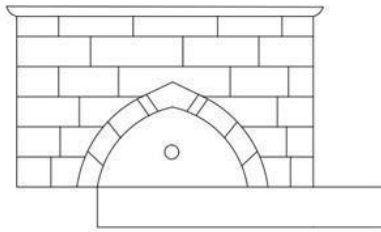
Plan 3.10. Dutluk Pınar Çeşme Planı

ölçek 1/100

Kaynak: (Özkul Fındık'tan İşlenerek, 2016)

Fotoğraf 3.71. Dutluk Pınar Çeşmesi Çizimi ve Cephe Görünümü

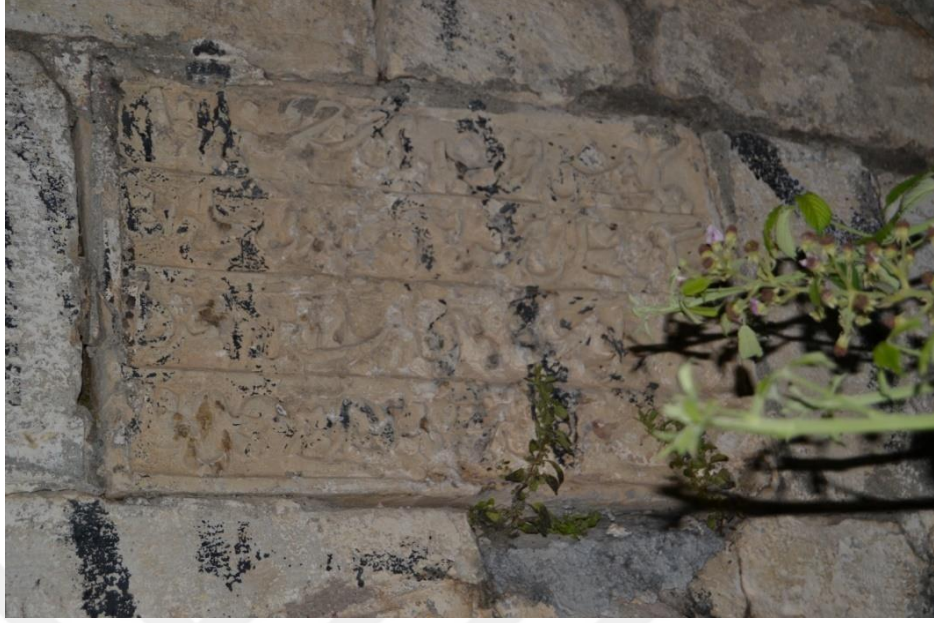

ölçek 1/100

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.72. Dutluk Pınar Çeşme Kitabesi

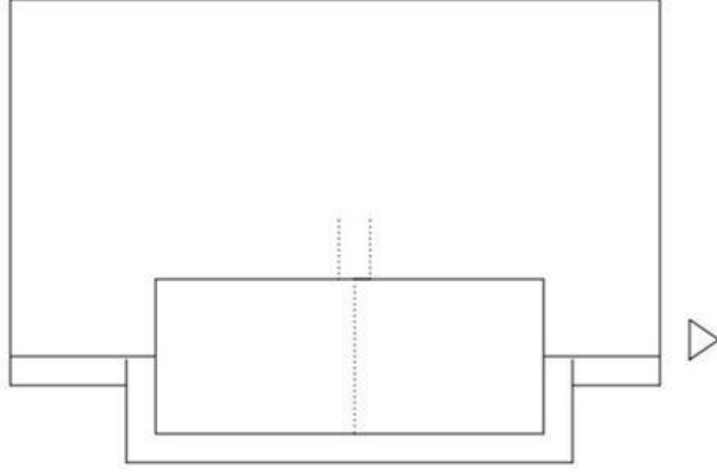

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

4.5.5. Kale Kapısı Çeşmesi

Yapı Hekimhan merkezde Taşhan mahallesinde evlerin arasında yer almaktadır. Tek cepheli bağımsız plan tipine sahip çeşme (Plan 5) düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Sivri kemerli yapının üst örtüsü deformasyona uğrayarak taşları dökülmeye başlamıştır. Yapının üzerinde herhangi bir kitabe mevcut olmadığı için tarihi ve banisi hakkında kesin bilgilere ulaşılamıyor ancak bölge halkından edinilen bilgilere göre çeşme, mevcut han, hamam, cami ile beraber evleri de kapsayan kale kapısının doğusuna inşa edilmiştir. Bahsi geçen kaleye dair günümüzde herhangi bir inşa kalıntı mevcut değildir. Yapının teknesi ve dinlenme sekileri kot farkından dolayı yol seviyesi altında kalmış. Yapı oldukça sade inşa edilmiş olup süsleme ve bezemem öğelerine yer verilmemiştir. İlçe merkezinde yer almasına rağmen atıl kalmış bir çeşmedir.

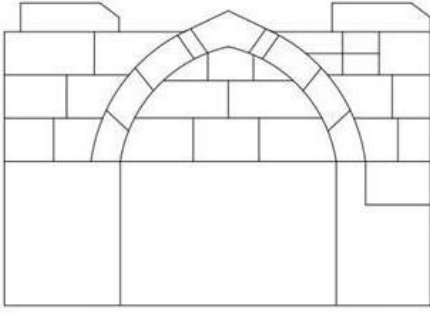
Plan 3.11. Kale Kapısı Çeşme Planı

ölçek 1/100

Kaynak: (Özkul Fındık'tan İşlenerek, 2016)

Fotoğraf 3.73. Kale Kapısı Çeşmesi Cephe Görünümü

ölçek 1/100

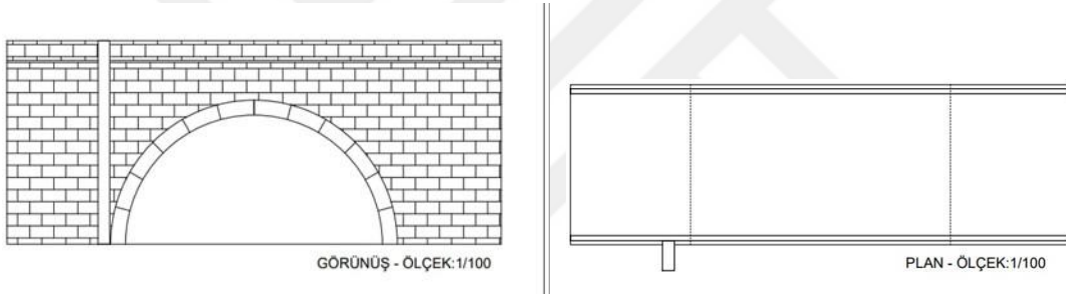

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.5.6. Höyük Deresi Köprüsü

Malatya- Sivas karayolunun kuzeybatısında tarihi ipek yolu üzerinde yer alan köprü Hasan Çelebi mahallesi Höyük Deresi mevkiinde bulunmaktadır. Düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Kemerli ve tek gözlü olan köprü 3.50 m. genişliğine sahip olup kilit taşı hizasına kadar 4.10 m. yüksekliğindedir. Kilit taşı altında yan korkulukların üst seviyesine kadar 1.65 m. mesafe söz konusudur. Köprünün üzerinde yer alan tabliyenin iki yanına kesme taş malzemedan korkuluk inşa edilmiştir. Kesme taş örgünün bitiminde köprünün kemer yanlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Arapgir Vavilik Köprüsü(19. Yüzyıl) gibi tarihi belirlenmiş köprüleri incelediğimizde malzeme ve teknik benzerlikler göz önüne alınarak Höyük Deresi Köprüsünün inşa süreci açısından Geç Osmanlı Dönemi içerisinde tarihlendirebiliriz.

Fotoğraf 3.74. Höyük Deresi Köprüsü Cephe Görünüş ve Çizimi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

Fotoğraf 3.75. Höyük Deresi Köprüsü Cephe Görünümü

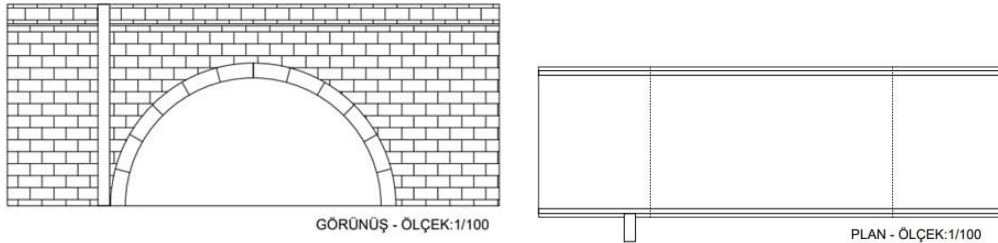

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

3.5.7.Halil Rıfat Paşa Köprüsü

Köprü, Yeşilkale Köyü'nün Kötünün Hanı mevkiinde konumlanmaktadır. Yapıda kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yolun altından geçen derenin yapısı gereği köprü kemerleri çapraz biçimde şekillenmiştir. Köprü'nün kuzeybatı yönünde bulunan istinat duvarı kemer boyunca yükselmektedir. Aynı kemerin alt kısmında kemer altlığını oluşturan bir adet selyaran bulunmaktadır. Tek gözlü olan köprü 3.80 m. Genişliğine sahip olup kilit taşı hizasına kadar 4.15 m. yüksekliğindedir. Kilit taşı altından yan korkulukların üst seviyesine kadar olan mesafe 1.75 m. ölçüsündedir. Köprü 10.50 m. uzunluğunda birbirine çapraz duran iki ayak üzerinde yükselmektedir. Kemerlerin bindiği ayaklara 1.20 m. yüksekliğindedir. Ayaklar üzerine çapraz olarak giden 15 adet kemer yerleştirilerek köprü inşa edilmiştir.. Köprü'nün her iki tarafında istinat duvarları oluşturularak köprü'nün ve yolun sağlam olması gerçekleştirilmiştir.¹⁰² Arapgir Yusuf Kâmil Paşa Köprüsü(1858-1859), Arapgir Vavilik Köprüsü(19. Yüzyıl) gibi tarihi belirlenmiş köprüleri incelediğimizde malzeme ve teknik benzerlikler göz önüne alınarak Halil Rıfat Paşa Köprüsü'nün inşa süreci açısından Geç Osmanlı Dönemi içerisinde tarihlendirebiliriz.

Fotoğraf 3.76. Halil Rıfat Paşa Köprüsü Cephe Görünüş ve Çizimi

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

¹⁰² “Halil Rıfat Paşa Köprüsü” (Erişim Tarihi 20 Kasım 2023), <http://www.kangal.gov.tr/halil-rifat-pasa-koprusu>.

Fotoğraf 3.77. Halil Rıfat Paşa Köprüsü Cephe Görünümü

Kaynak: (Köseoğlu Akcan, 2023)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. Camiler

4.1.1. Plan Özellikleri

4.1.1.1. Köprülü Mehmet Paşa Cami

Cami mevcut kitabesine göre Miladi 1661 yılında Osmanlı Devleti Duraklama Dönemi sadrazamlarından Köprülü Mehmet Paşa tarafından tenhalaşmış bölgeyi derbent olarak canlandırma faaliyeti neticesinde palanka, kale ile beraber inşa edilmiştir. Cami güneye eğilimli bir arazi üzerinde doğu-batı hizasında genişleyen bir planda inşa edilmiştir. Yapı bu özelliği ile Erken Osmanlı Dönemi yapılarına benzemektedir. Mihrap önü kubbeli tonozlu yan mekânlı harime sahip olan yapıyı sekizgen kasnak üzerine oturan bir kubbe kapatmaktadır. Yapının beden duvarları kubbe yükünün azaltmak için oldukça geniş yapılmış olup duvarları desteklemek amacı ile de güney cepheye payandalar yerleştirilmiştir.

Harimin doğu-batı yönden genişletilmesi özelliği İnönü Hoca Yedigâr Cami(1374), Merzifon Taceddin İbrahim Paşa Cami(15. Yüzyıl) gibi Erken Osmanlı camilerinde de uygulandığını görmekteyiz.¹⁰³ Camideki kubbeli mekânın tonozlarla doğu ve batı yönde genişletilme çapası 16. yüzyılda merkezi kubbenin yanlara doğru genişletildiği İstanbul- Üsküdar Mihrimah Sultan Cami (1548), İstanbul- Topkapı Kara Ahmet Paşa Cami (1558) yapılarında uygulanmış ve 16. yüzyıl İstanbul camilerindeki bu uygulamaların, yöresel ustalarla oluşturulmuş taşra uygulaması olarak değerlendirmekteyiz.¹⁰⁴ Caminin

¹⁰³ Murat Çerkez, “Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 444.

¹⁰⁴ Nurşen Özkul Fındık, “Köprülü Mehmet Paşa Cami”, *Vakıflar Dergisi*, 1/39 (2013): 99.

kuzeyinde yer alan beş bölümlü son cemaat yeri başkent İstanbul'da Rüstem Paşa Cami (1550) Nesih Paşa Cami (1585) yapılarında ve bunun yanı sıra Taşrada Manisa Muradiye Cami(1586), Hekimhan Fethiye(Uzun Hasan) Camii olmak üzere pek çok camide uygulanmıştır.¹⁰⁵ Köprülü Mehmet Paşa cami bu yapılardan farklı olarak son cemaat mahalli doğu ve batıdan sağır duvarlar ile kapatılmış olmasıdır. 14. yüzyıl camilerinin bazılarında örneğin Bursa Allaaddin Cami (14.yy) Behramkale Hudaverdigar Cami (14.yy) yapılarında görmekteyiz ayrıca Yeni Minare Cami (1522), Pir Ahmet Efendi Cami (1547) gibi 16. yüzyıl yapılarında da uygulanmıştır.¹⁰⁶ Caminin minaresi kare kaide üzerine oturmakta olup yukarı doğru daralarak prizmatik üçgen pabuçluk oluşturmuştur. Onikigen gövdeye sahip minare alt ve üst kısımlarda yuvarlak görünümlü silmelerle meydana gelen bileziklere sahiptir. Bu özelliği ile Yozgat camilerinden, Saray Köyü Çapanoğlu Ahmet Paşa Cami(1749), Cevahir Ali Efendi Cami (1788), Mustafa Ağa Camii(1800) minareleri aynı özellikleri taşımaktadır.¹⁰⁷

4.1.1.2.Fethiye- Uzun Hasan Camii

Cami mevcut kitabesine göre Miladi1566 yılında Malatya Beylerbeyi Abdüsselam oğlu Mustafa Paşa tarafından inşa edilmiştir. Caminin harim kısmı, içerden köşelerde sivri kenarlı tromplar, dışardan ise sekizgen kasağa oturan tek kubbe ile örtülmüştür. Harimin doğu ve batısına bitişik kubbeli birer tabhane mevcuttur. Son cemaat mahalli kuzey cephede olup üzeri beş adet kubbe ile kapatılmıştır. Cami, Erken Devir Osmanlı Mimarisinde karşılaştığımız zaviyeli cami plan tipine girmektedir. Yapının yalnızca ibadet amacı ile yapılmadığını oldukça fonksiyonel bir yapı olduğunu plan şekli ve kitabesinde bulunan ifadelerden anlıyoruz.

Erken dönemde inşa edilmiş olan Edirne Muradiye Cami (1426) kubbe ile örtülmüş harimin doğu ve batısına bitişik kubbeli tabhanelerin varlığı ve beş bölümlü son cemaat mahalli ile Fethiye- Uzun Hasan Cami'ye benzerlik göstermektedir.

Erken dönem Osmanlı cami mimarisine özgü bir yapıya sahip olan tabhaneli cami plan tipleri Anadolu Türk mimarisinde ilk kez Orhan Gazi hükümdarlığında (1326-1362)

¹⁰⁵ Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, (İstanbul: Hürriyet Vakıf Yayınları, 1986), 220-225.

¹⁰⁶ Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, 120-127.

¹⁰⁷ Hakkı Acun, *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,2005), 87,245,285.

Bursa ve çevresinde inşa edilmiştir. Fethiye/ Uzun Hasan Cami'nin, tarihi ipek yolu üzerinde yer alan Hasan Badrik köyünde inşa edilmesindeki tek amaç ibadet olmamıştır. Caminin doğu ve batı köşelerine yapılan tabhane birimleri ile güzergâh üzerinden geçen tüccarların konaklayıp, yemek, istirahat ve aynı zamanda ibadet ihtiyaçlarını gidermelerini sağlamak amacıyla ihtiyaca yönelik fonksiyonel bir plan tipi bilinçli olarak seçilmiştir. Bu nedenle yapı, Osmanlı Mimarisinin zirve yaptığı dönemde inşa edilmiş olmasına rağmen klasik dönem Osmanlı mimarisi özelliklerini taşımamakta olup Osmanlı'nın erken döneminde kullanılan zaviyeli cami plan tipi özelliklerini taşımaktadır.

Konya'da Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim tarafından 1563 yılında inşa edilmiş olan Karapınar Sultan Selim Cami tek mekânlı, kubbe ile örtülmüş beş bölümlü son cemaat mahalli ile Fethiye Cami plan tipine benzemektedir. Sultan Selim Cami, Anadolu'nun sağ kol (hac yolu) güzergâhında bulunan Konya- Adana kervan yolu üzerinde menzil külliyesi içerisinde inşa edilmiş fonksiyonel bir yapı örneğidir. Kuzeybatı köşede yapıya ait tek minare bulunmaktadır.

4.1.2. Malzeme Özellikleri

4.1.2.1. Köprülü Mehmet Paşa Cami

Yapı kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapının alt kısımlarında büyük kesme taş malzemeler kullanılırken üst kısımlar daha küçük kesme taş malzeme kullanımı söz konusudur. Yapının duvarlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kasnak ve kubbe tuğla örgü ile inşa edilmiştir. Pandantiflerden kubbeye geçişte düzgün kesme taş kullanılmıştır. Yalnızca kubbenin tuğla örgü malzeme kullanılarak inşa edildiği görülmektedir. Yapının son cemaat mahallinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapının pencere alınlıklarında ve örtü sisteminde, duvarlar üzerindeki yükü hafifletmek ve yapı içindeki akustiği sağlamak maksadıyla küp kullanılmıştır.¹⁰⁸ Mihrap ve minare düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

¹⁰⁸ Fındık, "Köprülü Mehmet", 98.

4.1.2.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii

Cami kesme taş malzemedan inşa edilmiştir. Yapının duvarlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kasnak ve kubbe tuğla örgü ile inşa edilmiştir. Pandantiflerden kubbeye geçişte düzgün kesme taş kullanılmıştır. Yapıda sivri kemerli alınlıklara sahip dışardan lentolu içerden ise basık kemerli olmak üzere toplamda altı adet pencere kullanılmıştır. Pencere sövelerinde ahşap malzeme kullanılmış olup pencerelerde demir korkuluklar kullanılmıştır. Caminin minberi ve mihrabı tamamen kesme taş malzemedan inşa edilmiştir. Minare kesme taş malzemedan örölmüş, minare korkuluklarında beton malzeme kullanılmıştır. Kubbelar ve tonozlar kurşun levhalarla kaplanmıştır. Kubbelar ve minare külahında beton malzeme kullanılmıştır.

4.1.3. Süsleme Özellikleri

4.1.3.1. Köprölü Mehmet Paşa Cami

Yapı oldukça sade bir şekilde inşa edilmiştir. Yapıda yer alan mevcut süsleme yalnızca kuzey cephede yer alan giriş kapısı üzerinde ki kitabedir. Karamemi üslubu olarak da bilinen çiçek üslubunun en yaygın motiflerinden olan lale kitabe harfleri arasına nakşedilmiştir. Bu süsleme üslubu 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı süsleme sanatında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Kitabenin bir diğer önemi ise hattat isminin belirtilmiş olmasıdır. Bunun dışında yapıda herhangi bir süsleme unsuru mevcut değildir.

4.1.3.2. Fethiye- Uzun Hasan Camii

Mihrabın dış bordüründe basit geometrik şekiller, alınlığında ise altı-dokuz köşeli yıldız işlemleri mevcuttur. Restorasyon öncesi mihrap nişinde güzel yazı örnekleri, sütuncelerde ise sıra ile sarı ve lacivert renkleri bulunmaktaymış fakat yapılan restorasyon sonrasında yapı bu süslemelerini kaybetmiştir.

4.2. Hanlar

4.2.1. Plan Özellikleri

4.2.1.2. Hekim Han (Taşhan)

Miladi 1218 yılında inşa edilmiş olan han, dikdörtgen plan şemasına sahip olup avlulu ve barınaklı yapı grubuna girmektedir. Mimari açıdan sultan hanları karakterine sahip olan Taş Han, çevresinde derin eyvanlar dizili sivri tonozlu, 29 × 30 m. ölçülerinde geniş bir avlu ile buradan geçilen iki sıralı on kesme taş sütun üzerine oturtulmuş sivri tonozlarla örtülü, üç sahnalı, 19 × 29 m. ebatlarında büyük bir kapalı mekândan oluşmaktadır. Yapıdaki mevcut kitabelere göre avlu ve barınak kısmı farklı dönemlerde inşa edilmiştir. Yapının barınak bölümü kitabesine göre H.615/ M. 1218 yılında inşa edilmiş, avlu girişinin üzerinde yer alan kitabeye göre ise Keyhüsrev'in oğlu Keykubat döneminde (1220-1237) yapıya avlu eklenmiştir. Yapının barınak kısmı avluya göre yüksek ve dar tutulmuştur. Yapı bu yönüyle Aksaray Sultan Hanı (1229), Kayseri Sultan Hanı (1232-1237) ve Karatay Hanı'na (1240-1241) benzemektedir.

Yapının barınak bölümü üç sahına ayrılmıştır. 1218-1220 tarihli Hekim Han (Taşhan) bu yönüyle Altunapa Han (1201-1202), Kuruçeşme Han (1207), Argıt Han (1201-1202), Dokuzun Derbend Han (1210), Sarı Han (1220), Durak (Pervane Süleyman, Durağan) Han (1239-1240), Tahtoba Han (1238-1246), Akhan (Bozhan) (1238-1278,1253-1254) kervansarayları ile benzerlik göstermektedir. XIII. yüzyılın başlarından (1220 yıllarından sonra artış göstererek) 1260'lı yılların sonuna kadar barınak plan tiplerinde üç sahnın uygulaması devam edilmiştir. Kervansarayların plan özellikleri incelendiğinde, barınak kısmının genel anlamda benzer plan şekline sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber yapıların avlu kısmı incelendiğinde farklı plan uygulamaları yapıldığı gözlemlenmiştir. Kapalı mekân önü ve avlunun bir kısmı genellikle açık bırakılmıştır. Kapalı bölümün önünde yer alan üç açıklıklı revak sadece Hekimhan Kervansarayında gözlemlenmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*,(İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002),459.

4.2.2. Malzeme Özellikleri

4.2.2.1. Hekim Han (Taşhan)

Yapı genel görünüş olarak oldukça yalın bir mimari üslupta inşa edilmiştir. Avlu kısmında moloz taş kullanımı söz konusudur, barınak kısmında ise kesme taş malzeme kullanılmıştır.

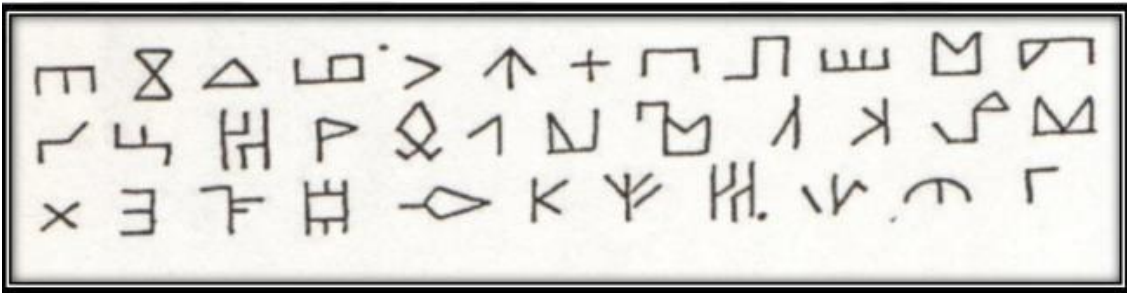
Avlunun doğu ve batı cephelerine karşılıklı, tonozla örtülü basık kemerli mekânlar yerleştirilmiş, batı kanadına sonradan açılan bir giriş yapılmıştır. Farklı boyutlara sahip bu mekânların önü yakın zamanda camekânla kapatılmıştır. Barınak kısmı birbirine sivri kemerle bağlanmış beş adet kalın kesme taş malzeme ve ayakla üç sahına ayrılmıştır. Yapının batı dış cephesinde kare şeklinde kesme taş kullanılarak üç adet payanda inşa edilmiştir.

4.2.3. Süsleme Özellikleri

4.2.3.2. Hekim Han (Taşhan)

Han daha çok fonksiyonel özelliği ile ön plana çıkmış, süsleme unsurlarına fazla yer verilmemiştir. Hekim Han'ın (Taşhan) düzgün kesme taşlarla örülmüş basık kemerli portallerinde, barınak da ki kemerlerde ve avluda bulunan çatı saçaklarda basit profiller ve kesme taşlardaki taş ustalarının işaretleri dışında başka süsleme kullanılmamıştır. İsmail Aytaç, han da kullanılmış olan kesme taşların üzerine bulunan usta işaretlerinin çizimini yapmıştır.

Fotoğraf 4.1. Kesme Taşların Üzerinde Bulunan Usta İşaretleri

Hekim Han (Taşhan) Kervansarayında ustaların kullandığı taşçı işaretleri.¹¹⁰

Hekim Han(Taşhan) Kervansarayı duvarlarında bulunan taş ustalarının işaretleri pek çok kervansarayda görünmektedir. Aksaray Sultan Han, (1229) Kayseri Sultan Han (1232-1237), Karatay Han (1240-1241) , Sivas Alaca Han (1150-1180), Horozlu Han (1246-1249), Kırkgöz Han (1237-1246), Alay Han (XIII. Yüzyıl), Zazadin Han (1235-1236) yapılarında da benzer taş izleri tespit edilmiştir.¹¹¹

4.3. Konaklar

4.3.1. Plan Özellikleri

4.3.1.1. Çatallar Konağı

Konak, zemin kat üzerinde bir üst kat ve köşk odalı şekilde yapılmıştır. Yapının giriş kapısı sofaya açılmakta, sofanın doğu ve batısında birer oda ve doğu duvarına bitişik bir merdiven bulunmakta olup sofanın hemen karşısında koridor yer almaktadır. Malatya evlerinin genel değerlendirilmesi yapıldığında köşk odalı, iç sofalı plan özellikleri ile yapının, 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendiğini söyleyebiliriz.

4.3.1.2. Camcı Ömer Efendi Konağı

Konak, mevcut kitabesine göre Miladi 1908-1910 yılına tarihlendirilmektedir. Geleneksel üslupta inşa edilmiş iç sofalı, iki kattan oluşan yapı kuzeybatı-güneydoğu yönüne uzanmakta olup dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Yapıya giriş güney cepheden sağlanmaktadır. Avlunun doğusunda iki, batısında da iki mekân yer almaktadır. Bu mekânlar kuvvetle muhtemel ambar, kiler gibi muhtelif fonksiyonlarda kullanılmıştır. Giriş kapısının hemen karşısında bahçeye açılan çift kanatlı ahşap kapı ve üst kata çıkmak için kullanılan ahşap merdiven yer almaktadır. Malatya evlerinin “sokağa cephesi olan cumbalı ve iki katlı” plan üslubunu yansıtmaktadır. Malatya Merkezde inşa edilen geleneksel sivil mimarilerin neredeyse hepsinde direk olarak sokağa açılan kapıları bulunmaktadır.

¹¹⁰ İsmail Aytaç, *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri II*, (İstanbul: Malatya Kitaplığı,2013), 326.

¹¹¹ Nurşen Özkul Fındık, *Klasik Planlı Hanlar*, (Hekimhan, 2007), 105-123. / Hakkı Acun, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları), 200.

4.3.2. Malzeme Özellikleri

4.3.2.1.Çatallar Konağı

Yapı da, Anadolu coğrafyasında sıkça görülen ahşap çatkı üzerine kerpiç dolgu malzeme kullanılmış ve doğu cephesi toprak sıvadan inşa edilmiştir. Köşk oda ise alaturka kiremit ile örtülmüştür. Kıırma çatılı, üzeri oluklu kiremit ile kaplı olan yapı kuzey cephenin ortasında mevcut olan geniş ahşap konsollar ile desteklenmekte olup dışa taşkın ahşap malzemeli balkon ve köşk odasına sahiptir. Yapının zemin katında bulunan sofanın doğu ve batısında ki odalar da herhangi bir dönem özelliğine sahip olmayıp tavanı kontrplak ile zemini ise parke ile kaplanmıştır. Zemin katta bulunan mutfak, tuvalet ve banyo birimlerinin zemin ve duvarları ev sahipleri tarafından fayans ile kaplanmış, orijinalliğini kaybetmişlerdir. Yapının üst katına çıkışta kullanılan merdiven demir korkuluklu, ahşap basamaklıdır. Üst katta ki sofa ve odaların tavanları alçı pan ile kaplanıp zeminleri parke ile döşenmiştir.

4.3.2.2.Camcı Ömer Efendi Konağı

Zemin katı ahşap hatıl arası kesme ve moloz taşlardan oluşurken bir üst katı, ahşap çatkı arası kerpiç dolgu ve üzeri saman ile karışık çamur sıvalıdır. Yapının 1. Katı profilli ahşap konsollarla desteklenen çıkma kadar yapıdan taşıntı yapmıştır. Birinci katta bulunan on yedi adet dikdörtgen formlu pencerelerde dekoratif demir korkuluk kullanılmıştır. Doğu cephesinde dikdörtgen formlu dekoratif demir korkuluklu dört adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden ortada yer alan pencerede ahşap kemer kullanılmıştır. Saçakları geniş tutulmuş olan yapı, saçak altında yer alan düz ahşap saçak altı yapıdan çıkan üst döşeme kirişler ile güçlendirilmiştir. Yapının üzeri alaturka kiremit ile kaplanmış ve kıırma çatıya sahiptir. Yapıya girişte çift kanatlı demir kapı kullanılmıştır. Giriş kapısının üzerinde tam ortada kare formlu ahşap profilli dikeyden ve yataydan bir sıra demir çubuk geçilmiş elips formlu aydınlık penceresi yer almaktadır. Pencere kare formlu ahşap profillidir. Giriş kapısından geçilerek kiriş tavanlı avlu birimine ulaşılmaktadır. Yapı da üst kata çıkmayı sağlayan merdiven tamamen ahşap malzemedan yapılmıştır.

4.3.3. Süsleme Özellikleri

4.3.3.1.Çatallar Konağı

Üst katta sofanın doğusunda yer alan odanın orijinal durumunda, tavanı ahşap işçilikli, balıksırtı bezemeleri ile süslenmiş, sofanın batısında yer alan oda ise ahşap bir düz tavana sahiptir ancak günümüzde bu süslemeler mevcut değildir.

4.3.3.2.Camcı Ömer Efendi Konağı

Zemin kat pencerelerinde herhangi bir süs unsuru bulunmamaktadır. Yapının batı cephesinde herhangi bir süsleme ve kademelenme söz konusu değildir. Giriş kapısının üzerinde sağ ve sol köşelerinde ajurlu ay ve yıldız motifleri yer alırken alt kısmında sağ ve sol köşelerde dekoratif bezemeler yer almaktadır. Pencerenin alt kısmının orta hizasında ise Ayyıldız motifi işlenmiştir. Pencerenin solunda ahşap çerçeve içerisinde taş üzerine nakşedilmiş yapım kitabesi yer almaktadır. Üst kata çıkmayı sağlayan merdiven alınlığının üzerine mavi ve kırmızı renklerde yıldız ve ay motifleri işlenmiştir.

4.4. Hamamlar

4.4.1. Köprülü Mehmet Paşa Hamamı

4.4.1.Plan Özellikleri

Çalışma içerisinde, bölgede yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde elde edilen tek hamam olan Köprülü Mehmed Paşa hamamının kitabesi mevcut değildir. Evliya Çelebi, Hekimhan kasabasında mevcut cami, hamam ve yüz dükkânın, kasabayı yeniden canlandırmak amacıyla Köprülü Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olduğuna dair bilgi vererek hamamdan bahsetmemektedir. Köprülü Mehmed Paşa'nın 1660 tarihli ilgili vakfiyesinde, Hekim Hanı'na (Taşhan) yapılan onarımlardan bahsederken hamam ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu bilgiler doğrultusunda hamamın, Hekim Han'ı onarımında ve Köprülü Mehmet Paşa'nın bayındırlık faaliyetleri sırasında da mevcut ve sağlam olduğu anlaşılmakta olup yapı, kuvvetle muhtemel 17. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Hamam kare sıcaklıklı, tek halvetli plan tipine girmektedir. Genel bir plan tipolojisine sahip değildir. Giriş mekanın güneyinde kubbe ile örtülü soyunmalık biriminden üzeri beşik tonoz ile örtülü ılıklik birimine geçilmektedir. Ilıklık

biriminden üzeri beşik tonoz ile örtülü halvete geçilip kubbe ile örtülü sıcaklık birimi ve buranın kuzeyinde tahribattan kaynaklı üst örtüsü tespit edilemeyen su deposu bulunmaktadır. Yapının kuzeydoğusunda günümüze ulaşamayan odunluk birimi yer alır. Yapı, Malatya ve çevre illerinde bilinen en eski hamam olması açısından oldukça önemlidir. Anadolu’da kare sıcaklığa sahip hamamlar arasında Erzurum Saray Hamamı (1707),Bolu Tabaklar Hamamı (XVI. yüzyıl) örnek verilebilir.

4.4.2. Malzeme Özellikleri

4.4.2.Köprülü Mehmet Paşa Hamamı

Hamamın cepheleri kaba yontu taş ile inşa edilirken iç mekanlar da kırma ve moloz taş kullanılmıştır.

4.4.3. Süsleme Özellikleri

4.4.3.Köprülü Mehmet Paşa Hamamı

Hamamın genel itibariyle oldukça sade bir yapıda inşa edildiği anlaşılmıştır.

4.5. Çeşmeler

4.5.1.Plan Özellikleri

4.5.1.1. Yukarı Pınar Çeşmesi

Miladi 1803 yılında inşa edilmiş olan çeşme kuzey batı istikametine doğru meyilli bir alanda yer almakta olup tek cepheli, bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Dikey dikdörtgen forma sahip çeşme düz damlı, sivri kemerli, inşa edilmiştir. Çeşme nişi sivri kemer formuna sahiptir. 1568 - 69 yılları arasında inşa edilmiş olan Kadı Ali Çeşmesi, dikdörtgen plan şemasıyla, tek cepheli bir köşe çeşmesi olarak Yukarı Pınar Çeşmesine plan özellikleri bakımından benzerlik göstermektedir.

Çeşmenin batı ve doğu kemer ayaklarının önüne yerleştirilen dinlenme sekileri bugün yol yapımı sırasında oluşan kotun altında kaldığı görülmektedir. Yukarı Pınar Çeşmesi’nin teknesi diğer çeşmelere göre sağlam ve yüksektir. Çeşmenin sivri kemeri üzerinde dört satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

4.5.1.2. Gariboğlu eşmesi

Miladi 1802 yılında inşa edilmiş olan çeşme, tek cepheli bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Çeşme dikeyde dikdörtgen forma sahiptir. Yapı sivri kemerli olup düz dam ile sonlandırılmıştır. Niş içerisinde tam orta ekseninde profilli silmelerin üzerinde bir adet tas nişi yerleştirilmiş olup aynı eksenin tam ortasında ise biri günümüzde yapılmış diğeri çeşmenin orijinal oluşu olmak üzere iki adet daire formunda su lüleleri mevcuttur. Yapıda bir tekne bulunmaktadır fakat yapılan yol çalışması neticesinde kot farkından dolayı yolun alt kısmında kalmıştır. Yapının doğu ve batı cephelerinde birer tane dinlenme sekileri mevcut olup doğu cephedeki seki yol altında kalmıştır.

4.5.1.3. Gümüş Pınar Çeşmesi

Yapı, Tek cepheli bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Dikdörtgen forma sahip olan çeşmenin üst örtüsü üç kademeli bir sanduka görünümünde inşa edilmiştir. Çeşme sivri kemerli olup niş kemeri üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Kitabe yerinden söküldüğü için yapım tarihi ve banisi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4.5.1.4. Dutluk Pınar Çeşmesi

Miladi 1660 tarihinde inşa edilmiş olan çeşme doğu- batı yönünde uzanmış yapının ön cephe yüzü doğu yönünde inşa edilmiştir. Çeşme tek cepheli bağımsız çeşmeler grubuna girmektedir. Yatay dikdörtgen prizmal gövdeli forma sahip olan çeşme basık kemerlidir ve kemerin hemen üzerinde dört satırlık inşa kitabesi mevcuttur. Çeşmede iki adet dinlenme taşı inşa edilmiştir.

4.5.1.5. Kale Kapısı Çeşmesi

Tek cepheli bağımsız plan tipine sahip. Sivri kemerli yapının üst örtüsü deformasyona uğrayarak taşları dökülmeye başlamıştır. Yapının üzerinde herhangi bir kitabe mevcut olmadığı için tarihi ve banisi hakkında kesin bilgilere ulaşılamıyor ancak bölge halkından edinilen bilgilere göre çeşme, mevcut han, hamam, cami ile beraber evleri de kapsayan kale kapısının doğusuna inşa edilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde bu çeşme ile alakalı herhangi bir bilgi kayıtlı değildir. Külliye'nin oluşumu sırasında Mimar Hasan Ağa'nın bilgisi dahilinde inşa edilmiş olması kuvvetle

muhtemeldir. Yapı, Külliye nazırı Mimar Hasan Ağa'nın inşa etmiş olduğu Dutluk Pınarı Çeşmesi gibi yatay dikdörtgen prizmal gövdeli forma sahiptir. Bu bilgiler doğrultusunda yapının Miladi 1660 tarihinde yapılmış olmas büyük olasıdır.

4.5.2. Malzeme Özellikleri

4.5.2.1. Yukarı Pınar Çeşmesi

Çeşme nişi, niş üzerine oturtulan çeşme ayakları, çeşmenin doğu ve batı köşelerine yerleştirilen dinlenme sekileri, dikdörtgen forma sahip tekne ve dört satırlık inşa kitabesi ile yapı da tamamen kesme taş malzeme kullanımı söz konusu olmuştur.

4.5.2.2. İmam Pınarı Çeşmesi

Yapı da tamamen kesme taş malzeme kullanımı tespit edilmiştir.

4.5.2.3. Gariboğlu Çeşmesi

Yapı tamamen kesme taş malzemedan inşa edilmiş olup çeşme nişi blok taşlı ayaklar üzerine oturmaktadır.

4.5.2.4. Gümüş Pınar Çeşmesi

Yapı tamamen kesme taş malzemedan inşa edilmiştir.

4.5.2.5. Dutluk Pınar Çeşmesi

Düzgün kesme taştan inşa edilmiş olan yapının teknesi tamamen beton sıva ile yenilenerek orjinalliğini kaybetmiştir.

4.5.2.6. Kale Kapısı Çeşmesi

Çeşme bütünüyle düzgün kesme taştan inşa edilmiştir.

4.5.3. Süsleme Özellikleri

4.5.3.1. Yukarı Pınar Çeşmesi

Yapıda sivri kemer formu ile bir cephe hareketliliği sağlanmış olup herhangi bir süs ve bezemem örneklerine rastlanmamıştır.

4.5.3.2. Gariboğlu Çeşmesi

Yapı, sivri kemerli niş etrafı profilli silmeler ile süslenmiş. Sivri kemerin batı köşesinde yine oldukça tahribata uğramış, kazıma tekniği kullanarak yapılmış bir adet rozet motifi yer alırken tam ortasında ise aynı teknikle geometrik ve bitkisel süslemeler yapılmıştır.

4.5.3.3. Gümüş Pınar Çeşmesi

Hareketli bir cepheye sahip olan yapının cephe kompozisyonunda herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

4.5.3.5. Dutluk Pınar Çeşmesi

Yapı süsleme ve bezeme açısından oldukça yalın bir görünüme sahiptir.

4.5.3.6. Kale Kapısı Çeşmesi

Yapı oldukça sade inşa edilmiş olup süsleme ve bezemem öğelerine yer verilmemiştir.

4.6. Köprüler

4.6.1. Plan Özellikleri

4.6.1.2. Halil Rıfat Paşa Köprüsü

Köprü, Kötünün Hanı mevkiinde konumlanmaktadır. Yolun altından geçen derenin yapısı gereği köprü kemerleri çapraz biçimde şekillenmiştir. Köprü'nün kuzeybatı yönünde bulunan istinat duvarı kemer boyunca yükselmektedir. Aynı kemerin alt kısmında kemer altlığını oluşturan bir adet selyaran bulunmaktadır. Köprü birbirine çapraz duran iki ayak üzerinde yükselmektedir. Ayaklar üzerine çapraz olarak giden 15 adet kemer yerleştirilerek köprü inşa edilmiştir. Köprü'nün her iki tarafında istinat

duvarları oluşturularak köprünün ve yolun sağlam olması gerçekleştirilmiştir. Tek kemer gözlü olan köprü Arapgir Vavilik Köprüsü(19. Yüzyıl) gibi tarihi belirlenmiş köprüleri ile karşılaştırılmış malzeme ve teknik benzerlikler göz önüne alınarak Halil Rifat Paşa Köprüsünün inşa süreci açısından Geç Osmanlı Dönemi içerisinde tarihlendirilmiştir.

4.6.1.3. Höyük Deresi Köprüsü

Höyük Deresi mevkiinde bulunan Höyük Deresi Köprüsü, kemerli ve tek gözlü inşa edilmiştir. Arapgir Yusuf Kâmil Paşa Köprüsü(1858-1859), Arapgir Vavilik Köprüsü(19. Yüzyıl) gibi tarihi belirlenmiş köprüleri incelediğimizde malzeme ve teknik benzerlikler göz önüne alınarak Höyük Deresi Köprüsünün inşa süreci açısından Geç Osmanlı Dönemi içerisinde tarihlendirebiliriz.

4.6.2. Malzeme Özellikleri

4.6.2.1. Halil Rifat Paşa Köprüsü

Çapraz biçimde şekillenen köprü kemerleri dikeyde dikdörtgen, küçük kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kuzeybatı yönünde kemer boyunca yükselen istinat duvarı ve yapıda mevcut olan selyaranda da kesme taş malzeme kullanımı söz konusudur.

4.6.2.2. Höyük Deresi Köprüsü

Höyük Deresi Köprüsü'nde büyük oranda düzgün kesme taş kullanımı söz konusu olup köprünün üzerinde yer alan tabliyenin iki yanına kesme taş malzemedan korkuluk inşa edilmiştir. Kesme taş örgünün bitiminde köprünün kemer yanlarında moloz taş malzeme kullanılmıştır.

4.6.3. Süsleme Özellikleri

4.6.3.1. Halil Rifat Paşa Köprüsü

Yapı temelde fonksiyonel bir yapıya sahip olduğu için herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

4.6.3.2. Höyük Deresi Köprüsü

Yapı temelde fonksiyonel bir yapıya sahip olduğu için herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

SONUÇ

Tarihi bağlantı yolları insanlık için daima önem arz etmiştir, bu yollarda ticaretin yanı sıra aynı zamanda kıtalardaki, şehirlerdeki kültürel farklılıkları, zenginlikleri insanlara taşıyan önemli bir medeniyet güzergâhını oluşması da önem arz etmiştir. Ticaret ilkel zamanlardan beri insanlığın temel olguları arasında yer almıştır. Ticaretin doğudan-batıya doğru yön kazanması ile Anadolu kilit bölge haline gelmiştir. Selçuklu Devletinin oldukça önem verdiği tarihi yol ağları özellikle Alladdin Kuykubat'ın devleti zenginleştirmek ve orduya hız kazandırmak maksadı ile Karadeniz ve Akdeniz'i birleştirerek askeri - stratejik bir konum sağlamıştır. Anadolu'nun Orta Kol güzergahında bulunan Malatya ile Sivas arasında ki tarihi bağlantı yolu doğu ile batı arasındaki ticaret, ulaşım ve haberleşmeyi sağlaması bakımından büyük önem arz etmiştir. Bir dönem ıssızlaşmış olan tarihi yol ağı Osmanlı himayesinde Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın banisi kişiliği etkisinde XVII. Yüzyılın ikinci yarısında iskan ve bayındırlık sürecinde tekrar canlandırılıp güvenliği sağlanmış. Gerek ticari gerek ise askeri amaçlar doğrultusunda var olan yapılar onarımla kullanılabilir duruma getirilirken aynı zamanda ihtiyaca yönelik yapılar inşa edilmiştir. Köprülü'nün bu iskan faaliyeti Hekimhan mevkinde bir yerleşke kurulmasını sağlamıştır. Hekimhan, ortaçağ boyunca hem ticari kervanların hem de savaş dönemlerin de ordu sevkiyatının güzergâhı üzerinde önemli bir geçit noktasıdır. Bu çalışmada, Malatya- Hekimhan arasındaki tarihi ipek yolu güzergahı ve bu güzergah üzerinde yer alan yapılar ele alınmıştır. Konu kapsamında yer alan Tarihi Malatya- Sivas bağlantı yolu konu sınırı dâhilinde Malatya – Hekimhan arası yol güzergâhı tespit edilmiştir. Yapılan saha ve arşiv çalışmaları neticesinde Eski Malatya'dan başlayan yol Karlık mevkiini takiben Çingene Hanı'nı geçip Tokma Çayı üzerinden Kırkgöz Köprüsü'ne ulaşır. Bu mevkidenden sonra Yazıhan'a ulaşıp Hasan Badrik (Fethiye Köyü) mevkiine varılır, Gök Yokuş (Çemnik Yokuşu) geçildikten sonra Hekimhan'a akabinde Kuruçay mevki geçilip Hasan Çelebiye uzanan

yol Alacahisar (Alacahan), üzerinden Sivas'a bağlanmaktadır. Bu güzergâh üzerinde 13 adet yapı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar sırasında Türkçe kaynaklar, yabancı kaynaklar, dönem kaynakları, arşiv kaynakları, kitabeler ve vakfiye kayıtlarından faydalanılarak Malatya – Sivas arasındaki tarihi yol ağının farklı dönemlerdeki sosyo-ekonomik ve stratejik önemi üzerinde durulmuş olup Hekimhan bölgesinin bağlantı yolu üzerindeki önemi Köprülü'nün imar faaliyetleri ile vurgulanmaya çalışılmıştır. Tarihi ipek yolu güzargahı Hekimhan- Malatya arasındaki yol ağı üzerinde bulunan Köprülü Mehmet Paşa Cami, Fethiye- Uzun Hasan Camii, Hekim Hanı (Taşhan), Köprülü Mehmet Paşa Hamamı, Camcı Ömer Efendi Konağı, Çatallar Konağı, Yukarı Pınar Çeşmesi, Garipoğlu Çeşmesi, Gümüş Pınarı Çeşmesi, Dutluk Pınarı Çeşmesi, Kale Kapısı Çeşmesi, Höyük Deresi Köprüsü, Halil Rıfat Paşa Köprüsü tek tek incelenmiş ve Türk sanatı açısından dönem özellikleri ile karşılaştırmalı bir biçimde ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın ana hatlarını oluşturan söz konusu yapılar incelendiğinde, aynı dönem özelliği gösteren diğer yapılar ile karşılaştırılıp tarihlendirmeleri yapılmıştır. Fonksiyonel bir yapıya sahip olan tarihi yollar üzerinde kervan konaklaması için başta kervansaray olmak üzere fonksiyonel niteliği ön planda tutulan cami, hamam, köprü ve çeşmeler inşa edilmiştir. Hekimhan coğrafyası Osmanlı himayesinden önce uzun bir dönem oldukça ıssız, eşkıya saldırılarına açık tenha bir mevki niteliği taşımıştır. Ticari amaçlar için yol ağını kullanan kervanlar canlarını ve mallarını korumakta zorlanmışlardır. Malatya- Hekimhan arasındaki tarihi yol ağının hem askeri hem ticari amaca hizmet etmesi, yol güvenliğinin en üst seviyeye çekilmesini ve güzargah üzerinde yapılaşmayı sağlamıştır. Osmanlı sadrazamlarından Köprülü Mehmet Paşa, tarihi yol güzargahının güvenli ve canlı bir mevkiye çevirmek istemiş ve XVII. yüzyılın ikinci yarısında bayındırlık ve iskân faaliyetleri içerisinde yeniden şenlendirilmiş olup güvenliği sağlanmıştır. Bölgede, ulaklar,ordular ve tüccarın gerekli ihtiyaçların karşılanabileceği ana ulaşım ağı üzerinde bulun çeşme, hamam, han, köprü gibi yapıların yapılmasında söz konusu şenlendirmede önemli rol oynamıştır. Tarihi Malatya- Hekimhan İpek Yolu üzerinde yer alan yapılar insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik inşa edilmiştir. Dolayısıyla süsleme açısından zayıf olmaları yapıların işlevselliğine ve tarihi yolun ticari ve askeri açıdan verilen önemden kaynaklanmakta olup kullanım amaçlarının ön plana çıkması ile yol güzargahının önemi anlaşılmaktadır.Yapılan bu çalışma neticesinde Malatya-Hekimhan tarihi yol ağı önemi

ve yol ağı üzerinde inşa edilmiş 2 cami, 2 konak, 6 bağımlı eşme, iki köprü ve bir hamamı bilim dünyasına tanıtmak, eserler hakkındaki bilgi ve belgelerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak en önemli temennimizdir.

KAYNAKÇA

- “Hekimhan”. Erişim Tarihi 26.11.2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hekimhan>
- Acun, Hakkı. *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2007.
- Acun, Hakkı. *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
- Aksoy, Fatih. "XII.-XIII. Yüzyıllarda Türkiye Selçuklularının Anadolu'nun Türk Yurdu Olmasına Etki Eden İktisadi ve Ticari Faaliyetleri" *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*. 3/1 (2019): 189-241.
- Aksüt, Hamza. *Hasançelebi (Malatya) ve Çevresi Tarihi*. Ankara: Ersa Matbaası, 1998.
- Alyılmaz, Cengiz. "İpek Yolu Ve Orhun Yazıtları" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 11/24 (2004): 181- 192.
- Aytaç, Ahmet. "Osmanlı Dönemi'nde Bursa İpekçiliği, Dokumacılık ve Bazı Arşiv Belgeleri" *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1/13 (2015): 1-12.
- Aytaç, İsmail. *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri II*. İstanbul: Malatya Kitaplığı, 2013.
- Aytaç, İsmail. "Malatya ve Yöresindeki Türk - İslam Dönemi Yapıları" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, 1998.
- Baş, Yaşar. "Hekimhan Köprüsü Mehmed Paşa Külliyesi" *Electronic Turkish Studies*. 11/16 (2016): 13-40. 10.7827/EnglishStudies.9846
- Bayar, Umut. "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Batı Anadolu'da Türk Denizcilik Faaliyetleri" Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.
- Baysun, Mehmet Cavid. "Merc Dâbık Muhârebesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2: 416-417. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Bedirhan Yaşar, "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu'nun Ticaret Şehirleri" *Tarih Okulu Dergisi*. 8/24 (2015): 25-50.
- Bedirhan, Yaşar. "Selçuklu Türkiyesi'nde Ticaret Yolları, Limanlar ve Pazar Yerleri" *Electronic Turkish Studies* 11/11 (2016): 13-28. 10.7827/EnglishStudies.9493
- Bektaş, Cengiz. *Selçuklu Kervansarayları*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1999.
- Bulut, Mehmet. *Medeniyetler Güzergâhı İpek Yolu*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2014.
- Christopher Beckwith, *İpek Yolu İmparatorlukları*, Çeviren Kürşat Yıldırım, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2011.
- Çelebi, Evliya. *Seyahatnamesi 3.Cilt 2. Kitap*, Çeviren S. Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.

- Çerkez, Murat. "Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Demirkent, Işın. *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Deniz, Taşkın. "Yeni Umutların Işığında Tarihi İpek Yolu Coğrafyası" *Marmara Coğrafya Dergisi*. 1/34 (2016): 195-202.
- Doğanay, Hayati. *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2015.
- Dönmez, Emel Emine. "Anadolu Selçuklu Ticaret Yollarının Tanıkları: Kervansaraylar Ve Köprüler (Harita Üzerinde Bir Deneme)" *Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri, 9-10 Mayıs 2002: bildiriler* 1/1 (2003): 127.
- Eberhard, Wolfram. *Çin Simgeleri Sözlüğü*, Çeviren Ayşe Bereket, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000.
- Ernst Honigsmann, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, Çeviren Fikret Işıltan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970.
- Ersoy, Bozkurt. "Osmanlı Şehir İçi Hanlarının İşlevleri" *XI. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi* (2001): 23-28.
- Ertem, Hayri. *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, 1973.
- Fındık, Nurşen Özkul. "Hekimhan Köprülü Mehmed Paşa Camii" *Vakıflar Dergisi* 1/1 (2013): 39.
- Fransız Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, Çeviren Nilüfer Epçeli, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2010.
- Fürüzan Kınal, *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1983.
- Gibbon, Edward. *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, Çeviren Asım Baltacıgil, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994.
- Gögebakan, Gökür. "Malatya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27: 468-473. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Gökalp, Cevdet. *Kaynaklara Göre Orta Asya'nın Önemli Ticarî ve Askerî Yolları*. Ankara: Bilgeoğuz Yayınları, 1973.
- Göney, Süha. *Büyük Menderes Bölgesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1975.
- Günaltay, Şemseddin. *Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları Yakın Şark IV - II. Bölüm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42: 475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Günel, Gökçe. "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar-Köprüler" *Kebikeç* 1/29 (2010): 133-146.

- Halaçoğlu, Yusuf. *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü, 2002.
- Hansen, Valerie. *İpek Yolu- Belgelerle Yakın Tarih*, Çeviren İlkem Topal, İstanbul: Nora Kitap Yayınları, 2021.
- Haussig, H. Wilhelm. *İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi*, Çeviren Müjdat Kayayerli, İstanbul: Geçit Yayınevi, 1997.
- Heaton, Herbert. *Avrupa İktisat Tarihi*, Çeviren Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Ankara: Paragraf Yayınları, 2005.
- Hedın, Sevin. *İpek Yolu*, Çeviren Ahmet Arpad, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çeviren Müntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- Heyd, Wilhelm. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çeviren Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975.
- İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi El-Kamil Fi't – Tarih Tercümesi Cilt3*, Çeviren Ahmet Ağırakça, İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300- 1600)*, Çeviren Halil Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.
- Kayaoğlu, İsmet. "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 24/1-2 (1981): 359-374.
- Kemaloğlu, İlyas. *Karadeniz'in Kuzeyinde İpek Yolu ile Bağlantılı Ticaret Yolları, İpek Yolu*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2001.
- Kınal, Firuzan. *Eski Mezopotamya Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1983.
- Koloğlu, Orhan. "Ulaşım ve Haberleşme" *Osmanlı Uygarlığı* 1/1 (2002): 442-455.
- Köymen, Mehmet Altay. "Selçuklu Hükümdarı Büyük Alâeddin Keykubad ve Anadolu Savunması." *Bellekten*. 52/205 (1988): 1539-1546.
- Kuban, Doğan. *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları, 2007.
- Kuran, Aptullah. *Mimar Sinan*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.
- Kürüm, Turgay. "Avrasya'da Runik Yazı" *Türkler, hazırlayan Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca*. 1/3 (2002): 776-785.
- Lajos Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Çeviren Sadrettin Karatay, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Oğuz, Mevlüt. *Başlangıcından Osmanlıların Fethine Kadar Malatya Tarihi (M.Ö. 5500 - M.S. 1516)*. İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, 1985.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.
- Ostrogorsk, Georgi. *Bizans Tarihi*. Çeviren Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

- Ökse, A. Tuba. "Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları" *Bilig.* 1/34 (2005): 15-32.
- Özdoğan, Mehmet. "Aşağı Fırat havzası 1977 Yüzeý Araştırmaları" *ODTÜ. AşağıFırat Projesi Yayınları/seri 1* (1977).
- Öztürk, Yücel. *Osmanlı Hâkimiyetinde Keefe -1475-1600*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Paşa, Sıdkî. *Gazavât-ı Sultân Murâd-ı Râbi' (IV. Murâd'ın Revan Seferi)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Polat, Süleyman. *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejileri*. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Sahillioğlu, Halil. "IV. Murat'ın Bağdat Seferi Menzil-nâmesi" *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi.* 2/3-4 (1965): 16.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi Başlangıçtan 1086'ya Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Strabon, Geographika. *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çeviren Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.
- Şentürk, Hüdai. "Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış" *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları.* 1/10 (2002): 904- 912.
- T.C. Kangal Kaymakamlığı. "Halil Rıfat Paşa Köprüsü". Erişim Tarihi 20.11.2023, <http://www.kangal.gov.tr/halil-rifat-pasa-koprusu>
- T.C. Malatya Valiliği. "Coğrafi Konum". Erişim Tarihi 26.12.2023, <http://www.malatya.gov.tr/cografik-konum>
- Tansel, Selâhattin. *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1969.
- Tansel, Selâhattin. *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Taşağılı, Ahmet. *Dünden Bugüne İpek Yolu*. İstanbul: Ötüken Neşri Yayınları, 2008.
- Tekindağ, M. Celalettin. "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi" *Tarih Dergisi.* 17/22 (1967): 49-78.
- Tekindağ, Şehabeddin. "Trabzon" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 12:456. Ankara: TDV Yayınları, 1979.
- Texier, Charles. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, Çeviren Ali Suat, İstanbul: Enformasyon ve Dokümantasyon Hiz. Vakfı, 2002.
- Tezcan, Mehmet. "İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi" *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi.* 3/1 (2014): 96-123.
- Togan, Zeki Velidi. *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Enderun Kitabevi,1981.

- Topçu, Sultan Murat. "Halil Rıfat Paşa'nın Sivas-Hasan Çelebi Yol Güzergâhı Üzerindeki Bayındırlık Faaliyetleri" *Akdeniz Sanat*. 1/13 (2019): 769-780.
- Topçu, Sultan Murat. *Sivas İli ve İlçelerindeki Türk Devri Hamamları*. Sivas: Sivas 1000 Temel Eser, 2017.
- Toprak, Adnan. "Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.
- Tuba, Akar "Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 1/13 (2009): 267-292.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2023.
- Turan, Refik. "Alaeddin Keykûbad'ın Doğu Anadolu Siyaseti" *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. 1/3 (1988): 79-87.
- Tütengil, Cavit, Orhan. *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye Karayolları*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1961.
- Uhlig, Helmut. *İpek Yolu- Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*, Çeviren Alev Kırım, İstanbul: Okyanus Yayınları, 1986.
- Uyumaz, Emine. *Sultan I. Alaeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter 580, Sayfa 127, Sıra 77' de kayıtlı Veziri azam Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi.
- Yıldızdağ, Cengiz. "VII.-X. yüzyıllarında İpek Yolu Ticareti'nin Türk Tarihine Etkileri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.
- Yu, Chen. *Dunhuang Efsaneleri, İpek Yolunda Anlatılan Efsaneler*, Çeviren Nur Yener, İstanbul: Okyanus Yayınları, 2000.
- Zeyrek, Yunus. *IV. Sultân Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Rûznâmesi*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Osmanlı Eserleri, 1999.